

Historie a stavební vývoj středověkého hradu a renesančního zámku v Holešově

Dalibor Janiš – Jan Štětina

History and Construction Development of the Medieval Castle and Renaissance Chateau of Holešov

Abstract: *The study summarizes available information about construction development and history of the predecessors of Holešov chateau – the medieval castle and Renaissance chateau – from the 13th century to the third quarter of the 16th century. The medieval and early modern phases of Holešov have been almost unnoticed by existing literature. Holešov castle is first mentioned in 1300 as a seat of local fiefdom nobility, the most notably of which was the Sternberg family from the 14th until the 16th century. By the turn of the 15th to 16th century, the castle was significantly rebuilt and more construction activity was carried out in the second half of the 16th century, when the late gothic castle was reshaped into a Renaissance chateau.*

Keywords: *Holešov – Moravia – castles – medieval architecture – feoffs – Sternberg family*

Úvod

Holešov (okr. Kroměříž) se nachází na levobřežní, mírně vyvýšené terase říčky Rusavy v rovinném podhůří Hostýnských vrchů. Městu s dochovaným historickým jádrem a řadou pozoruhodných památek, z nichž nejvýznamnější představuje velkolepý zámek s rozsáhlou zahradou z poloviny 17. století, byl pracovníky NPÚ ÚOP v Kroměříži v posledním desetiletí věnován zvýšený badatelský zájem (obr. 1). Předkládaný materiál je sumarizací dostupných informací vztahujících se ke stavebnímu vývoji a historii předchůdců holešovského zámku – středověkého hradu a renesančního zámku v době od 13. do třetí čtvrtiny 16. století. Středověkým a raně novověkým fázím holešovského sídla nebyla v dosavadní literatuře věnována prakticky žádná pozornost. Jistou výjimku představuje pouze pasport města (Líbal – Muk 1963; Líbal 1988, 10–19), informující o sklepech před zámkem, přiřítaných původní tvrzi. Stručné zmínky o předbarokních objektech obsahuje i encyklopedické heslo M. Plačka (1996, 160–161), věnující se podrobněji především stávajícímu zámku (podobně i Samek 1994, 500–504). To se týká také stavebněhistorického průzkumu, který však alespoň upozornil na existenci mohutných zdív v suterénu západního křídla, které pokládal za pozůstatky renesančního objektu. Většinu důležitých a vizuálně přístupných situací, dochovaných zejména ve sklepech, však průzkumový elaborát na polovině tiskové strany, věnované sklepům (!), nemohl zohlednit (Čihalík – Čihalíková – Pechová 2005, 122). Nejnověji publikované texty k stavebním proměnám hradu i zámku již pracují s informacemi získanými dokumentací objektu v průběhu jeho oprav (Bartošek 2014; 2014a; Štětina 2016; 2016a).

Obr. 1. Holešov. Celkový pohled na zámek od severozápadu. Tato část ukrývá rozsáhlé pozůstatky pozdně gotického dvoukřídlého paláce. Foto Jan Štětina, 2016. – *Abb. 1. Holešov (Bezirk Kroměříž). Gesamtansicht des Schlosses aus Nordwesten. Dieser Teil birgt weitläufige Reste des spätgotischen zweiflügligen Palasts. Foto Jan Štětina, 2016.*

Historické souvislosti

Holešov patřil mezi statky olomouckého biskupství již v raném středověku, jak o tom informuje listina olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, která je dnes kladena k roku 1141 (CDB I, 116–123, č. 115; Bistrický 1998). Část těchto statků byla koncentrována na střední Moravě kolem Kroměříže, Hulína a Holešova. V blízkosti Holešova ležely vesnice, které původně patřily k velkofarnímu kostelu v Přerově. Byly to Tučapy, Pacetluky, Zahnašovice, Kostelec, Roštění, Kurovice a dnes zaniklé Provice (CDB I, 120–121, č. 115; Hrabová 1964, 15–26; Chybová 1998, 128). Holešov (*Golesouici*) a dále část Žop a Dražejovic (zanikly u Všetul) jsou v listině uvedeny jako součást majetku proboštství u sv. Václava, tedy olomoucké kapituly (Hosák 1938, 481; Pokluda 1990, 33–34). Později došlo uvnitř biskupství k majetkovým přesunům mezi jednotlivými subjekty (Hrabová 1964, 16–17, 34–35) a Holešov přestal být majetkem kapituly a stal se majetkem biskupa (biskupství v užším smyslu), což později vedlo k tomu, že se stal biskupským lenním statkem. Z vesnic uvedených v roce 1141 a ležících v blízkosti Holešova se k lenním statkům později počítaly také Tučapy, Pacetluky, Dražejovice (zaniklé) a Kurovice (ke kurovickému lénu patřily také později zaniklé Provice). Zahnašovice se o něco později (1382) počítaly k majetku

olomoucké kapituly a Kostelec se stal alodním statkem (Hosák 1938, 449, 451, 453, 454, 630; Zemek 1989, 218).

Holešov se pravděpodobně znovu připomíná až k roku 1247 v souvislosti se sporem o olomoucké biskupství. V roce 1240 mohučský arcibiskup dosadil na biskupský stolec hildesheimského kanovníka Konráda z Friedberka a současně byla z jistých důvodů zneplatněna předchozí volba biskupa provedená olomouckou kapitulou. Následující spor trval několik let, aktivně do něj zasahoval papež i český král Václav I. a skončil v roce 1245, kdy papež jmenoval biskupem Bruna ze Schauenburka, který se v roce 1247 ujal diecéze. Sesazený Konrád však měl díky podpoře ze strany krále nadále na statcích biskupství poměrně pevnou pozici a ovládal patrně i některé biskupské hrady. Do celé záležitosti v polovině roku 1247 zasáhl papež s tím, že Konrád měl po své rezignaci a odevzdání biskupských statků včetně hradů získat z majetku biskupství poměrně velkorysé odškodné – ves zvanou *Cholso* a roční plat 300 hřiven stříbra z biskupských statků na Opavsku a Kelečsku. Časové omezení papežský list nezmiňuje, pravděpodobně měly Konrádovi uvedené ves a příjmy náležet do konce života (CDB IV/1, 203, č. 109; Hrabová 1964, 36–37; Somer – Svobodová 2013, 18–19).

Ves *Cholso* je tradičně ztotožňována s Holešovem a tato identifikace je patrně správná. Znění papežského listu naznačuje, že Konrádova „mocenská základna“ se vážala právě ke střední, resp. východní Moravě (Somers – Svobodová 2013, 19; Janiš 2016). Přijmeme-li identifikaci vsi *Cholso* s Holešovem, pak se nabízí úvaha, že Holešov mohl plnit roli Konrádova sídla, a zcela hypoteticky lze uvažovat o existenci nějakého (opevněného) dvorce (Janiš 2016; Štětina 2016). Zda Konrád Holešov skutečně držel, není známo, z kontextu další zprávy se to však zdá jako pravděpodobné. V době povstání Přemysla Otakara proti otci se Konrád postavil na stranu mladého krále, od kterého dostal les Svrčín ležící mezi Břestem a Žalkovicemi, tedy nedaleko Holešova (CDB IV/1, 229, č. 133; Somers – Svobodová 2013, 21). Porážka povstání i sebevědomé vystupování biskupa Bruna nepochybně vedly ke Konrádovu odchodu ze země (připomíná se ještě v letech 1257 a 1259; Somers – Svobodová 2013, 22–23). V této souvislosti pravděpodobně přišel i o Holešov a zmiňovaný roční příjem. Postup proti Konrádovi (patrně nějakou dohodu s ním?) nepřímou dokládá olomoucké nekrologium z roku 1263, které jeho působení popisuje značně kriticky a které zmiňuje, že biskupu Brunovi se podařilo získat některé cennosti, kterých se dříve zmocnil biskup Konrád (Dudík 1884, 494; Somers – Svobodová 2013, 22).

Holešov zůstal součástí majetkové enklávy olomouckého biskupství, která byla v 60. letech 13. století v oblasti mezi Kroměříží a Holešovem rozšířena získáním trhové vsi Hulína s vesnicemi (Bláha – Kouřil – Malík – Skoupý – Trapl 1974, 21–27). Připomíná se také v listině biskupa Bruna z roku 1272 týkající se záměny vsi Žopy u Holešova – *sita est apud Holzowe* (CDB V/2, 293–294, č. 662).

Za biskupa Bruna se na statcích olomouckého biskupství zformovala rozsáhlá lenní soustava (Sovadina 1974; Janiš 2008) a lenním statkem se v blíže neznámé době stal i Holešov. Počátkem listopadu 1275 vydal v Olomouci listinu Zášit z Kurovic jako králem ustanovený rozhodce ve sporu mezi klášterem Hradisko a městem Olomoucí. V obsáhlé svědečné řadě se vedle zeměpanských úředníků a dalších šlechticů objevují také biskupovi leníci. Za biskupovým maršálkem Dětrichem Stangem je uveden *Hugo de Holesow*, kterého bez větších pochybností můžeme považovat za držitele léna Holešov (CDB V/2, 479–481, č. 795; Vidlička 2012, 27). K Holešovu není pro Brunovu dobu doložena lenní listina a nabízí se alespoň možnost ztotožnit Huga s některým z biskupových leníků. Jedinou dnes známou osobou toho jména je Hugo z Bardeleve.

Členové rodu z Bardeleve (později psán von Bardeleben) se objevují od 40. let 13. století mezi leníky mindenských biskupů. Rutger z Bardeleve se v roce 1255 připomíná společně s dalšími leníky v listině biskupa Bruna (CDB V/1, 112–114, č. 56). V dalších Brunových listinách se neobjevuje a starší autoři soudili, že nepřijal žádné léno a vrátil se zpět do Německa (Hrabová 1964, 103).

Rutger se však společně se synem Hugem připomínají mezi svědky v listině, kterou v roce 1264 vydal biskupův jídlonoš Herbord z Fulštejna (k identifikaci podrobněji Janiš 2016). Oba Bardelevové pravděpodobně příslušeli k okruhu Brunových leníků. Jejich vazbu na Kroměřížsko dokládá také zápis v nekrologiu kroměřížské kolegiální kapituly, ve kterém je bez uvedení letopočtu zmíněna k 14. červenci smrt Huga z Bardeleve a k 26. prosinci smrt Rutgera z Bardeleve (Kouřil 1968). Je proto velmi pravděpodobné, že Rutger i Hugo byli svým působením spojeni s prostředím lenní soustavy olomouckého biskupství a na Moravě oba také zemřeli (Janiš 2016).

Přijmeme-li identifikaci Huga z Bardeleve s Hugem z Holešova, pak je vzhledem k pravidlu dědičnosti olomouckých biskupských lén možné, že holešovský lenní statek držel možná již jeho otec Rutger. Skutečnost, že Holešov neužíval v predikátu, není určující, neboť většina Brunových leníků je v jeho listinách uvedena pod původními rodovými predikáty (Janiš 2016).

Následující doložený držitel holešovského léna, Soběhrd, užíval jiné erbovní znamení (tři do středu spojené klíče) než Bardelevové (tři černé, doprava otočené sekery (2, 1) ve stříbrném poli), a proto mezi nimi nebyla (patrně) přímá příbuzenská vazba (Jahrbuch, 26–31; Pilnáček 1983, 236, č. 1030; Sedláček 2003, 348). Soběhrd zastával úřad biskupova maršálka a poprvé se připomíná v červenci 1285 jako svědek společně s dalšími biskupovými many (CDM IV, 297–299, č. 227). Znovu se objevuje o deset let později, v září 1295, kdy je již uveden s predikátem podle Holešova (*Sobehyrdu de Holyssow, marschalcus noster*). Soběhrd se v té době dostal do finančních potíží, neboť biskup Dětrich mu povolil, aby v naléhavé tísní mohl prodat ves Dražejovice (Dražejovice zanikly u Všetul západně od Holešova), kterou od biskupa držel lénem (CDM V, 34–35, č. 34; Pokluda 1990, 35–36; Janiš 1997, 330; Vidlička 2012, 27). Zda k prodeji léna skutečně došlo, není jasné, protože Soběhrd s Dražejovicemi později disponoval. Mezi svědky je v listině jmenován mezi leníky také Soběhrdův bratr Ondřej.

Další zmínka o maršálkovi Soběhrdovi z Holešova spadá do února 1297, kdy je uveden mezi svědky v listině biskupa Dětricha, která byla vydána přímo v Holešově (*in Holeschow*; CDM V, 60–61, č. 62; Janiš 1997, 331). Tento údaj již nepřímou naznačuje, že se v Holešově nacházelo opevněné sídlo. Tuto skutečnost pak dokládá soubor tří listin z roku 1300, které starší i novější literatura o Holešově zatím neznala. Jsou obsaženy v tzv. svatopavelském formuláři a datována je jen jedna z nich – k 18. dubnu 1300 (Das St. Pauler Formular, 30–32, č. 7–9). Listiny zařazené do formulářové sbírky je nepochybně nutno posuzovat s velkou opatrností, v daném případě však všechny tři listiny tvoří logický, vzájemně se doplňující celek, navíc jednotlivé údaje jsou natolik konkrétní, že o skutečných předlohách těchto tří formulářových kusů patrně nelze pochybovat. Jména osob a názvy lokalit uvedené v listinách navíc nejsou v přímém rozporu s jinými prameny.

První z listin informuje, že Soběhrd z Holešova společně se svým bratrem Ondřejem a Vítkem z Úpy (jinak ze Švábenic) se ohledně zajištění dluhu 412 hřiven stříbra na svých statcích zavázali Jakubovi, synovi pražského měšťana Wolflina, že si obstarají souhlas olomouckého biskupa a kapituly. Biskup Dětrich s kapitulou skutečně zvláštní listinou povolil, aby bylo dáno do zástavy holešovské léno tvořené hradem Holešovem, tržní vsí, tj. Holešovem, a vesnicemi Dražejovice a Tučapy (... *obligacionem castris Holessaw ac ville forensis eiusdem nominis nec non aliarum duarum villarum Drascauwitz et Chusapi*). Soběhrd z Holešova vydal dne 18. dubna 1300 v Praze listinu, kterou uvedené statky (včetně hradu Holešova – *castrum Olessaw*) zastavil zmíněnému pražskému měšťanovi Jakubovi za stanovených podmínek (Das St. Pauler Formular, 30–32, č. 7–9; k dalším podrobnostem Janiš 2016).

Citované listiny tak zřetelně dokládají, že v Holešově existovalo již na přelomu 13. a 14. století panské sídlo, které bylo označováno termínem *castrum*, tedy hrad. Doba jeho vzniku zůstává otázkou a rámcově lze uvažovat – s ohledem na historické prameny (1275, Hugo z Holešova) – patrně o poslední třetině 13. století, není však vyloučeno, že nějaké sídlo (dvorec ?) zde mohlo existovat již v polovině či po polovině 13. století.

Soběhrd z Holešova – případně již jeho stejnojmenný syn – se připomíná ještě v letech 1322 a 1328 (CDM VI, 284–285, č. 369). V dubnu 1322 vydal v Olomouci listinu, ve které společně s několika holešovskými měšťany (*cives*) a dvěma služebníky (*clientes*) dosvědčil, že holešovský plebán Fridlín pronajal svůj filiální kostel v Žeranovicích na jeden rok knězi Matyášovi. Listina tak mimo jiné dokládá, že Holešov byl městem a stál zde farní kostel (CDM VI, 153, č. 204). S pravděpodobně stejnojmenným synem Soběhrda (či jeho bratra Ondřeje?) pak můžeme spojit další zmínky. V roce 1337 se připomínají bratři Soběhrd a Ondřej z Otaslavic (CDM XV, 36–37, č. 44; 39, č. 47; 40, č. 48; 41, č. 50). Oba bratři jsou zmiňováni znovu k roku 1349, kdy po Ondřejově smrti existovaly rozpory ohledně dědictví poloviny Otaslavic, a Soběhrd z Holešova ve věci podal svědectví (ZDO I, 4, č. 87, 88, 95).

V roce 1348 se připomíná Ulman řečený z Velké, syn Soběna z Holešova, kterého lze ztotožnit patrně se Soběhrdem, biskupovým maršálkem (CDM VII, 626–627, č. 879; Plaček – Futák a kol. 2011, 92). Týž Ulman s predikátem podle Holešova se připomíná již jako zesnulý v roce 1370 s tím, že neměl žádné dědice (ZDB I, 95, č. 1; Pokluda 1990, 36). Ulman držel Velkou (nad Veličkou) a Šardice, jeho vazba k Holešovu je nejasná (srov. blíže Janiš 2016). V zemských deskách je zmíněna ještě jedna osoba, která užívala Holešov ve svém predikátu. V roce 1353 se připomíná Ješek z Holešova, který prodal dvůr v Roštění Štěpánovi ze Šternberka, držiteli količínského panství (ZDO I, 11, č. 247; Pokluda 1990, 34, 39–41; 2012, 132).

Je otázkou, zda Holešov v predikátu Soběhrdových potomků či příbuzných odpovídal také nějakému majetkovému zázemí v Holešově, nebo šlo jen o zděděný predikát. Neustálenost predikátů v této době však spíše svědčí pro první variantu. Z citované listiny z roku 1322 (a patrně i z biskupské listiny z roku 1328) jednoznačně vyplývá, že Soběhrd z Holešova (ať již jde v daném případě o biskupova maršálka, či o jeho předpokládaného syna) si v Holešově podržel určitou majetkovou držbu. V nejstarším seznamu lén olomouckého biskupství, který vznikl mezi léty 1317 a 1319, jsou v části označené *provincia Chremsirensis* (tj. kroměřížská provincie) uvedeni držitelé lén kolem Kroměříže, Hulína a Holešova. K samotnému Holešovu se váže zápis, podle kterého jistý pan Boček se svým bratrem (*dominus Boczko cum fratre*) držel v Holešově 3 popluží, 23 lánů, 14 krčem, 12 podsedků s poli a 5 bez polí a dále mlýn se 6 malými koly. Ve vsi Bohuslavicích (identifikace nejistá, zanikla na Kroměřížsku) pak držel 12 lánů; dalších 18 lánů držel jakýsi Adam (LB I, 6; Pokluda 1990, 36).

Soběhrd není v seznamu zmíněn, v této souvislosti je však třeba upozornit, že soupis lén a jejich držitelů není zdaleka úplný. Zohledníme-li listinu z roku 1295 a listiny ze svatopavelské sbírky, pak součástí Soběhrdova léna měly být Dražejovice (v seznamu uvedeny nejsou) a Tučapy (podle seznamu lén zde držel několik lánů jistý Beneš). Zápis o državách „pana Bočka“ pak naznačuje, že Holešov byl rozdělen na více dílů. Otázkou zůstává identifikace uvedeného Bočka a jeho bratra. Jméno bylo časté v rodě pánů z Kunštátu a snad by se mohlo jednat o jinak neznámého předka Bočka z Líšnice († před 1353), který držel statky na Olomoucku (Pokluda 1990, 36; Plaček – Futák 2006, 232–233, 576; Janiš 2016).

V průběhu 14. století se na Holešovsku majetkově uchytil rod pánů ze Šternberka, se kterým jsou dějiny Holešova spojeny i v následujících dvou stoletích. V citovaném nejstarším seznamu lén je zmínka patrně o Zdeslavovi st. ze Šternberka (*dominus Sdeslaus*), který držel lenní statky v Pravčicích (LB I, 6; Pokluda 2012, 65). Zdeslav někdy počátkem 14. století získal do držení (patrně jako zástavu) zeměpanský hrad Lukov. Že Lukov drželi Šternberkové, dokládá zpráva z roku 1332 (RBM IV, 846–847, č. 2173; Holík – Janiš – Langová – Vrla 2015, 27, 33).

Někdy v letech 1334/35 získal hrad Lukov pod svoji přímou správou markrabě Karel v rámci procesu restituace zeměpanských majetků na Moravě. Za blíže neznámých okolností však Šternberkové získali mezi lety 1342 a 1349 Lukov s panstvím zpět. Zdeslavův syn Štěpán († 1357) držel statky Količín a Žeranovice, jeho bratr Matouš získal Lukov, podle kterého se také psal (poprvé 1356). Na polovinu drželi panství Bystřice pod Hostýnem (Pokluda 1990, 37–39; 2012, 131–134).

Statky kolem Holešova držel Matouš, zakladatel lukovsko-holešovské větve rodu. Kdy Šternberkové Holešov získali, není úplně jasné. V letech 1362 a 1367 se Matouš objevuje na biskupském lenním soudu, stejně jako později i jeho dva synové Zdeněk a Ješek. Matouš ze Šternberka nejpozději na počátku 70. let bezpečně ovládal vedle Lukova také holešovský hrad, neboť v roce 1371 se připomíná jeho holešovský purkrabí Kříž – *Crux purgravius in Holeschaw* (CDM X, 135–136, č. 116; Pokluda 1990, 37; 2012, 134; 2015, 6; Vidlička 2012, 27).

Po smrti Matouše ze Šternberka v roce 1371 se jeho synové o statky rozdělili, a každý tak držel kromě poloviny rozsáhlého panství Lukov také polovinu lenního statku Holešov. Dokládají to zápisy v lenních knihách – v roce 1390 přijal Ješek ze Šternberka a z Lukova lénem polovinu Holešova (*in pfeudum medium Holeschaw*) a vsi Kurovice a Třebětice (Holešov i Kurovice držel výslovně i k roku 1403). Součástí holešovského panství byly i alodní vesnice. Matouš držel další drobné statky na Kojetínsku a Brněnsku (LB I, 12; II, 207, 263; Hurt 1983, 27–28; Pokluda 1990, 37, 48; 2012, 132–134). Koncem 14. století se majetková základna Šternberků na Holešovsku ještě zvětšila, neboť po svém příbuzném Petrovi zdělili panství Količín (Pokluda 1990, 42; 2012, 138; ZDO I, 213–214, č. 654).

Oba bratři, Ješek a Zdeněk, si kromě statků rozdělili i samotný hrad Lukov, v rámci jehož areálu vznikl východní palác (Holík – Janiš – Langová – Vrla 2015, 35–36). Lukov tak zůstal pravděpodobně hlavním sídlem obou Šternberků. Naopak sídlo v Holešově rozděleno nebylo, a jak vyplývá z pozdějších údajů, bylo součástí Ješkovy poloviny holešovského panství. Zdeněk ze Šternberka v roce 1397 získal panství Zlín s tvrzí a několika vesnicemi; na zlínské tvrzi vydal také několik listin (ZDO I, 216, č. 704; 218, č. 723; Hurt 1983, 33; Pokluda 2012, 123–124, 143).

Po Zdeňkově smrti v roce 1405 zdědil jeho statky syn Albrecht (Zlínský) ze Šternberka, který se od roku 1406 tituloval často podle Zlína, což svědčí o častějším využívání zlínské tvrze. Po Zdeňkově smrti se vztahy mezi Albrechtem (Zlínským) a jeho lukovskými příbuznými zhoršily. Ješek ze Šternberka se dostal do finančních potíží a byl nucen odprodávat statky. Jeho věřitelé si nárokovali i jeho polovinu Holešova. Řadu Ješkových statků včetně poloviny Holešova získal v letech 1409–1412 Albrecht (Zlínský). Ten tak ve svých rukách spojil celé holešovské panství (lenní i alodní části), byť druhou (tj. Ješkovu) polovinu ovládal násilně proti nárokům věřitelů (židovka Sára). Podařilo se mu tak poměrně úspěšně zabránit věřitelům rozchvátit šternberské dědictví. Albrecht (Zlínský) ze Šternberka byl z hradu Lukova příbuznými pravděpodobně úplně vytlačen a někdy před rokem 1412 (podle Z. Pokludy možná již v roce 1409) se jej vojenskou silou zmocnil (LCS II, 398–399, č. 141; LB II, 265, 266; Hurt 1983, 33; Pokluda 2012, 148–149; Vidlička 2012, 28; Holík – Janiš – Langová – Vrla 2015, 38–39).

Ješek ze Šternberka zemřel patrně v roce 1412, osudy jeho syna Albrechta v následujících letech nejsou přesně známy – z nečetných dokladů vyplývá, že získal léno Kurovice s tvrzí, které držel již jeho otec (Pokluda 1990, 46; 2012, 187–188, 190). Po smrti Albrechta Zlínského († 1412/13) převzali jeho statky nezletilí synové Jiřík a Lacek. Poté, co se v roce 1419 stal Jiřík plnoletým, převzali oba bratři rozsáhlá panství Lukov, Holešov, Zlín, Čejkovice a Šilperk a po svém poručíkovi Lackovi z Kravař zdělili panství Odry (AČ I, 147–148, č. 11; Hurt 1983, 34; Pokluda 2012, 150–153).

Až do poloviny 20. let tak šternberské majetky na východní Moravě (včetně celého holešovského panství) ovládali bratři Jiřík a Lacek ze Šternberka. Stále však existovaly nároky jejich vzdáleného strýce Albrechta, držitele Kurovic. V roce 1425 došlo k jednání mezi Jiříkem a Lackem na straně jedné a Albrechtem na straně druhé; uskutečnilo se na hradě Helfenštejně, který byl sídlem jimi zvoleného prostředníka a rozhodce Petra z Kravař. Jiřík s Lackem i Albrecht vydali dvě textově shodné listiny s datem 8. května 1425, ve kterých se zavázali respektovat Petrovo rozhodnutí „o ty všechny nechuti, závady, kteréž jsou byly mezi [vždy jmenovány příslušné strany] o puol hradu Lukova

a o tvrz Holešov i o ta zbožie a panstvie, což k tomu příslušie, i o jiná všechna panstvie a listy“. (SOA Třeboň, CS, i. č. 309, 310; AČ I, 153–154, č. 17)

Výsledek jednání není znám, z dalšího vývoje však lze odvodit, že Albrecht se ve prospěch Jiříka a Lacka vzdal poloviny hradu Lukova a panství, oba bratři se pak vzdali části Holešovska, které dříve patřilo Albrechtovu otci. Holešovské panství tak bylo znovu rozděleno mezi dvě větve rodu Šternberků (Pokluda 2012, 153–154).

První polovinu drželi zmiňovaní bratři Jiřík a Lacek, kterým náležela také rozsáhlá panství Lukov a Zlín. Jejich rozsáhlé východomoravské dominium (drželi ještě další statky) se však začalo záhy rozpadat, nepochybně z finančních důvodů. V roce 1437 prodali zlínské panství Petru Romanovi z Vítovic (ZDO I, 373, č. 227) a v témže roce byli nuceni odprodávat i jednotlivé vesnice náležející k jejich polovině Holešova. K dalším odprodejům došlo v letech 1446 a 1448 (poslední dvě vsi z holešovského panství Marková a Meziříčí byly připojeny k Lukovu). Samotná polovina městečka Holešov přešla v roce 1437 na Zikmunda z Bítova a jeho syny Mikuláše z Bítova a Hanuše z Deštné (z Liptyně), zástavní držitele biskupského hradu Šaumburka. Léno Holešov později zdědil Hanuš, který je v roce 1445 prodal biskupovi Pavlovi z Miličina. Ten v roce 1447 léno udělil bratrům Janovi a Benešovi z Heršic a v roce 1453 Matoušovi ze Šternberka, který léno získal koupí (LB I, 44, 53, 56, 62; Pokluda 1990, 47–48; 2012, 156–160; Vidlička 2012, 28).

Druhou polovinu holešovského panství včetně holešovské tvrze držel Ješkův syn Albrecht, který se po Holešově jmenuje poprvé roku 1437. Součástí jeho poloviny holešovského panství byla polovina městečka Holešova s tvrzí, vesnice Míškovice, Ludslavice, Mysločovice, dvůr v Probicích a dále patrně také Machová a Dražejovice. Držel také léno Kurovice s tvrzí. Příslušný zápis o převodu poloviny Lukova byl do zemských desk vložen až v roce 1446. Zápis zmiňuje převod Albrechtovy poloviny jen na Lacka ze Šternberka, protože bezdětný Jiřík byl v uvedeném roce již po smrti (ZDO I, 385, č. 415, 416; Hurt 1983, 34; Pokluda 1990, 47; 2012, 153–154, 188–187).

V roce 1446 je Albrecht zmiňován se svými syny Albrechtem ml. a Matoušem. Otec Albrecht přijal léno Třebětice, Matouš léno Kurovice s tvrzí a Albrecht ml. přijal lénem polovinu města Holešova s tvrzí (*propugnaculum*). Albrecht záhy zemřel a později se již nepřipomíná ani jeho syn Albrecht ml. Všechny statky včetně poloviny Holešova tak zdědil Matouš ze Šternberka. V roce 1452 tak přijal lénem polovinu Holešova s tvrzí (*de medio Holessow cum propugnaculo*) a ves Třebětice. O rok později koupil od Jana z Heršic a od biskupa přijal lénem také druhou polovinu holešovského léna, které tak sjednotil ve svých rukou. Pokus rozšířit dominium koupí panství Bystřice p. Hostýnem však nevyšel a Matouš toto panství záhy prodal, stejně jako musel odprodat léno Kurovice (LB I, 55, 62; Pokluda 1990, 48–49; 2012, 191).

V roce 1460 Matouš ze Šternberka obnovil svůj lenní závazek k novému biskupovi, součástí léna bylo celé městečko Holešov (*de opido Holessow*). Za bližší neznámých okolností došlo následně k alodizaci poloviny Holešova s tvrzí. Stalo se tak nepochybně se souhlasem olomouckého biskupa Tasa, pravděpodobně výkupem (LB I, 75; Pokluda 1990, 50). Alodizace části léna souvisela pravděpodobně s následnou majetkovou transakcí. Mezi lety 1467 a 1473 uzavřeli Šternberkové dohodu o vzájemné směně statků. Lukovské panství v té době držel mladší z Lackových synů, Albrecht starší ze Šternberka. Albrecht st. převedl Matoušovi hrad Lukov s panstvím tvořeným dvěma městečky a 25 vesnicemi a naopak převzal od Matouše město Holešov s tvrzí a čtyřmi vesnicemi. Do zemských desk byla tato směna vložena až v roce 1481, holešovské sídlo je v zápise označeno jako „tvrz“. Z lenní poloviny Holešova (*de medio opido Holessow*) složil Albrecht st. lenní slib v roce 1480 (ZDO II, s. 20, č. 123, 124; MZA, G 7, i. č. 174, sg. II-104, kart. 13; LB I, 92). Albrecht st. si k Holešovu vymínil Malíkovu louku (trať Malíková severně od Lukovečka) a v lukovských lesích právo honitby a těžby stavebního a palivového dřeva. Důvody směny velikostí nestejných panství nejsou zcela zřejmé (Pokluda 2012, 163–164; Holík – Janiš – Langová – Vrla 2015, 42).

Albrecht st. ze Šternberka jako nový držitel Holešova postupně zkonsolidoval své majetkové postavení a znovu rozšířil panství o další vesnice ležící v blízkosti Holešova (srov. podrobněji Pokluda 1990, 50; Vidlička 2012, 29). Holešov se stal jeho hlavním sídlem, stavební úpravy se pravděpodobně odrazily i v označování šternberské rezidence jako *hradu* (*castrum*; 1502, 1522, 1561) nebo jako *zámku* (1522, 1540, 1546, 1570, 1574, 1581, 1589, 1604), což byl ale ve staré češtině ekvivalent termínu hrad. Občas se objevuje i označení *tvrz* (1545, 1550, 1578); tato neustálenost ovšem není výjimečná (jednotlivé doklady uvádí Pokluda 1990, 53; 2012, 168; ZDO III, 67–68, č. 47; 77, č. 70; 104, č. 127; 163–164, č. 21; 417–418, č. 8).

Albrecht st. zemřel v roce 1520 a holešovské panství převzal jeho mladší syn Jan ml. ze Šternberka († 1544). Po něm panství zdědili jeho synové Ladislav († po 1563) a Jindřich († 1574), jímž moravská větev rodu vymřela. Panství zdědily jeho sestry Anna a Eliška; olomoucký biskup však požadoval navrácení jeho lenní části. Holešovské panství nakonec získal Smil z Lomnice, manžel zmiňované Elišky ze Šternberka († 1578). Panství však páni z Lomnice drželi jen krátce a v roce 1579 (int. 1581) Smilův bratr a dědic, Tas z Lomnice, prodal jeho alodní část Janu Krušinovi z Lichtenburka († 1581) a jeho manželce Ludmile z Miličina († 1591). Ta již jako vdova prodala v roce 1588 (int. 1589) alod Karlovi (staršímu) ze Žerotína a na Starém Jičíně; v Holešově si však ponechala dům. Součástí alodní části bylo město Holešov se zámkem (tvrzí), sedm vesnic a čtyři pusté vsi, jejichž výčet se však v jednotlivých zemskodeskových zápisech liší (ZDO III, 67–68, č. 47; 77, č. 70; 104, č. 127; 163–164, č. 21; Pokluda 1990, 53–54; 2012, 175–176, 178–181; 2015, 15–18; Vidlička 2012, 29–30).

Lenní část města Holešova (14 domů) získal olomoucký biskup jako lenní pán až po smrti Elišky ze Šternberka v roce 1578. V roce 1579 léno obdržel Václav ml. Haugvic z Biskupic a jeho bratři. Haugvicové získali také lenní statky Třebětice a Kurovice, které až do roku 1762 drželi vždy držitelé léna Holešov. Haugvicové drželi Holešov až do roku 1604, kdy jej získal Ladislav ml. Popel z Lobkovic. Ten také od Viktorina ze Žerotína získal v témže roce alodní část panství. Lenní a alodní část Holešova tak měla stejné držitele až do roku 1762 (Pokluda 1990, 53–54; 2012, 175–176, 178–181; 2015, 18–39; Vidlička 2012, 29–31).

Problematika nejstaršího sídla od druhé poloviny 13. století do začátku 14. století

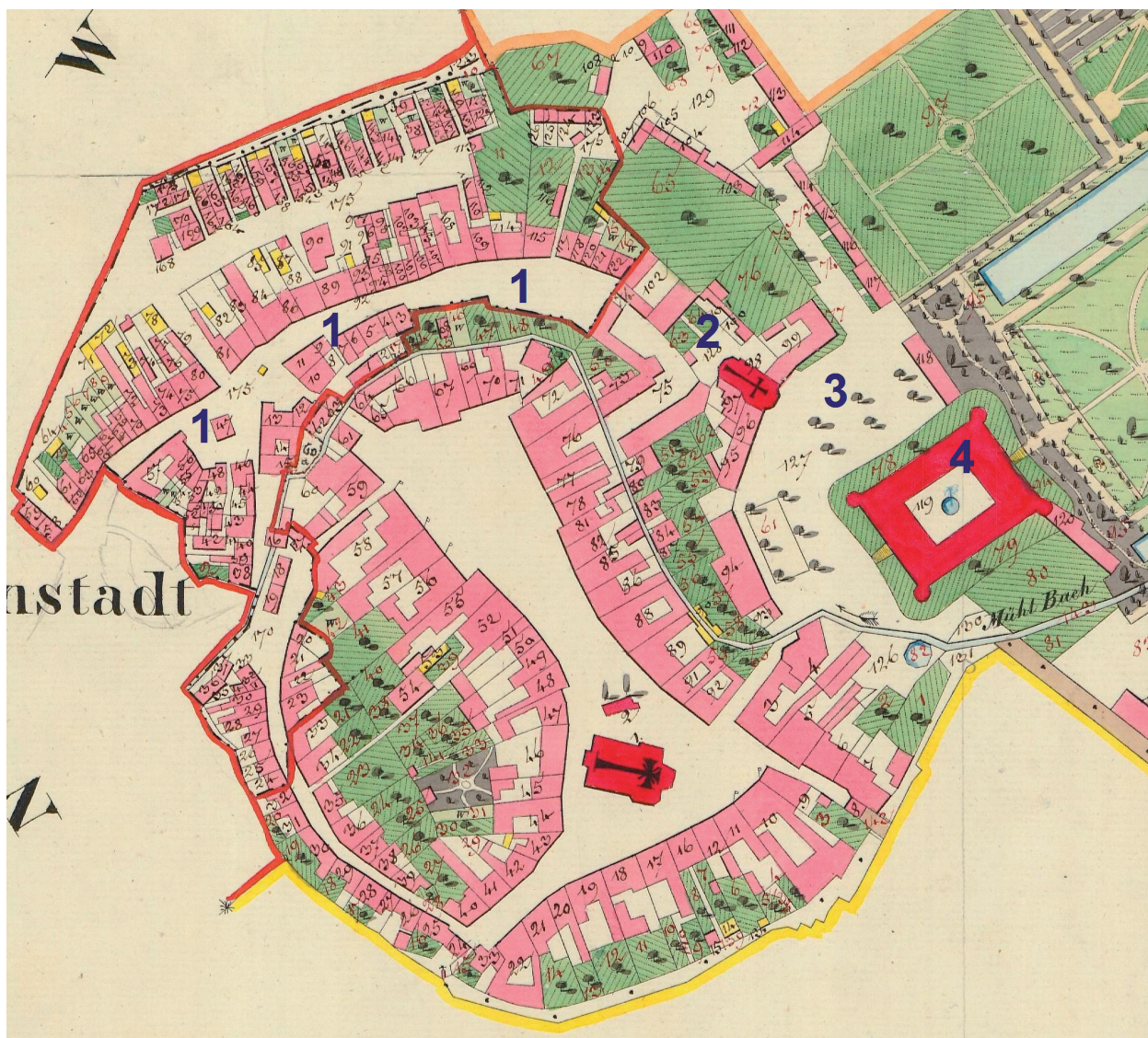
Nejvyšším bodem městského intravilánu dodnes zůstává lokalita zámku (234 m. n. m.), nacházející se v těsném sousedství prastaré křižovatky dálkových komunikací, stýkajících se v prostoru historického tržiště – dnešního náměstí Dr. E. Beneše. Prostor města i zámeckého areálu na jeho východním obvodu dnes není výrazněji výškově diferencován, středověkou situaci však detailněji neznáme. Velmi razantní terénní úpravy v době výstavby rottalovského zámku a související zahrady po polovině 17. století dokonale zastřely původní terénní reliéf a zřejmě i změnilly situaci případných vodotečí procházejících touto lokalitou. Terénní poměry v areálu dnešního zámku a jeho bezprostředním okolí mohly být ve středověku a raném novověku dosti odlišné od dochovaného stavu, což naznačuje např. i situace lícovaných zdív, nacházejících se dokonce pod úrovní stávajícího zámeckého příkopu (koruny odbouraných zdív leží v hloubce asi 1–2 m pod dnem příkopu; viz dále). Přestože neumíme přesvědčivě rekonstruovat terénní reliéf v místě sídla ve 13. století, na základě dosavadních zjištění lze zatím alespoň hypoteticky soudit, že terén vně stávajícího zámeckého příkopu ležel níže než v současnosti a jeho dnešní úrovně bylo dosaženo teprve výrazným zvýšením, provedeným po polovině 17. století.

Pouze rámcovou představu o úrovni terénu ve středověku poskytují destruktivní i nedestruktivní archeologické průzkumy, provedené na zámku a v jeho bezprostředním okolí. Podloží v centru města i lokalitě zámku tvoří kvartérní sedimenty, konkrétně fluvialní (písečné hlíny,

písky a písčité štěrky) řeky Rusavy (Lendáková – Moník 2016). V lokalitě zámku a jeho nejbližším okolí dosahují tyto štěrkové a písčité vrstvy do hloubky cca 3 m pod současným terénem. Plošný výskyt těchto vrstev byl mimo jiné ověřen i při rekonstrukčních pracích v suterénu zámku, jehož zdiva jsou založena právě do zmíněné štěrkopískové terasy. Stratigrafii vrstev nasedajících na štěrkové podloží nelze zatím ověřit, neznáme tedy ani mocnost násypů a především důvody, které v průběhu staletí vedly k patrně dosti výraznému umělému navýšení terénu. Geofyzikální průzkum zatravněného prostranství před severním úsekem zámeckého příkopu naznačil existenci hluboké anomálie, jejíž dno dosahovalo hloubky asi 3 m od stávajícího terénu. Starší fáze tohoto příkopovitého útvaru měla dno situováno v hloubce více než 6 m od stávajícího terénu. Jižní okraj anomálie sleduje výrazná hrana, jejíž původ však průzkum nedoložil (Lendáková – Moník 2016). Jednou z interpretačních možností je ztotožnění zjištěné anomálie s relikty patrně dvou fází obvodového příkopu některé ze středověkých fází holešovského sídla; navazující hrana by pak mohla nejspíše ukrývat pozůstatek hradby. Výsledky geofyzikálního průzkumu sice naznačují dochování archeologizovaných reliktních hypoteticky kladených do středověku, jejich interpretace však může upřesnit pouze archeologický průzkum.

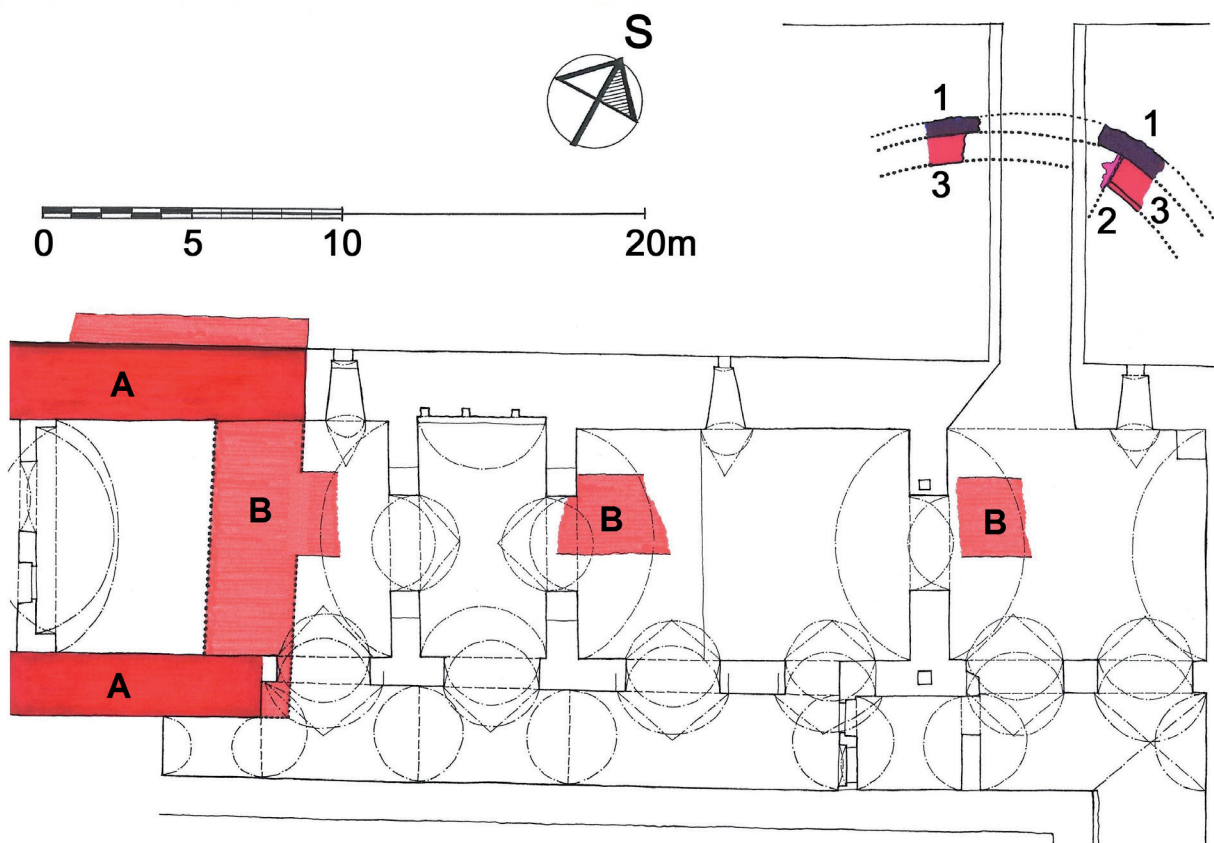
Situování nejstaršího holešovského sídla ovlivnila existence starší, raně středověké vsi, písemně doložené již k roku 1141. Koncentrovala se kolem půdorysně trojúhelného tržiště, do jehož vrcholů se sbíhaly dálkové cesty od Kroměříže, Přerova a Slušovic, resp. Vizovic (Kuča 1997, 115–121). Střed tržiště zaujímal kostel, doložený až ve vrcholném středověku, svým mariánským patrocinium však poukazující k možnému staršímu původu. Dnešní kostel viditelné středověké konstrukce neobsahuje, vyjma renesanční věže se jedná o raně barokní novostavbu. Důležité indicie, poukazující ke středověké situaci, lze však získat rozбором pozoruhodného urbanismu městského jádra. Nejspíše ještě před koncem 13. století (nejpozději na počátku 14.) bylo starší, trojúhelné tržiště v okolí farního kostela rozšířeno o rozměrnou severní část lichoběžného půdorysu. Plošné zvětšení tržiště možná souviselo s povýšením Holešova na město, které sice nemáme časově zakotveno, lze je však položit do prvních dvou desetiletí 14. století (ještě roku 1300 je Holešov zmiňován jako trhová ves, v roce 1322 se však již píše o „*cives*“, tedy měšťanech; viz výše). Holešovské náměstí postupně obklopily dřevěné či hrázděné domy na relativně pravidelných parcelách. Zatímco na jihozápadě a západě dosahovala městiště domů značné délky, na severu a severovýchodě byla omezena mlýnským náhonem a širokou ulicí (dnes Náměstí Svobody), v táhlém oblouku půdorysně kopírující severní obvod města. Tato komunikace, vedená nezávisle na městském urbanismu, směřuje do míst někdejšího bratrského areálu u kostela sv. Anny. Tento areál, v polovině 18. století doplněný trinitářskou rezidencí, byl však založen teprve v roce 1526 a je vůči starší komunikaci zjevně sekundární (obr. 2).

I když k dataci půdorysně zajímavé situace Náměstí Svobody nemáme přesnější indicie, můžeme zohlednit alespoň nejnovější výsledky archeologického výzkumu provedeného v roce 2015 v západní části náměstí, v prostoru bývalého hostince Kamenec. Kromě novověkých nálezů byl při plošně nevelkém průzkumu vyzvednut i keramický materiál, datovatelný na základě analogií s dalšími lokalitami jihovýchodní Moravy do přelomu 13. a 14. století (Popelka 2015). Pozoruhodný nález svědčí o sídelních aktivitách v této zdánlivě periferní poloze již kolem roku 1300, jakkoliv nelze rozpoznat, zda osídlení souviselo s objekty v týlových polohách městišť domů na náměstí, nebo se jednalo o objekty tvořící zástavbu koncentrující se kolem komunikace k holešovskému sídlu. V roce 2015 se z výkopu v prostoru dnešního Náměstí Svobody podařilo vyzvednout i mohutný trám délky asi 190 cm, který náležel blíže nedefinované konstrukci. Dendrochronologická analýza zpřesnila smýcení dubu, z něž byl trám vysekán, do období po roce 1410.¹ Nejnověji byly středověké situace, rámcově datovatelné do 14.–15. století, zachyceny při průzkumu nedaleké lokality Nové synagogy, nacházející se v těsném sousedství Náměstí Svobody. Tyto nálezy, přestože je zatím

Obr. 2. Holešov. Město a zámek na mapě stabilního katastru z roku 1830; sever nahoře. Zřetelná je separátní komunikace po severním obvodu města (1), poloha dodatečně vloženého bratrského areálu s kostelem sv. Anny (2), lokalita někdejšího předhradí (3) a jádra nejstaršího sídla (4). Fotoarchiv NPÚ ÚOP v Kroměříži, 2014. – *Abb. 2.* Holešov (Bezirk Kroměříž). Stadt und Schloss auf der Karte des Franziszeischer Katasters aus dem Jahr 1830; Norden oben. Deutlich zu sehen ist der separate Weg entlang des nördlichen Stadtrands (1), die Lage des nachträglich angelegten Areals der Böhmisches Brüder mit Kirche der heiligen Anna (2), sowie die Lage der ehemaligen Vorbürg (3) und des Kerns des ältesten Sitzes (4). Fotoarchiv NPÚ ÚOP in Kroměříž (Staatliche Denkmalpflegeanstalt, Arbeitsstelle Kroměříž), 2014.

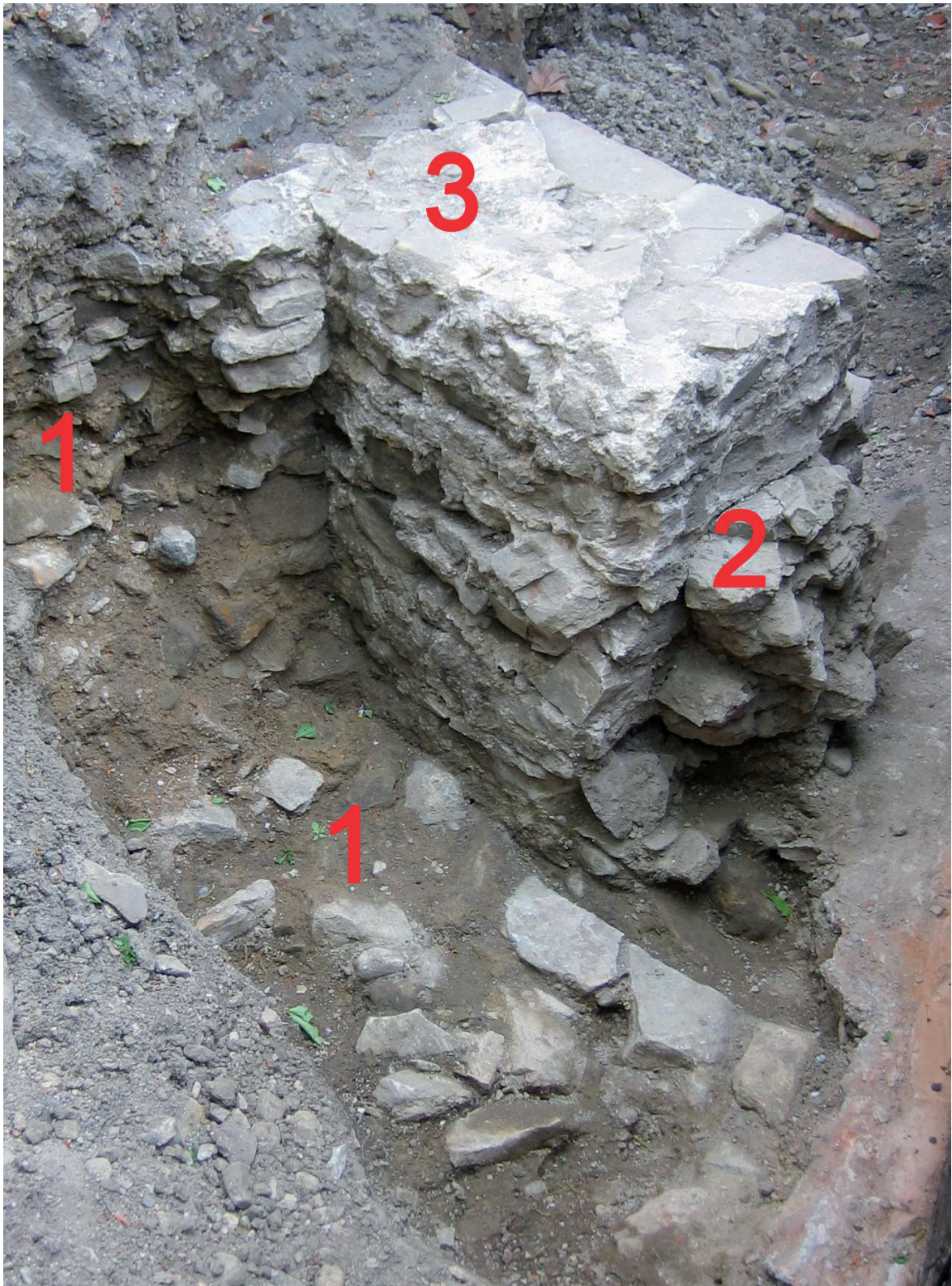
neumíme položit do širšího kontextu vývoje středověkého Holešova, upozorňují na sídelní aktivitu v dotyku se vstupní cestou k holešovskému hradu po celé středověké období. Také rozsáhlý prostor parkově upraveného prostranství mezi zámekem a pozdně barokními budovami trinitářské rezidence s kostelem sv. Anny (Náměstí F. X. Richtra) představuje relikt zaniklé středověké situace. Budovy trinitářské rezidence sice vznikly až v polovině 18. století, avšak jejich půdorysná struktura s půdorysně zalomenými křídly uzavírajícími zmíněné náměstí odkazuje ke staršímu, středověkému stavu. Předpokládáme, že linie průčelí trinitářské rezidence kopíruje vnější obvod holešovského sídla či spíše jeho předhradí vymezeného nejspíše fortifikací (příkopem?). Předhradí v prostoru Náměstí F. X. Richtra bylo dosažitelné právě komunikací probíhající v trase dnešního Náměstí Svobody.

Obr. 3. Holešov zámek. Situace středověkých zdív odkrytých v severním příkopu. 1 – nejstarší zdivo, zřejmě obvodové hradby, 2 – zdivo, na spáru pravouhle přisazené ke staršímu zdivu, 3 – nejmladší zdivo při vnitřním líci předpokládané hradby. V severním křídle zámku plně označeny dochované pozdně gotické konstrukce (A), světleji pozdně gotická zdiva odstraněná po roce 1651 (B), bílé zdiva zámku z doby po polovině 17. století. Kresba Jan Štětina, 2015. – *Abb. 3.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Befund des im nördlichen Graben freigelegten mittelalterlichen Mauerwerks. 1 – ältestes Mauerwerk, wahrscheinlich Außenmauern, 2 – an der Fuge rechtwinklig an die ältere Mauer angesetztes Mauerwerk, 3 – jüngstes Mauerwerk an der Innenseite der mutmaßlichen Außenmauer. Dunkelrot im Nordflügel des Schlosses erhaltene spätgotische Konstruktionen (A), hellrot spätgotische, nach 1651 entfernte Mauern (B), weiß Schlossmauern aus der Zeit nach der Mitte des 17. Jahrhunderts. Zeichnung Jan Štětina, 2015.

Takto rekonstruovaná situace předhradí, kde se koncentroval hospodářský provoz vlastního sídla, má svoji logiku nejen ve vztahu k trase přístupové komunikace, ale i k nálezům, ztotožňovaným se zástavbou jádra středověkého sídla. Cestu procházející Náměstím Svobody dovolují zjištěné skutečnosti pro období středověku a raného novověku považovat za hlavní přístupovou komunikaci k holešovskému hradu, zaujímavějšímu přibližně polohu stávajícího raně barokního zámku.

Hrad velmi pravděpodobně vyrostl v místě hypoteticky uvažovaného staršího dvorce z doby kolem poloviny 13. století. Podobu tohoto dvorce neznáme – nejspíše lze uvažovat o převážně dřevěné či dřevohliněné stavbě. Konstrukce hypoteticky ztotožňované s následující, nejstarší zděnou fází holešovského sídla se koncentrují v severovýchodní části zámku, v oblasti kolem zámecké sály terreny. Při rekonstrukci novodobého přístupového tunelu k zámeckým sklepům byla v severním příkopu v roce 2009 nalezena sestava zdív, porušená již ve druhé polovině 20. století výstavbou zmíněného betonového tunelu.² Odkrytá zdiva původně nepochybně tvořila součást jednoho celku (obr. 3). Nejstarší zdivo z lomového kamene s nezjištěnou polohou severního líce a neznámou tloušťkou mělo půdorysně oblý průběh. K tomuto chronologicky nejstaršímu zdivu bylo na spáru přiloženo rovněž z lomového kamene zděné, severojižně orientované a velmi poškozené zdivo.

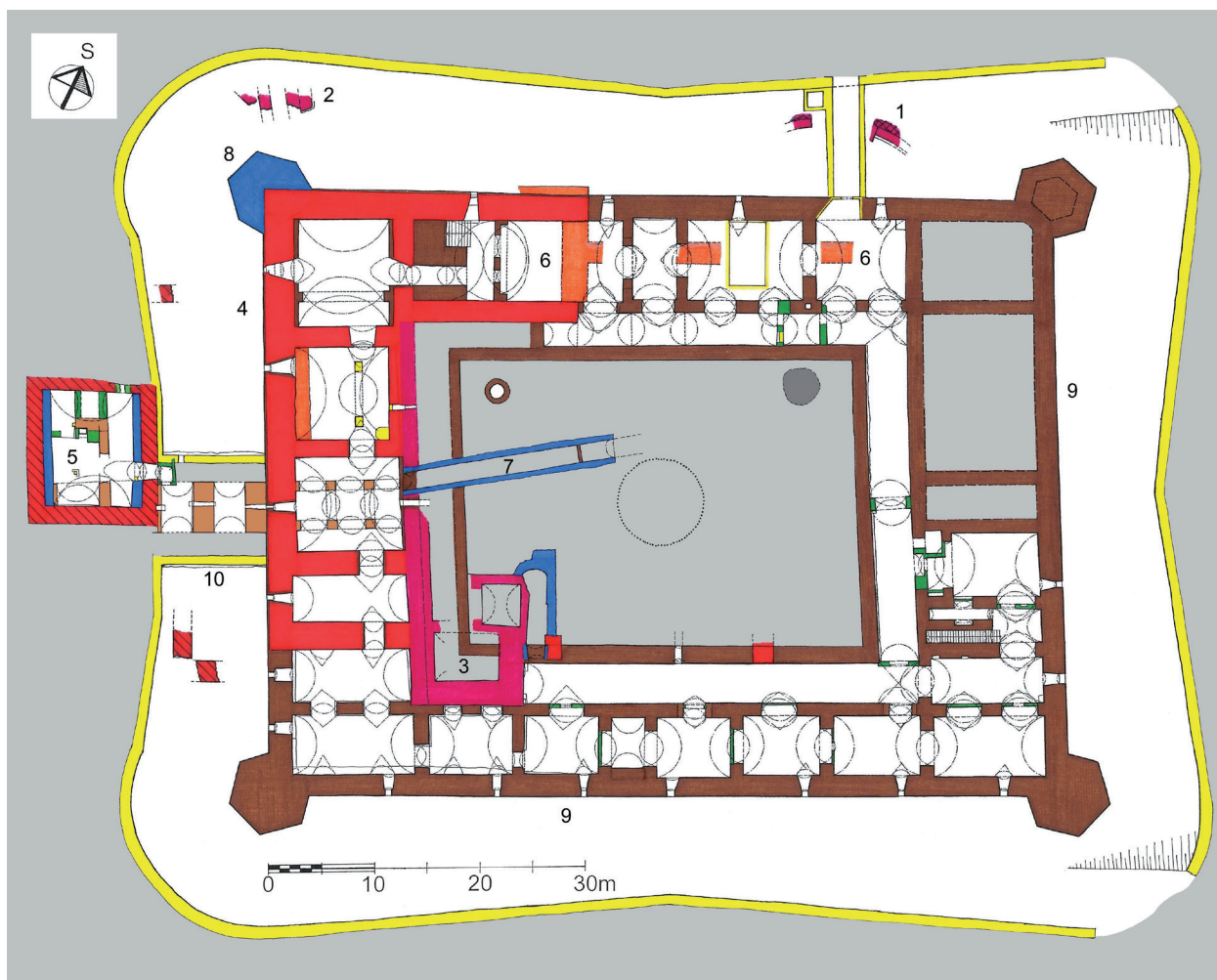
Obr. 4. Holešov zámek. Středověká zdiva odkrytá v severním příkopu, pohled od severu. 1 – nejstarší zdivo, snad obvodové hradby, 2 – část dodatečně přizděné konstrukce (příčky?), 3 – nejmladší zdivo, přiložené k vnitřním lícům obou starších zdí. Foto Jan Štětina, 2009. – *Abb. 4.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Im nördlichen Graben freigelegtes mittelalterliches Mauerwerk, Blick aus nördlicher Richtung. 1 – ältestes Mauerwerk, wahrscheinlich Außenmauer, 2 – Teil einer nachträglich gemauerten Konstruktion (eine Trennwand?), 3 – jüngstes, an die Innenseiten beider älterer Mauern anschließendes Mauerwerk. Foto Jan Štětina, 2009.

Nejmladší zděná konstrukce tloušťky asi 105 cm se přikládala k vnitřnímu, tj. jižnímu líci nejstaršího zdiva – byla zděna na vápennou maltu z rozměrnějších, hrubě opracovaných bloků lomového pískovce a ve spodní partii obsahovala zřetelný ústupek, nad nímž se tloušťka zdiva zeslabovala na 90 cm (obr. 4). Dalším dokumentovaným pozůstatkem předpokládaných středověkých stavebních fází holešovského sídla je situace, odkrytá v roce 2013 přibližně o 20 m jižněji – v severním koutu zámeckého nádvoří, tedy před salou terrenou. Archeologický průzkum předcházející zádlabě nádvoří zde asi v hloubce 50 cm pod jeho povrchem odkryl autentické středověké vrstvy, keramickým materiálem datované do 14. až 15. století. Z lomového kamene a druhotně použitých architektonických prvků zbudované pravoúhlé nároží neznámého objektu, nacházející se blíže ke středu nádvoří (viz dále), patrně se sledovanou středověkou situací nespojuje a vzniklo v některé mladší stavební fázi před polovinou 17. století (obr. 5, 12).

Zdiva dokumentovaná v severní části příkopu a severním koutu zámeckého nádvoří zjevně nespojuje se zámeckou stavbou z doby po roce 1650, ale zřejmě ani s pozdně gotickou a renesanční fází výstavby, jejichž půdorysně zcela odlišně řešené konstrukce máme zčásti dochovány a zdokumentovány právě na severní straně (obr. 3). Soudíme proto, že nálezy v severní části zámku souvisejí se starším sídlem odlišné dispozice. Torzo oble vedené zdi ze severního příkopu může být s velkou pravděpodobností pozůstatkem oválného ohrazení jedné z fází středověkého jádra holešovského sídla. Zda se jednalo o obvodovou hradbu, nevíme – reálnost této domněnky posilují mladší zdiva, přiložená na spáru k vnitřnímu líci nejstaršího zdiva. Pravoúhle připojené zdivo nejspíše mohlo náležet vnitřní zdi nějakého objektu, přistavěného k vnitřnímu líci starší, oble vedené zdi. Konečně, nejmladší zdivo s ústupkem pak mohlo vzniknout ve snaze zesílit nejstarší zdivo vnitřní přízdívkou. Ústupek, pod nímž se již nacházelo nelícované zdivo, snad podává informaci o úrovni podlahy v interiéru – vzhledem k výškovým poměrům okolního terénu by se jednalo patrně o suterén objektu, v druhé fázi výstavby přiloženého k vnitřnímu líci obvodové hradby. Přístup do sídla hypoteticky rekonstruujeme z předhradí, zaujímajícího lokalitu dnešního Náměstí F. X. Rychtra výše zmíněnou komunikací, procházející Náměstím Svobody. Polohu vstupní brány do jádra se však již objasnit nepodaří (ač ji nepřímě potvrzují i další nálezy z mladších vývojových fází – viz dále).

Rozsah předpokládaného jádra holešovského sídla, vymezeného oválným půdorysem, nejsme bez dalších podpovrchových výzkumů schopni rozpoznat. Jádro nepochybně zasahovalo do severního koutu zámeckého nádvoří, naopak jihovýchodní partie nádvoří při archeologickém průzkumu žádné předbarokní nálezy nevydala (obr. 6). Tato poněkud překvapivá situace může být způsobena velmi razantními zásahy, souvisejícími s přestavbou po polovině 17. století. V jihovýchodním sektoru nádvoří se nacházel pouze terén beze stop kulturních vrstev, které byly nejspíše odebrány v souvislosti s nivelizací vnitřního dvora v polovině 17. století. Absenci starších situací v jihovýchodní části dvora můžeme vysvětlit dvěma způsoby – buď sem nejstarší, středověké sídlo vůbec nezasahovalo, nebo se zde naopak v rozsahu fortifikace nacházela drobná vyvýšenina, na níž bychom mohli hypoteticky předpokládat hlavní obytný objekt středověkého sídla (palác?). Nápadná nálezová sterilita tohoto prostoru by pak byla výsledkem odtěžení původního terénu včetně všech reliktních zástavby při stavbě zámku v půli 17. století. Můžeme tedy hypoteticky předpokládat, že nejstarší sídlo zaujalo mírně vyvýšenou polohu, situovanou ve východní části dnešního zámeckého nádvoří. Vyvýšeninu nejspíše od jihu obtékala vodoteč, později upravená na mlýnský náhon, jehož trasu dobře zaznamenává ještě mapa stabilního katastru z roku 1830.

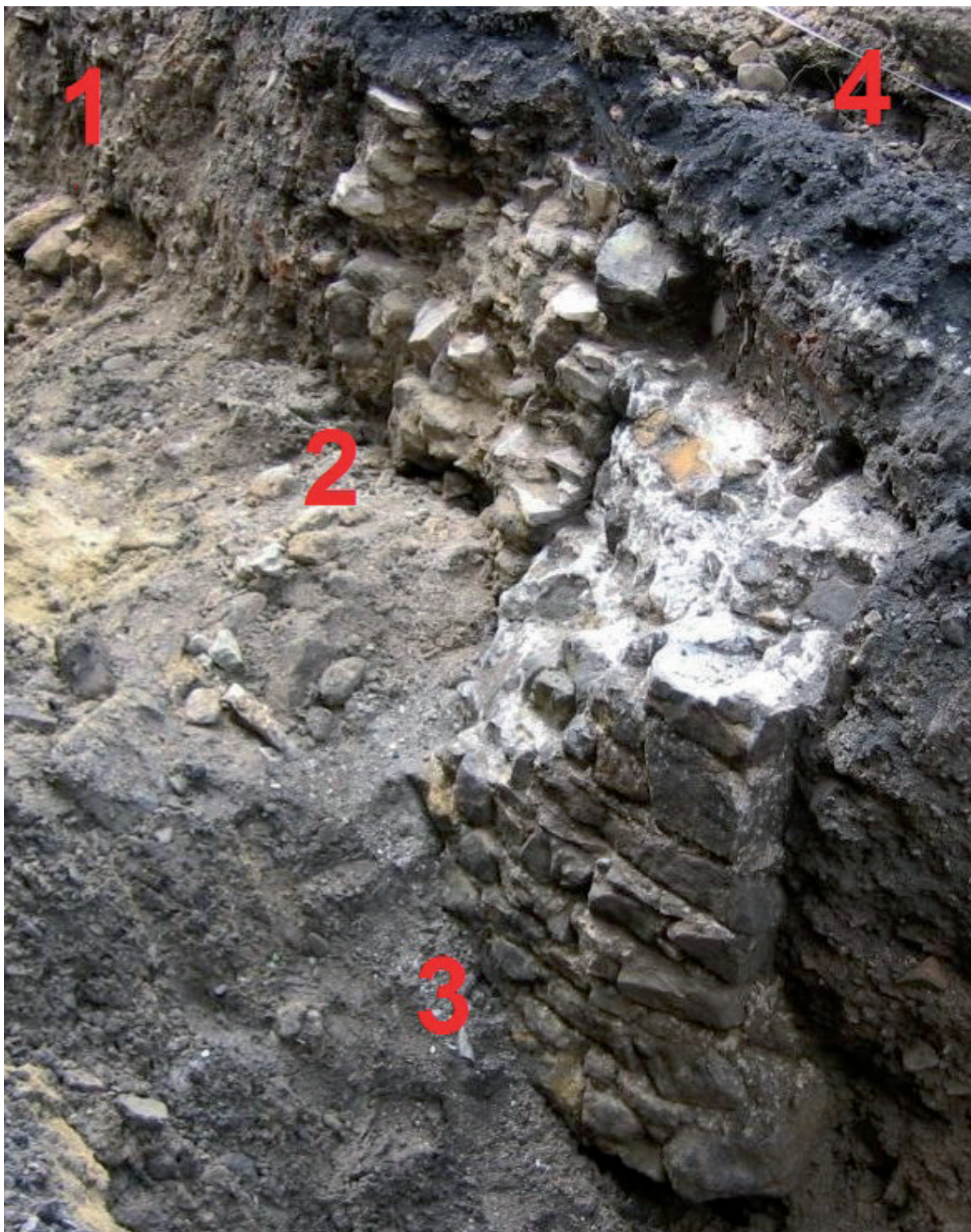
Ke středověkému vývojovému horizontu, alespoň zčásti předcházejícímu pozdně gotické přestavby, řadíme i zdivo běžící původně ve směru přibližně severozápad – jihovýchod, odkryté v ohbí zámeckého příkopu pod severozápadní nárožní věží zámku (obr. 5, 7). Licovanou konstrukci o tloušťce asi 120 cm tvořil lomový kámen pojený zřejmě hlinitou maltou; zmapována byla však i hypoteticky starší fáze zdi, jež byla půdorysně odlišně vedená a jež je dochovaná pouze fragmentárně.

Obr. 5. Holešov zámek. Půdorys suterénů s vyhodnocením stavebního vývoje. 1 – zdiva související pravděpodobně s opevněním nebo obvodovou zástavbou nejstarší fáze tvrze, odkrytá v severní části příkopu; 2 – zdiva v severozápadní části příkopu, související s neznámými konstrukcemi předbarokního sídla; 3 – valeně zaklenuté, dnes zasypané prostory, odkryté v nejnižší úrovni pozdně středověkého objektu (palácového křídla?) v jižním koutu dvora; 4 – palácová stavba patrně z první čtvrtiny 16. století, vysunutá vně obvodu pozdně gotického hradu; 5 – rozsáhlý, patrně pozdně gotický prostor s dodatečnou valenou klenbou, dnes situovaný mimo půdorys raně barokního zámku; 6 – archeologicky ověřený, zčásti rekonstruovaný průběh zdív pozdně gotických fází sídla; 7 – valeně zaklenutá renesanční chodba, spojující patrně sklepy pod jednotlivými křídly renesančního zámku; 8 – západní, zřejmě pozdně renesanční nárožní věžice; 9 – konstrukce zámku z doby po roce 1651 s nepodsklepeným prostorem raně barokní sály tereny v zahradním křídle; 10 – vstupní rampa. Tmavě šedě vyznačena archeologicky dokumentovaná poloha s keramikou ze 14. a 15. století. Kresba Jan Štětina, 2015, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2015. – *Abb. 5.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Grundriss des Untergeschosses mit Auswertung seiner Bauentwicklung. 1 – im nördlichen Teil des Grabens freigelegtes Mauerwerk, das wahrscheinlich mit der Befestigung oder der Ringbebauung während der frühesten Bestehensphase der Feste zusammenhängt; 2 – Mauern im nordwestlichen Teil des Grabens, die mit unbekanntem Konstruktionen des vorbarocken Sitzes zusammenhängen; 3 – heute verschüttete Räume mit Tonnengewölbe, freigelegt im untersten Geschoss eines spätmittelalterlichen Objekts (eines Palastflügels?) in der südlichen Hofecke; 4 – vor der Außenseite der spätgotischen Burg errichteter Palastbau, wahrscheinlich aus dem ersten Viertel des 16. Jahrhunderts; 5 – großzügiger, wohl spätgotischer Raum mit nachträglich errichtetem Tonnengewölbe, der heute außerhalb der Fläche des frühbarocken Schlosses liegt; 6 – archäologisch belegter, teils rekonstruierter Verlauf des Mauerwerks des Sitzes in der Spätgotik; 7 – Renaissancegang mit Tonnengewölbe, offenbar eine Verbindung zwischen den Kellern unter den einzelnen Flügel des Renaissanceschlusses; 8 – westliches Ecktürmchen, wahrscheinlich aus der späten Renaissance; 9 – Schlossbau aus der Zeit nach 1651 mit dem nicht unterkellerten Raum einer frühbarocken Sala terrena im Gartenflügel; 10 – Eingangsrampe. Dunkelgrau markiert ist eine archäologisch dokumentierte Fundstelle von Keramik aus dem 14. und 15. Jahrhundert. Zeichnung Jan Štětina, 2015, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2015.

Obr. 6. Holešov zámek. Půdorys přízemí s vyhodnocením stavebního vývoje. 1 – prostor s nálezy středověké keramiky 14. a 15. století; 2 – zasypané klenuté prostory v palácové stavbě, vzniklé zřejmě v průběhu 15. století; 3 – odkryté příčné zdi, které pravděpodobně dělily někdejší interiér palácové stavby z průběhu 15. století; 4 – palác patrně z doby kolem roku 1500; 5 – renesanční přístavba obsahující chodbu a patrně točité schodiště; 6 – klenutá chodba pod nádvořím zřejmě propojující suterény palácových křídel; 7 – kumulace cihlové suti, snad z cihlové vnitřní zdi předpokládaného jižního křídla; 8 – severozápadní, v jádru renesanční nárožní věžice; 9 – poloha raně barokního průjezdu severním křídlem z doby po roce 1651; 10 – prostor nepodsklepené sala terrena; 11 – průjezd do zámecké zahrady; 12 – vstupní hala, zbudovaná po ukončení funkce vstupu v severním křídle (před rokem 1676); 13 – zámecká studna; 14 – barokní vodní nádrž uprostřed nádvoří; 15 – poloha technologického výkopu z roku 2009. Kresba Jan Štětina, 2015, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2015. – *Abb. 6.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Grundriss des Erdgeschosses mit Auswertung seiner baulichen Entwicklung. 1 – Bereich, in dem mittelalterliche Keramik aus dem 14. und 15. Jahrhundert gefunden wurde; 2 – zugeschüttete, überwölbte, offenbar während des 15. Jahrhunderts entstandene Räume im Palastgebäude; 3 – freigelegte Querwände, die wahrscheinlich das einstige Interieur des Palastgebäudes aus dem 15. Jahrhundert teilten; 4 – Palast, wahrscheinlich aus der Zeit um 1500; 5 – Anbau aus der Renaissance mit Flur und offenbar auch mit Wendeltreppe; 6 – überwölbter Gang unter dem Hof, der wahrscheinlich die Untergeschosse der Palastflügel verband; 7 – Anhäufung von Ziegelschutt, eventuell aus der inneren Ziegelmauer des mutmaßlichen Südflügels; 8 – nordwestliches Ecktürmchen mit Kern aus der Renaissance; 9 – Lage der frühbarocken Durchfahrt durch den Nordflügel aus der Zeit nach 1651; 10 – Bereich der nicht unterkellerten Sala terrena; 11 – Durchfahrt in den Schlossgarten; 12 – Eingangshalle, erbaut nachdem der Eingang im Nordflügel nicht mehr als solcher diente (vor 1676); 13 – Schlossbrunnen; 14 – barockes Wasserbecken in der Hofmitte; 15 – Stelle einer technologischen Grabung aus dem Jahr 2009. Zeichnung Jan Štětina, 2015, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2015.

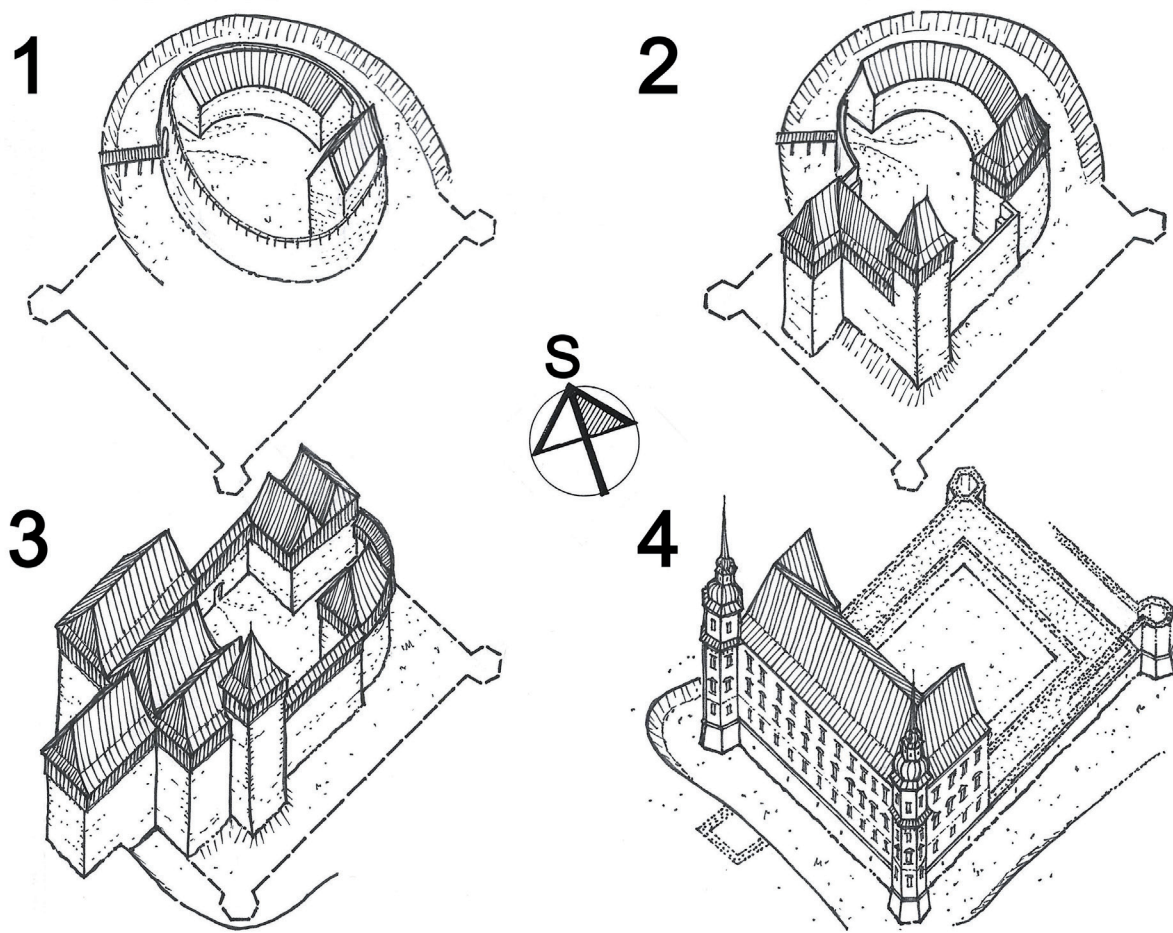

Obr. 7. Holešov (okr. Kroměříž), zámek. Zdiva odkrytá v severozápadním ohbí zámeckého příkopu. 1 – část předpokládané nejstarší konstrukce, 2 – mladší, patrně pozdně gotické zdivo, 3 – na spáru přízděný pilíř, 4 – stávající dno zámeckého příkopu. Foto Jan Štětina, 2008. – *Abb. 7.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Mauerwerk in der nordwestlichen Ecke des Schlossgrabens. 1 – Teil der vermeintlich ältesten Konstruktion 2 – jüngerer, vermutlich spätgotisches Mauerwerk, 3 – auf der Spalte ausmauerner Pfeiler, 4 – jetziger Boden des Schlossgrabens. Foto Jan Štětina, 2008.

Ve vzdálenosti cca 150 cm před lícovaným zdívem se v hraně výkopu objevil „řez“ dalším zdívem tloušťky 130 cm, budovaným opět z lomového pískovce, pojeného však tentokrát pevnou vápennou maltou. Podobná technologie charakterizovala i lícovaný a obdobně mohutný blok zdiva, připojený na spáru k východnímu líci popsané zdi. Tento blok zdiva spočíval na předsazeném předzákladu, nasedajícím na rostlý terén v hloubce asi 220 cm pod stávajícím dnem příkopu. Vazba na objekty hradu, a tedy i datace nalezených konstrukcí, zůstává neznámá, pracovní předpokládáme starší původ zdiv s hliněným pojivem, v mladším horizontu nahrazených kvalitnějším zdívem na vápennou maltu. Na spáru připojený blok zdiva může být opěrným pilířem, který zpevňoval zdivo směřující k severnímu průčelí bočního křídla pozdně gotického západního paláce. Stopou napojení tohoto zdiva na severní průčelí mohou být odtesané vázací kameny, dokumentované na severním průčelí zámku poblíž severozápadní věže v roce 2015. V případě spojitosti obou nálezových situací by mladší, na maltu pojené zdivo vzniklo až při pozdně gotické přestavbě kolem roku 1500. Bližší interpretace nálezů je však, podobně jako u obdobných zaznamenaných situací, záležitostí dalšího, zejména archeologického výzkumu.

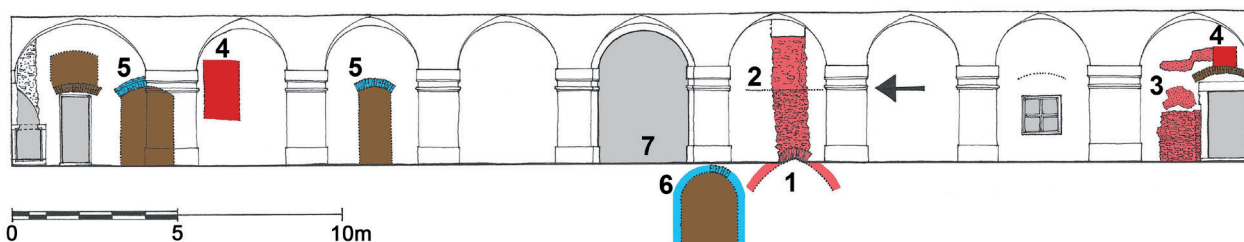
Biskupský leník Hugo z Holešova, připomínaný k roku 1275 (viz výše), mohl někdy v poslední třetině nebo čtvrtině 13. století přestavět prvotní tvrz v rozsáhlejší hrad zřejmě již s určitým podílem kamenných konstrukcí. Kvalitativní proměnu holešovského sídla v pokročilém 13. století naznačují hned dvě zprávy z roku 1300, které zmiňují v Holešově hrad (*castrum*; viz výše). Výsledkem Hugovy přestavby by hypoteticky mohlo být hradní jádro vymezené zděnou obvodovou hradbou, vymežující dispozici oválného půdorysu, zaujímající severní a severovýchodní část půdorysu dnešního zámku a zasahující až do dnešního severního příkopu (obr. 8/1). Před jádrem se nacházelo hospodářské předhradí, přístupné samostatnou komunikací obíhající od severu vnější obvod vznikajícího města. Zřejmě i jádro od předhradí odděloval příkop, v ochraně hradu mohla nejspíše důležitou roli hrát voda. Po dobu své existence raně gotický hrad prodělal určitý stavební vývoj, o kterém svědčí situace zdiv zachycených v severním příkopu – ve dvou fázích zde došlo k výstavbě zřejmě rozsáhlejší a podsklepené zděné budovy. Další zástavbu neznáme, jihovýchodní partie hradního jádra totiž zcela zanikla při terénních úpravách předcházejících výstavbě zámku po polovině 17. století. Zcela hypoteticky můžeme v jihovýchodní, od vstupu odvrácené části uvažovat o existenci prvotního paláce. Zda již nejstaršímu hradu náležela „velká věž“, zmiňovaná v pozdních pramenech první poloviny 17. století, nelze při současném stupni poznání určit (jistým, byť hypotetickým řešením je ztotožnění „velké věže“ s pozdně gotickým jižním rizalitem – viz dále). Stopou mladších středověkých sídelních aktivit z období 14. a 15. století je již zmíněná stratigrafie, archeologicky dokumentovaná v roce 2013 – nachází se přibližně uprostřed uvažované plochy nejstaršího hradního jádra, v jeho nádvoří. Zda a případně jak souvisí s někdejší zástavbou, nelze však již doložit.

Pracovně rekonstruovaná oválná dispozice jádra nejstarší kamenné fáze holešovského hradu, hypoteticky datovaná do doby kolem roku 1300, má řadu analogií. Obdobnou, ač pravidelnější dispozici mělo i další středověké sídlo vznikající na počátku 14. století na dohled od Holešova – tvrz v Dobroticích (Nekuda – Unger 1981, 108–110; Plaček 2001, 190–191). Rozsáhlejším sídlem s nepravidelně oválným půdorysem a zčásti zděnou vnitřní zástavbou byly také jihomoravské Čejkovice (Plaček 2001, 165–167). Poněkud mladším příkladem hradu s nepravidelně oválným půdorysem a víceprostorovým palácem v chráněné poloze jsou Lelekovice u Brna z období kolem poloviny 14. století (Unger 1998, 21–43). Podobné velikosti zřejmě dosahovalo i oválné jádro hradu v Deblíně, vybudované nejspíše již před závěrem 13. století (Sadílek 2014, 80–91). Z českých, dobře rozpoznávaných příkladů oválných dispozic 13. a počátku 14. století uveďme například tvrz ve středočeských Martinicích (Svoboda – Úlovec – Chotěbor – Procházka – Fišera – Anderle – Slavík – Rykl – Durdík 2000, 452) nebo dosud zčásti dochovanou tvrz v Nepomyšli (Svoboda – Úlovec – Chotěbor – Procházka – Fišera – Anderle – Slavík – Rykl – Durdík, 2000, 504–505), v Chodově

Obr. 8. Holešov zámek. Pokus o rekonstrukci hradu v hlavních vývojových fázích, půdorys stávajícího zámku čárkovaně. 1 – možná podoba hradu kolem roku 1300 a v průběhu 14. století; 2 – hrad ve druhé polovině 15. století; 3 – pozdně gotický hrad v první třetině 16. století; 4 – počáteční fáze stavby zámku Jana z Rottalu po roce 1651. Pohled od jihu. Kresby 1–3 nezachycují předhradí před severním průčelím hradu. Kresba Jan Štětina, 2015. – *Abb. 8. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Versuch der Rekonstruktion der Burg in ihren Hauptentwicklungsphasen, heutige Grundfläche des Schlosses gestrichelt. 1 – mögliches Aussehen der Burg um 1300 und während des 14. Jahrhunderts; 2 – Burg in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts; 3 – spätgotische Burg im ersten Drittel des 16. Jahrhunderts; 4 – Anfangsphase der Erbauung des Schlosses Johanns von Rottal nach 1651. Blick aus südlicher Richtung. Die Zeichnungen 1 – 3 erfassen die Vorburg vor der Nordseite der Burg nicht. Zeichnung Jan Štětina, 2015.*

(Svoboda – Úlovec – Chotěbor – Procházka – Fišera – Anderle – Slavík – Rykl – Durdík – Brych, 1998, 235–236) či v Roztokách u Prahy (zde s hranolovou věží v nádvoří; Svoboda – Úlovec – Chotěbor – Procházka – Fišera – Anderle – Slavík – Rykl – Durdík 2000, 652–654). Pozoruhodnou analogii nabízí i severočeský hrad Falknov (dnes Sokolov) s obvodovou hradbou vymezující téměř kruhový areál, v jehož nádvoří stála centrálně situovaná palácová stavba. Objekt, nacházející se podobně jako Holešov v rovinném terénu, vznikl z iniciativy německých Nothaftů ještě před závěrem 13. století (Holík 2006, 221–238). Rekonstruovanému oválnému půdorysu holešovského sídla se zřejmě blížila i situace původní tvrze v Bystřici pod Hostýnem. Původně zřejmě oválné jádro starší tvrze zde obepíná podkovovitě formované předhradí, dodnes dochované v renesančně a barokně přestavěné podobě (Plaček 2001, 149–150).

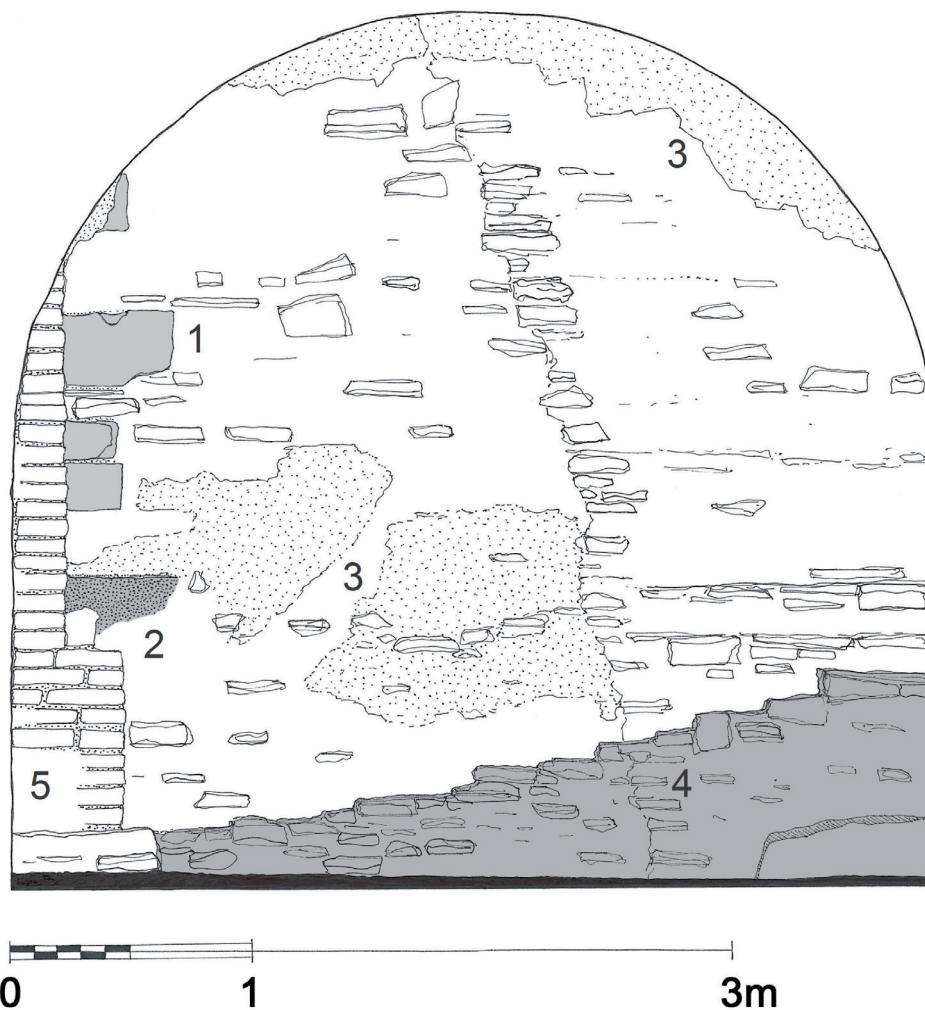

Obr. 9. Holešov zámek. Do arkády orientovaný líc mezitraktové zdi západního křídla. 1 – odkrytý záklenek roznášecího základového pasu (?), 2 – poloha patrového ústupku (označen šipkou), 3 – středověká zdiva z lomového kamene opatřená omítkami (tečkovaně), 4 – odsekané výběhy lomového zdiva, 5 – cihlové záklenky nad patrně renesančními, později zazděnými otvory, 6 – torzo cihlového záklenku vstupu do valeně klenuté spojovací chodby, 7 – stávající průjezd ústící do nádvoří. Červeně zdiva středověká, modře renesanční, hnědě raně barokní. Kresba Jan Štětina, 2010, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 9.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. In die Arkade gewandte Seite der Mauer zwischen den Trakten des Westflügels. 1 – freigelegter Sturzbogen des verteilenden Fundamentstreifens (?), 2 – Lage einer Einbuchtung (mit Pfeil markiert), 3 – mittelalterliche Bruchsteinmauer mit Putz (gepunktet), 4 – behauene Ausläufer des Bruchsteinmauerwerks, 5 – Ziegelnischen über wahrscheinlich aus der Renaissance stammenden und später zugemauerten Öffnungen, 6 – Torso der geziegelten Eingangsnische zum Verbindungsgang mit Tonnengewölbe, 7 – bestehende, in den Hof mündende Durchfahrt. Rot mittelalterliches Mauerwerk, braun frühbarockes Mauerwerk. Zeichnung Jan Štětina, 2010, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.

Předpokládaný stavební vývoj ve 14.–15. století

Kolem poloviny 14. století se majiteli Holešova stávají Šternberkové a je velmi pravděpodobné, že právě v té době byl starší hrad z doby kolem roku 1300 přestavěn v náročnější sídlo, které je obvykle v písemných pramenech zvané tvrzí. Přestože se můžeme alespoň pokusit o přibližnou rekonstrukci stavebního vývoje sídla ve šternberském období, je nutno přiznat, že ani provedené archeologické a stavebněhistorické průzkumy neumožňují detailní poznání podoby holešovského sídla ve druhé půli 14. a v průběhu 15. století. Již v polovině 15. věku se nepochybně jednalo o rozsáhlejší a zřejmě i dobře opevněný objekt, o čemž svědčí mimo jiné i historické zprávy (rezidence jedné z rodových větví Šternberků, viz výše).

Dílem šternberských stavebních aktivit je zřejmě plošné rozšíření staršího hradu jihozápadním směrem. Nejpozději v 15. století se starší hradní stavba, situovaná v severovýchodní části dnešního zámku, rozšířila do prostoru vstupní části stávajícího nádvoří (obr. 5, 6). Snad jediným pozůstatkem této přestavby, v polovině 17. století začleněným do mladšího zámku, je z lomového kamene budovaná nádvoří zeď vstupního křídla zámku, na níž průzkum při rekonstrukci odhalil pozoruhodné stavební detaily (obr. 9). Jedná se především o ústupek na dvorním líci severní části křídla, v prvním poli arkády vpravo od portálu průjezdu (při pohledu z nádvoří). Tento horizontální ústupek probíhal ve výšce kolem 200 cm nad stávající úrovní podlahy arkády v přízemí. Signalizuje, že přinejmenším v severní části dnešní raně barokní arkády západního (vstupního) křídla se v pozdním středověku nacházela zástavba o výši minimálně dvou nadzemních podlaží, přičemž úroveň podlahy jejího patra probíhala právě ve výši zjištěného mezipatrového ústupku. Pod cihlovou plentou se na vnitřním líci arkádové chodby mezi stávajícím vjezdovým portálem do dvora a vstupem do přízemí západního křídla dochovaly kvalitní bílené omítky, původně náležející interiéru této zmizelé stavby. Těmuž objektu snad patřila i mohutná základová zdiva, odkrytá právě pod severní polovinou arkády, před vstupem do suterénu stávajícího zámku. Nepřehledná situace těchto zdí, probíhajících napříč arkádou a naznačujících zřejmě tříprostorovou skladbu dispozice, však znemožňuje jejich přesnější datování a interpretaci (obr. 6). Druhým pozoruhodným detailem, zjištěným v témže poli arkády jako patrový ústupek, je zahrocený záklenek z deskových bloků

Obr. 10. Holešov zámek. Líc zdi pozdně gotického rizalitu, patrný ve sklepech pod jižním křídlem. 1 – tesané kvádry nárožní armatury, 2 – zbytek dekorativního omítkového kvádrování nároží, 3 – nejstarší omítky (tečkované), 4 – nelícované, původně základové zdivo, dodatečně odkryté po polovině 17. století, 5 – pilířek barokního cihlového zdiva. Kresba Jan Štětina, 2010, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 10.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Außenfläche des spätgotischen Risalits, offenbar in den Kellern unter dem Südflügel. 1 – behauene Quader der Eckverstärkung, 2 – Reste des dekorativen Quaderputzes der Ecke, 3 – ältester Putz (gepunktet), 4 – nicht verblendetes einstiges Grundmauerwerk, nachträglich nach der Mitte des 17. Jahrhunderts freigelegt, 5 – kleiner Pfeiler des barocken Ziegelmauerwerks. Zeichnung Jan Štětina, 2010, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.

lomového pískovce, vystupující těsně nad dlažbu arkády (obr. 9). Buď šlo o záklenek interiérového okénka (nejspíše sníženého přízemí), nebo – a to je pravděpodobnější – o vrcholek roznášecího základového pasu zdi. Jestli zástavba podél vnitřního líce západní zdi pokračovala i do jihovýchodního nároží, netušíme, je to však pravděpodobné. Naznačovala by to opět obtížně interpretovaná zdiva, vybíhající do prostoru nádvoří, tj. před raně barokní arkádu a snad i původně větší tloušťka vnitřní obvodové zdi západního křídla, zjištěná pod dlažbou arkády. Je tedy pravděpodobné, že v mladším období (snad při renesanční přestavbě?) došlo buď k odbourání nadzemních partií dnešní mezitraktové zdi jižní poloviny západního křídla, nebo alespoň k jejímu dodatečnému zúžení. Právě v této části bylo identifikováno několik segmentových cihlových záklenků, náležejících snad renesančním dveřním otvorům a nerespektujících rozvrh pilastrů a kleneb dvorní arkády, zbudované krátce po roce 1650.

Nejpozoruhodnější pozůstatek zástavby západního čela holešovského hradu, který můžeme rámcově přičíst výstavbě v druhé půli 15. století, se však dochoval v jihovýchodním zakončení čelního křídla. Jedná se o pozůstatek hranolového rizalitu obdélného půdorysu o délce jižní hrany asi 11 m, celým svým objemem vysunutého z obvodu hradu do jižního okružního příkopu (obr. 5, 6). Lomové zdivo tohoto pozdně gotického útvaru se dosud dochovalo ve sklepech pod jižním nárožím raně barokní arkádové chodby, a to včetně zajímavých detailů – rozmezí základového a nadzemního zdiva na východní fasádě a pozůstatků plasticky pojednaného omítkového kvádrování jihovýchodního, vnějšího nároží (obr. 10). Hranolový rizalit s mohutnými obvodovými zdmi ve svém nitru obsahoval interiér mírně lichoběžného půdorysu o velikosti asi 6×4,5 m, zaklenutý valenou klenbou z lomového kamene. Nadzemní partie rizalitu nepřežily výstavbu zámku, nelze tedy rekonstruovat jeho výšku – dimenze obvodových zdí však nevylučují jeho věžovitou podobu. Do zásypu interiéru ponechané nejnižší partie rizalitu byl v půli 17. století založen jižní, nárožní pilíř nádvorní arkády. Na základě nálezu mohutného zdiva, předcházejícího výstavbě vnější obvodové zdi západního, pozdně gotického paláce, nelze dokonce vyloučit existenci druhého podobného rizalitu, vystupujícího i z vnějšího, západního průčelí hradu.³ Jedná se především o situaci odkrytou ve středním sklepe pozdně gotického západního paláce. V úrovni podlahy sklepa se dochovalo mohutné lomové zdivo, dosahující asi 140–150 cm před stávající interiérový líc západní zdi (obr. 5). Ten je dnes sice zaomítán hrubou omítkou, nicméně vykazuje velmi nerovný povrch, vzbuzující zdání dodatečného osekání předstupujícího kamenného zdiva. Situaci nelze zodpovědně interpretovat, je zde zřejmá pouze chronologie vzájemných vztahů dvou časově následných pozdně středověkých konstrukcí. Průběhu vnitřního líce odkrytého zdiva odpovídá i osekání partie, začleněná do jižní, pozdně gotické příčky. Na základě nalezeného zdiva snad můžeme soudit, že v rozsahu střední čtvercové místnosti západního křídla pozdně gotický palác nahradil nějaký starší objekt, jehož zdivo muselo pozdně gotickému paláci ustoupit. V sousedních prostorách nebyly odkryty pozůstatky starších zdí, uvažovaný objekt do nich zřejmě nezasahoval.⁴

V jižním koutu dnešního nádvoří, tedy již mimo půdorys barokní arkádové chodby, byl archeologickými výzkumy v letech 2008⁵ a 2013 (Čižmář 2013) zčásti odkryt nevelký prostor téměř čtvercového půdorysu asi 3,2×3,5 m. Jeho interiér původně kryla kamenná valená klenba, podobně jako v nejnižší úrovni navazujícího rizalitu (obr. 5, 6, 11). Paty valené klenby z obvodového zdiva vystupovaly přibližně v úrovni terénu sníženého v půli 17. století, což jen potvrzuje domněnku o rozsáhlých terénních úpravách, předcházejících výstavbě raně barokního zámku. Při ní navždy zanikly také navazující konstrukce, které by mohly potvrdit pravděpodobné pokračování palácového křídla i v severozápadním sektoru nádvoří.

Pokud jednotlivé díly mozaiky stavebních proměn holešovského hradu skládáme správně, rozpoznáváme, že (možná v několika stavebních fázích) starší hrad v průběhu 14. a zejména 15. století rozšířila rozsáhlá západní část, patrně zbudovaná nad pravidelným půdorysem. V novém západním čele hradu vznikla přinejmenším dvoupodlažní palácová stavba. Její jihovýchodní průčelí do okružního příkopu předstupovalo ve formě hranolového, zřejmě věžovitě vyvinutého rizalitu s dekorativním omítkovým kvádrováním nároží. Nové křídlo v nejnižší partii obsahovalo menší, valeně klenutý prostor (snad několik?). Jaký byl vztah této nové, rozsáhlé palácové stavby ke staršímu, severovýchodně položenému hradnímu jádru, netušíme (obr. 8/2). Návaznosti konstrukcí staré a nové části hradu opět drasticky zpřetrhalo stavební dění po půli 17. století. Archeologický průzkum zámekového nádvoří v roce 2013 však doložil, že v protilehlém severním koutu dvora, tedy již ve staré části hradního jádra, se nacházela pravoúhlá stavba (pozdně) středověkého původu, kolem níž se kumulovaly nálezy datované do 14. a 15. století (Čižmář 2013). Tento nález snad lze považovat za indicii vrcholné či pozdně gotických přestaveb starší části hradního jádra (obr. 6). Ze stavby se dochovalo pouze nároží, tvořené dvojicí pravoúhle navazujících kamenných zdí tloušťky

asi 100 cm, pojených vápennou maltou. Zdivo obsahovalo dvojici druhotně uplatněných, kamenicky opracovaných pískovcových bloků s pravouhle vybraným nárožím. Tyto rozměrově podobné bloky zřejmě pocházely z ostění vstupní brány vybavené výřezem pro padací most a nepřímou poukazují na přestavbu brány někdy v mladším období středověkého vývoje sídla. Brána, v jejímž ostění byly prvky nejspíše primárně uplatněny, se zřejmě nacházela někde v severním segmentu obvodové hradby nejstarší fáze hradu, tedy v blízkosti nálezu (obr. 12).

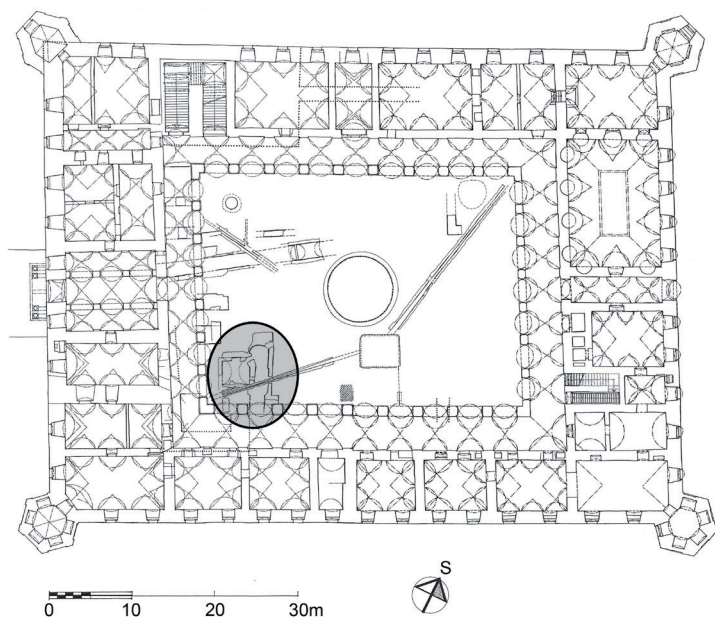
Naše znalosti o podobě vrcholně gotického hradu dokreslují i nálezy architektonických prvků, druhotně použitých při výstavbě mladšího zámku. Nejpozoruhodnějším nálezem se stal dílec patrně dveřního ostění, profilovaného širokým okosením s hlubokým výžlabkem, přecházejícím šikmou ploškou do hladkého soklu. Profilace dovoluje uvažovat o vzniku tohoto prvku ještě v předhusitském období, ač nelze vyloučit ani jeho původ hlouběji v 15. století (obr. 13).⁶ Podařilo se nalézt i subtilní pískovcový dílec s vyžlabenou profilací, datovatelný zřejmě rovněž do průběhu 15. století.⁷ Obvyklejší byly nálezy prostě okosených prvků, původně tvořících části ostění pozdně středověkých okenních či dveřních otvorů (obr. 14A, 14B).⁸ Architektonickou kvalitu pozdně středověkých přestaveb dokumentuje i ojediněle nalezený kamenický prvek se složitější profilací, z níž byl rozpoznán oblý prut sledovaný lištou lichoběžného profilu (obr. 14C).

Přestože výsledky dílčích archeologických výzkumů a stavebněhistorických zjištění není v případě Holešova jednoduché vzájemně provázat a jednoznačně interpretovat, víme zcela spolehlivě, že šternberský hrad nejpozději v závěru 15. století již zaujímal větší část půdorysného rozsahu nynější zámecké stavby. Předpokládaná relativně pravidelná dispozice pozdně středověkého hradu v Holešově nemusela souviset s dobovými vývojovými trendy hradní architektury, ale mohla být výsledkem situování hradu v rovinné poloze, tedy bez výraznějších terénních omezení. Naši pozornosti, soustředěné na vrcholně a pozdně středověký vývoj hradu v Holešově, by proto neměla uniknout pozoruhodná stavba tvrze, vznikající iniciativou lukovských Šternberků v samém závěru 14. století v blízkých Kurovicích (Plaček 2001, 327–329; Štětina 2013b, 221–240). Novostavba kurovické tvrze dostala pravouhlý půdorys s palácem při delší straně a štíhlou hranolovou věží v protilehlém nároží, vetknutou do vysoké obvodové hradby. Tvrz byla vložena do zemního opevnění starší stavby z druhé poloviny 13. století. Nevíme, nakolik byla novostavba kurovické tvrze ovlivněna předpokládanou šternberskou stavební proměnou holešovského hradu (a naopak). Pravidelnost nové, jihozápadní části holešovského hradu však posiluje hypotézy o možné bližší souvislosti staveb v Kurovicích a Holešově. Při platnosti hypotéz o bližší souvislosti obou staveb bychom museli uvažovat o razantní přestavbě holešovského hradu již v době kolem roku 1400 (obr. 8/2).

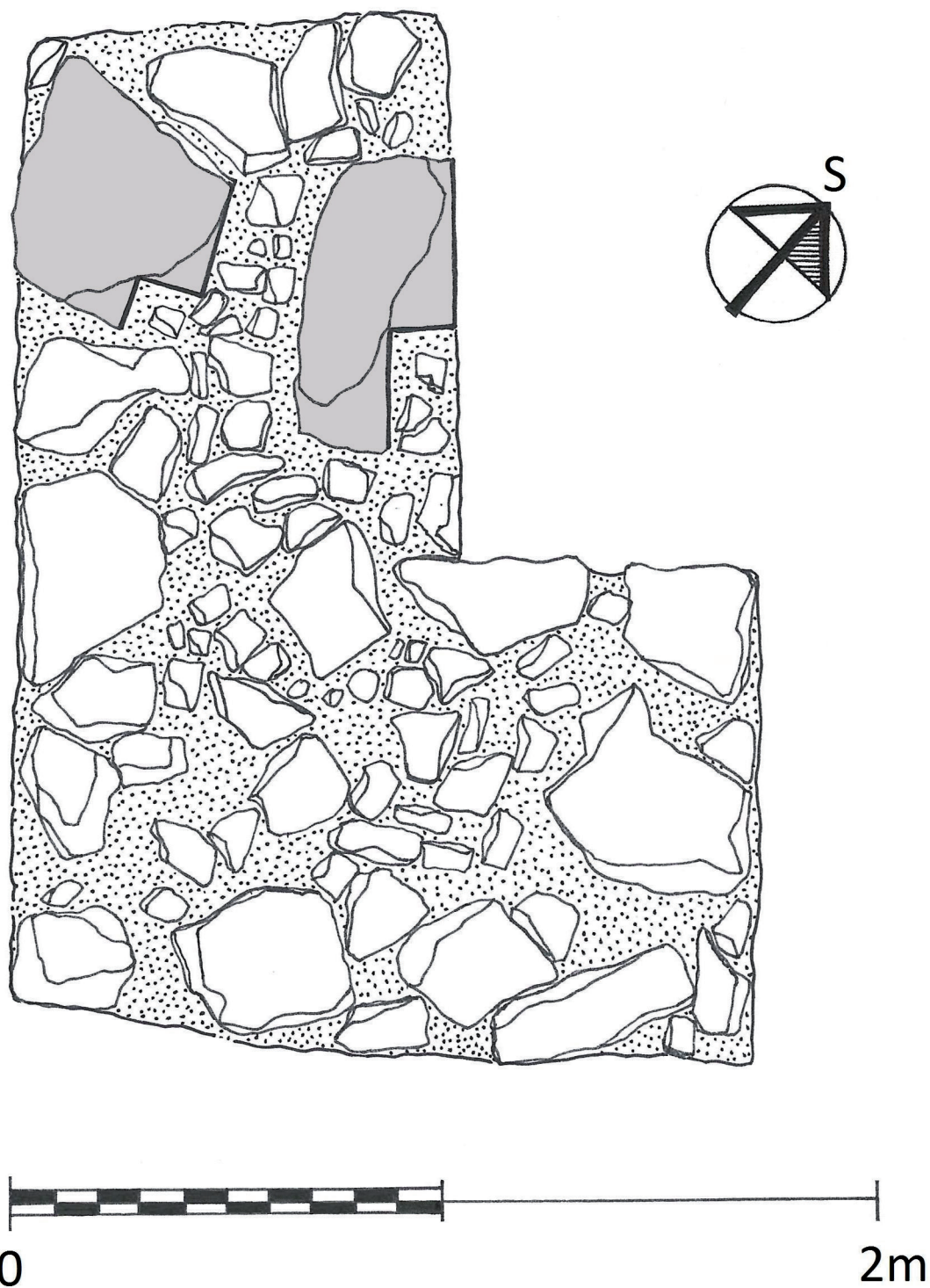
Pozdně gotická přestavba hradu – konec 15. až první čtvrtina 16. století

Pozdně gotická přestavba je v případě Holešova vůbec první stavební akcí, jejíž dataci můžeme podpořit nejen chronologickými vazbami mezi jednotlivými stavebními konstrukcemi, ale také spoře dochovanými, primárně umístěnými architektonickými prvky. Za výsledek pozdně gotické přestavby považujeme především dodnes dochovaný dvoukřídlý palác, vysunutý před linii staršího, západního křídla do plochy okružního příkopu. Zatímco v západním (vstupním) křídle palác dosahuje do úrovně prvního patra, v západní partii severního křídla byly jeho detaily identifikovány dokonce až v úrovni druhého patra.⁹

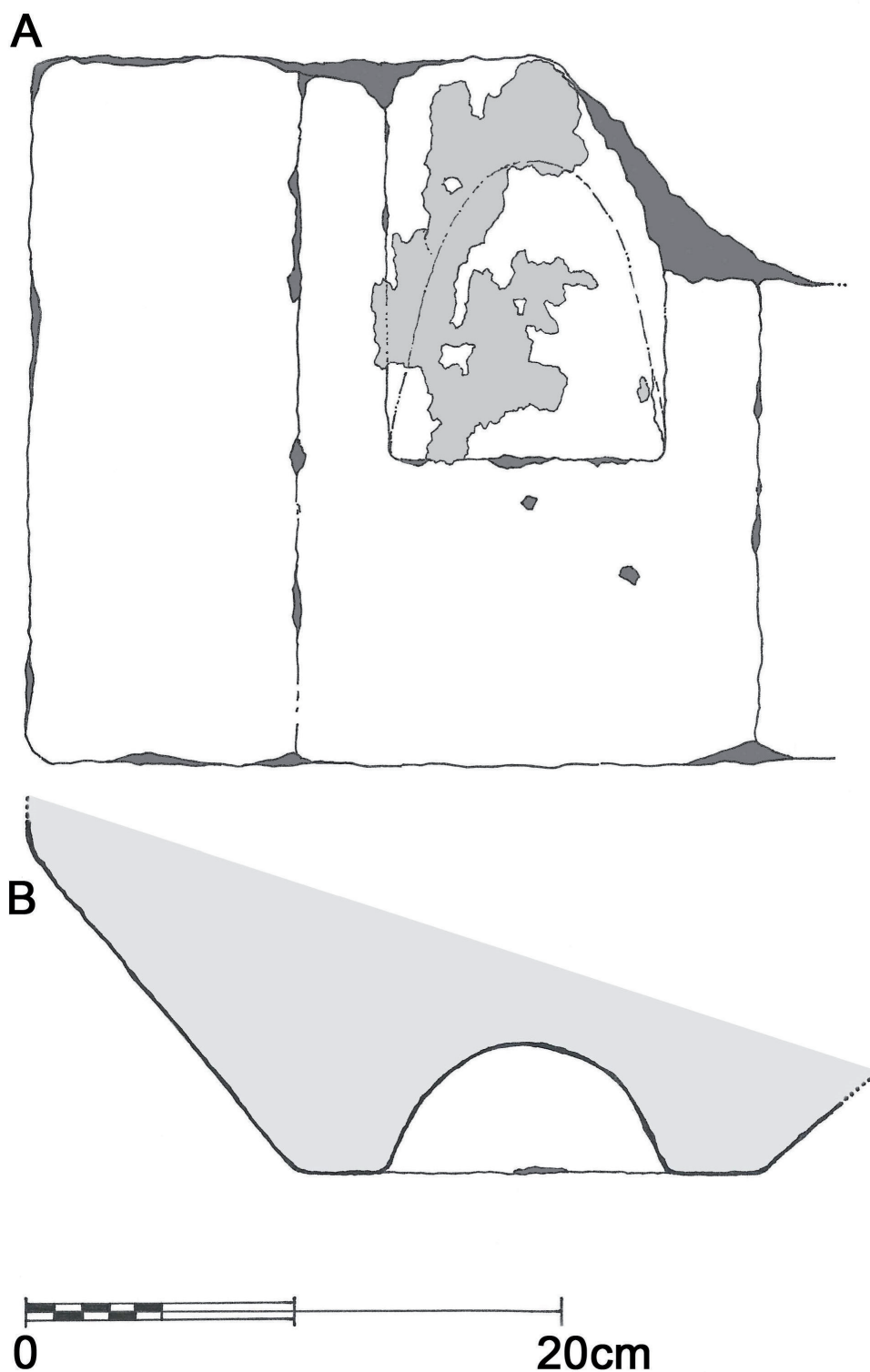
Nový palác měl úctyhodné rozměry – západní křídlo mělo délku 44 m a šířku asi 12,5 m, boční severní křídlo při délce 18 m dosahovalo šířky přibližně 12 m (obr. 5, 6). Rozsáhlou budovu vymezovalo obvodové zdivo o tloušťce v suterénu asi 2,5 m, zděné z lomového kamene a zachováající horizontální vrstvení a lícování. Suterén celého paláce byl pouze tříprostorový – na velký nárožní sklep navazoval po obou stranách jeden prostor v severním a jeden v západním křídle.

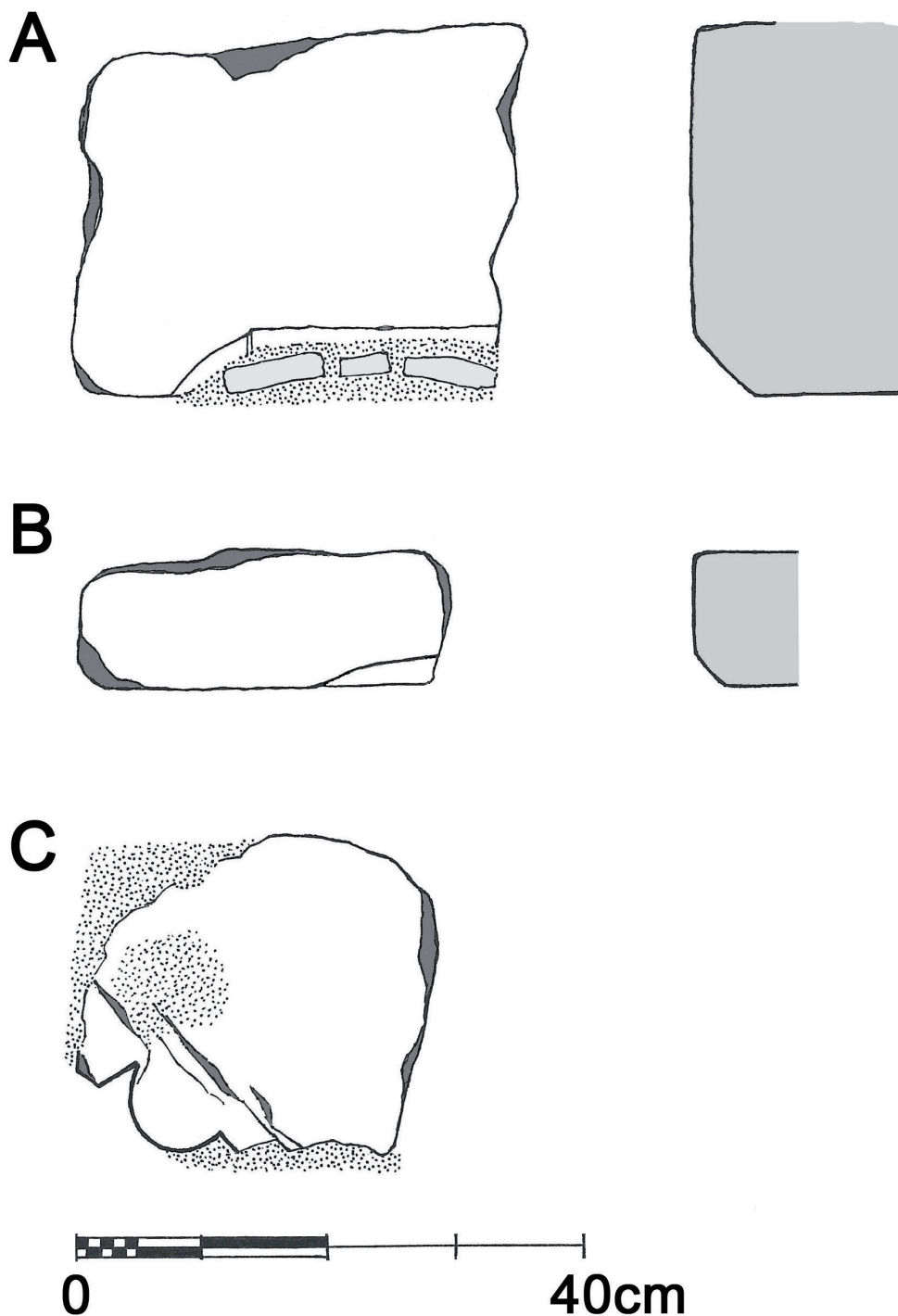
Obr. 11. Holešov zámek. Jižní nároží zámeckého dvora s odkryvem relikvů pozdně gotických a renesančních architektury. Foto Jiří Janál, 2008, Jan Štětina, 2013. – Abb. 11. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Südliche Schlosshofecke mit freigelegten Relikten von Architektur aus der Spätgotik und der Renaissance. Foto Jiří Janál, 2008, Jan Štětina, 2013.

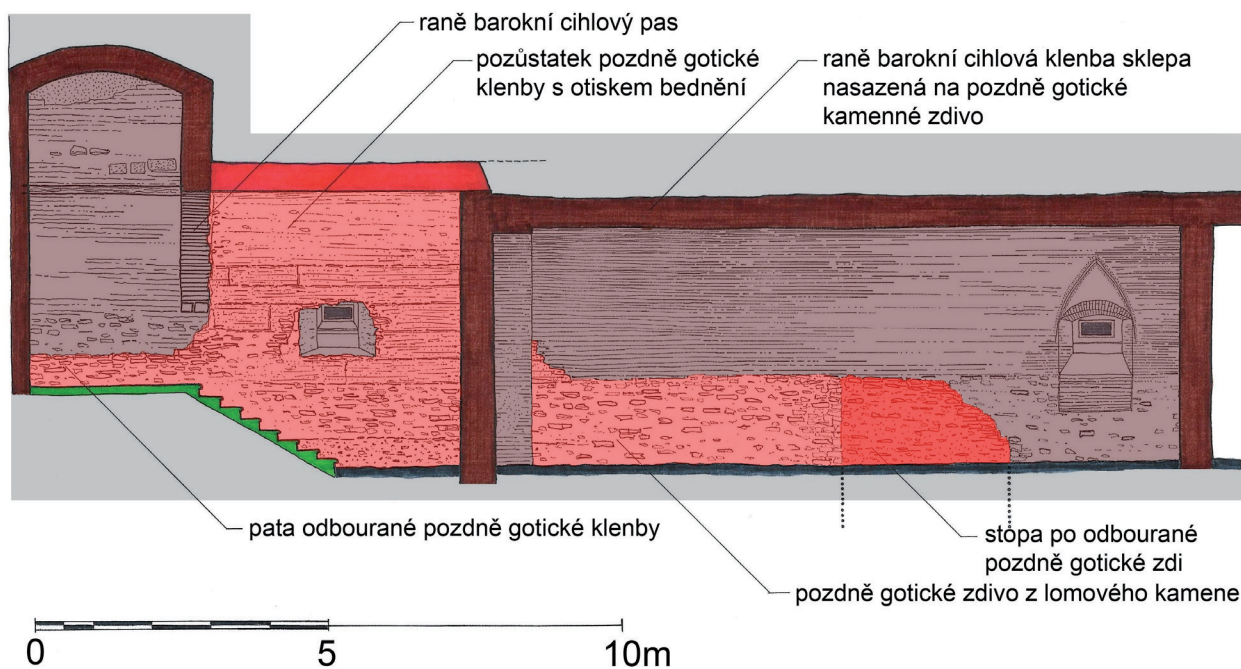
Obr. 12. Holešov zámek. Půdorys nároží zaniklé stavby, odkryté roku 2013 v severní části zámeckého nádvoří. Šedě zvýrazněny druhotně použité architektonické články s pravouhlým výřezem. Kresba Jan Štětina, 2016, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 12.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Grundriss der Ecke eines erloschenen, 2013 im nördlichen Teil des Schlosshofs freigelegten Gebäudes. Grau gekennzeichnet sind nachträglich verwendete Bauglieder mit rechteckigem Ausschnitt. Zeichnung Jan Štětina, 2016, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.

Obr. 13. Holešov zámek. Fragment gotického prvku profilovaného výžlabkem, druhotně zazděný do zdiva severozápadní nárožní věže. A – pohled na viditelnou část prvku (světle šedě pozůstatky nátěrů, tmavě šedě poškození prvku), B – profilace prvku. Kresba Jan Štětina, 2016, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 13. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Fragment eines gotischen, mit einer Furche profilierten Elements, das nachträglich in das Mauerwerk des nordwestlichen Eckturms eingesetzt wurde. A – Blick auf den sichtbaren Teil des Elements (hellgrau Reste von Anstrichen, dunkelgrau Beschädigungen des Elements), B – Profilierung des Elements. Zeichnung Jan Štětina, 2016, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.*

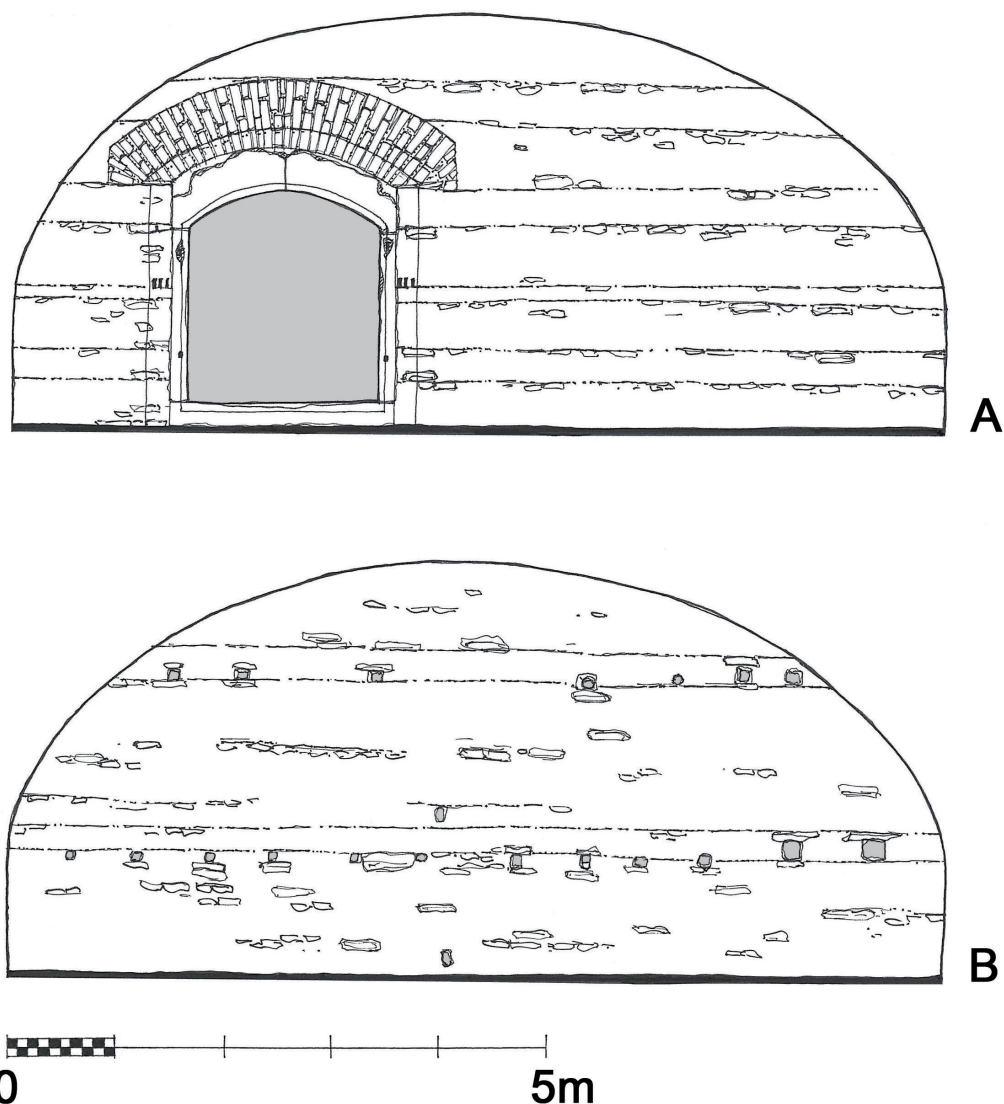
Obr. 14. Holešov zámek. Kamenické články, sekundárně použité ve zdivu podokenního pásu jihozápadní nárožní věže (A, B); vlevo líc, vpravo profilace. Kamenický prvek složitější profilace, odkrytý v pásu zdiva pod okny přízemí na severní fasádě (C). Kresba Jan Štětina, 2016, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 14.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Bearbeitete, sekundär im Streifen unter den Fenstern des südwestlichen Eckturms benutzte Steinelemente (A, B); links Außenseite, rechts Profilierung. Bearbeitetes, im Mauerstreifen unter den Fenstern des Erdgeschosses an der Nordfassade freigelegtes Steinelement mit komplizierterer Profilierung (C). Zeichnung Jan Štětina, 2016, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.

Obr. 15. Holešov zámek. Nálezová situace ve schodišťovém prostoru a navazujícím sklepě pod severním křídlem, kam byly při výstavbě zámku po roce 1651 začleněny konstrukce pozdně gotického palácového křídla; pohled k severu. Kresba Jan Štětina, 2010, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2015. – *Abb. 15.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Befund im Treppenraum und im an ihn anschließenden Keller unter dem Nordflügel, wo bei der Erbauung des Schlosses nach 1651 Konstruktionen des spätgotischen Palastflügels eingefügt wurden; Blick in nördliche Richtung. Zeichnung Jan Štětina, 2010, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2015.

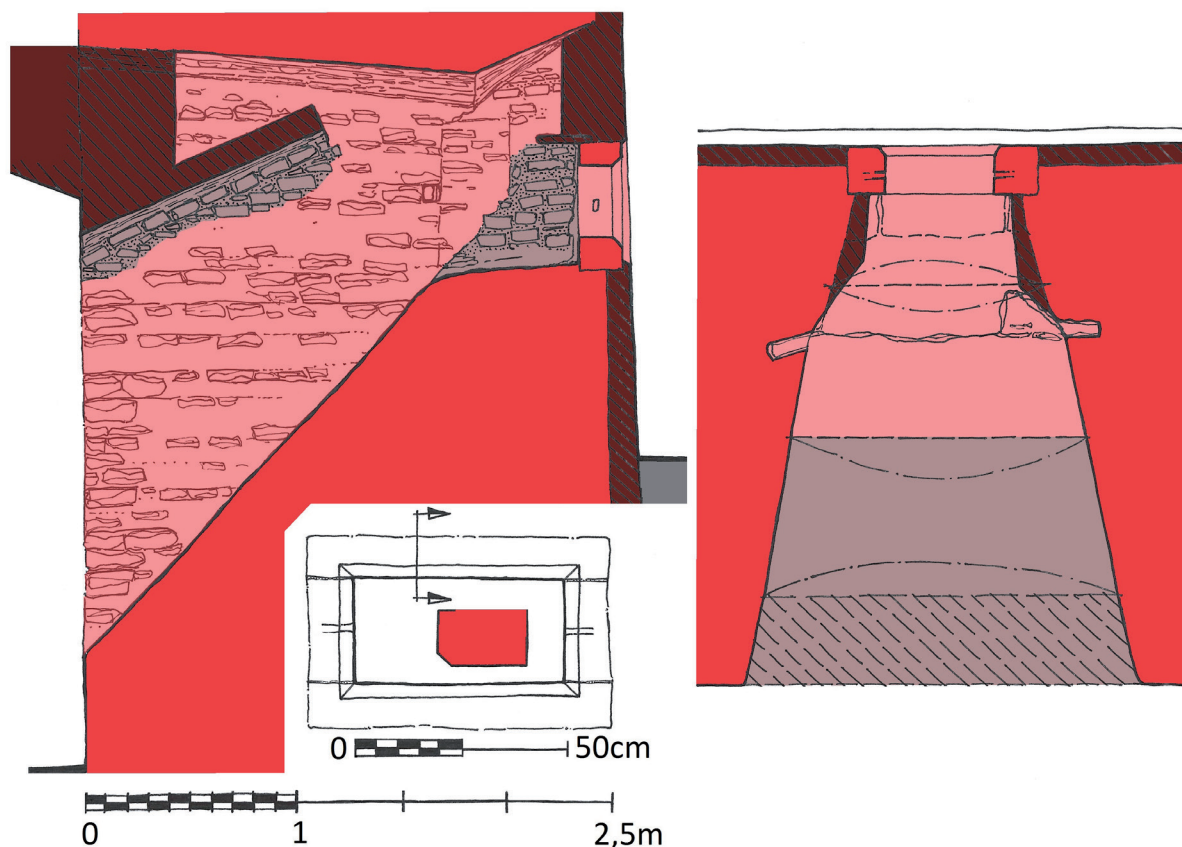
Interiér severního křídla v dochované nejnižší úrovni tvořil rozměrný prostor obdélného půdorysu velikosti zhruba 14,2×7,7 m. Poloha jeho východní obvodové zdi, odstraněné v polovině 17. století, je zřetelná podle jizvy ve vnitřním líci severní zdi (obr. 3, 5, 15). V západním úseku sekundárně vloženého barokního schodiště do suterénu se dochovala část valené klenby zbudované z lomového kamene, s dochovanými negativy desek podpůrného bednění na líci. Klenba je současná s obvodovým zdivem, tedy pozdně gotická, a původně nepochybně existovala nad celým sklepem severního křídla (obr. 5, 15). V polovině 17. století byla zbořena východní zeď původního prostoru a sklep byl integrován do dispozice nejnižšího podlaží raně barokního zámku. Valenou klenbu nad východní částí pozdně gotického sklepa právě tehdy odstranili a nahradili novou, nižší cihlovou klenbou.

Suterén v severozápadním nároží paláce je dnes přístupný tunelovitým průchodem v masivní podnoží raně barokního schodiště, ústícím do dveřní niky s jižní přisekanou a přelentovanou špaletou (obr. 5). Průchod měl široký portál, z něžž zůstaly in situ zachovány neprofilované stojky, opatřené pravouhloú drážkou pro osazení dveřní výplně. Jižní stojka si dosud dochovala středověkou kamenickou značku. Podobu nadpraží portálu neznáme, mohlo být přímé nebo segmentové. Pozdně gotické fázi sklepa v severozápadním nároží náleží obvodové zdivo, z něžž zůstalo přístupné severní a jižní čelo s viditelným řádkováním stavebních vrstev a s otvory po stavebním lešení (na severu; obr. 16). Východní a západní líc pozdně gotického interiéru zakrývají paty mladší valené klenby, která nahradila původní rovný strop. Pozoruhodným detailem je i pozdně gotické okénko uprostřed západní, vnější obvodové zdi (obr. 17). Má charakteristické, dovnitř se rozšiřující špalety a z kamene zděný, svažitý bankál. Segmentový, z lomového kamene zděný záklenek okenní niky si uchoval i otisky bednění a dnes se ukrývá nad mladším záklenkem cihlovým, vsazeným do okénka při raně

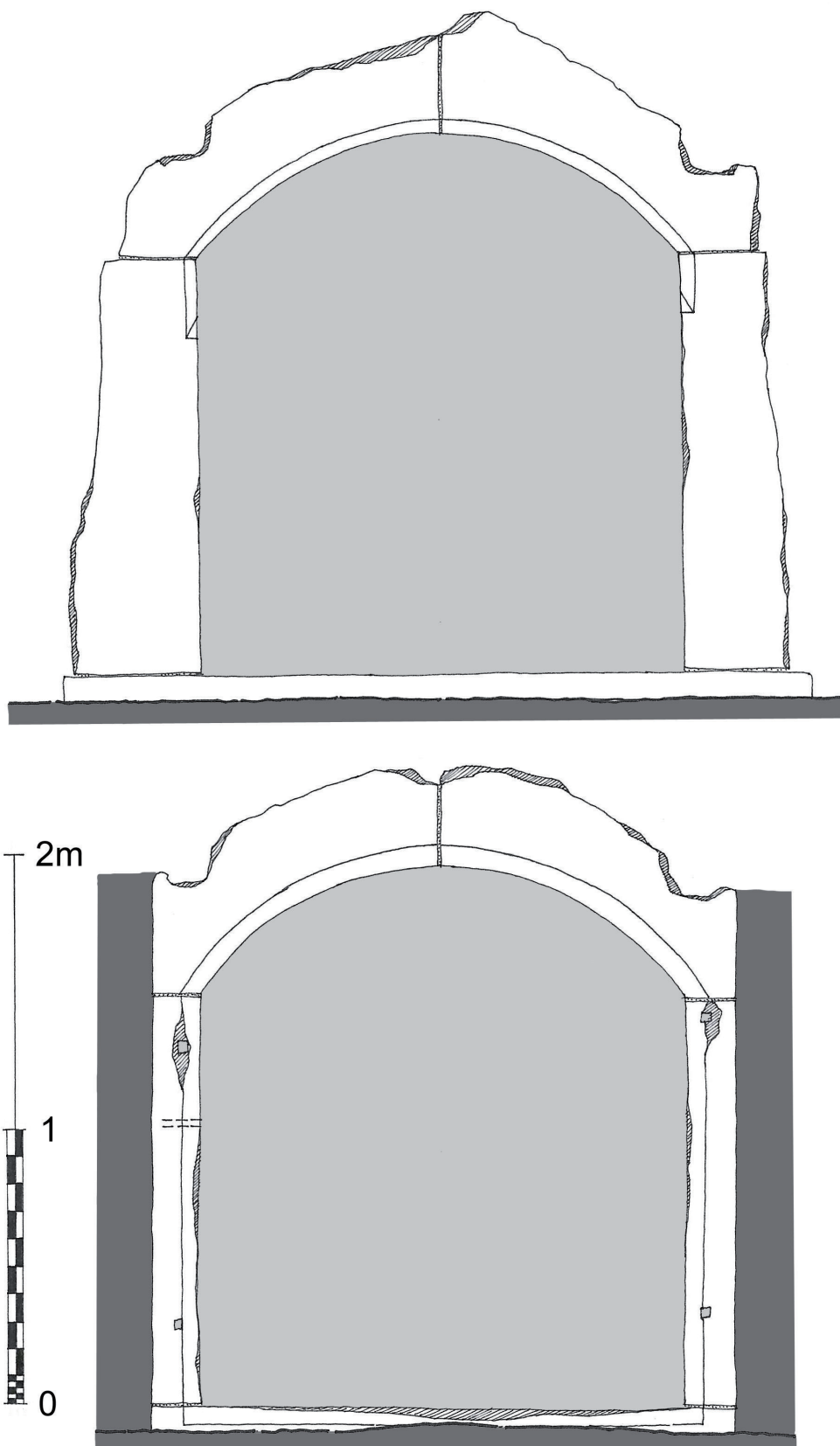
Obr. 16. Holešov zámek. Suterén v severozápadním nároží, severní líc s nikou pozdně gotického portálu (A), jižní líc si uchoval vyrovnávací vrstvy a otvory po samonosném lešení (B). Kresba Jan Štětina, 2010, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 16.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Untergeschoss in der nordwestlichen Ecke, nördliche Außenseite mit der Nische eines spätgotischen Portals (A), an der südlichen Außenseite sind Ausgleichsschichten und Öffnungen für ein selbsttragendes Gerüst erhalten (B). Zeichnung Jan Štětina, 2010, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.

barokní přestavbě. Tehdy bylo ze staršího okénka do stávající polohy přemístěno i pozdně gotické okenní ostění, mající podobu ležatého obdélníka s okosením po celém obvodu (obr. 17). Jižní, dělicí zdí sklepa prostupuje široká dveřní nika, zaklenutá segmentovým záklenkem důsledně vyzděným z cihel (formátu 30×15×7,5–8 cm). V jižním líci niky je osazen pozdně gotický portál s ostěním seskládaným z pískovcových bloků, završený segmentovým záklenkem (obr. 18). Profilace, nasazená až pod patami segmentového záklenku, je orientována do jižně navazující prostory a omezuje se na prosté okosení vystupující z trojúhelných výběhů. Pozdně gotický portál se evidentně nachází na původním místě, je tedy současný s navazujícím zdívem, které datuje do období vymezeného závěrem 15. století a první čtvrtinou 16. století. Dochovaný portál i sklepní okénko tedy věrohodně reprezentují pozdně gotickou fází výstavby holešovského hradu z doby kolem roku 1500.

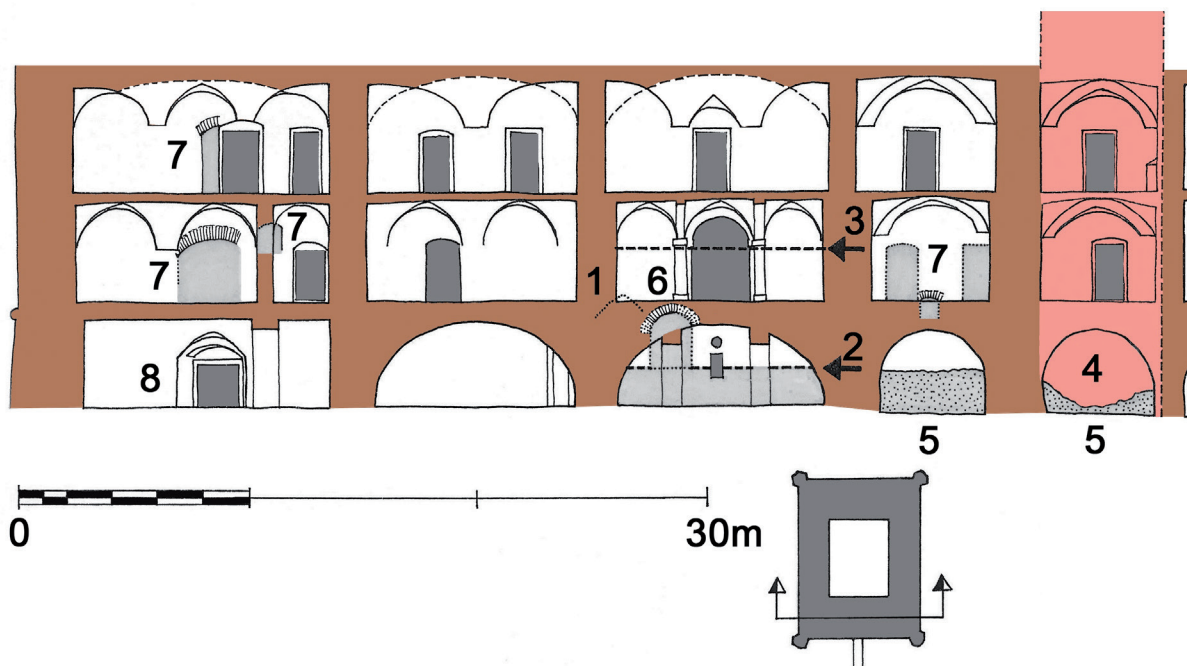

Obr. 17. Holešov zámek. Okénko sklepa v severozápadním nároží, vlevo řez, vpravo půdorys, dole ostění a profilace. Červeně pozdně středověké zdivo, hnědě zdivo z doby krátce po roce 1651, světlejšími odstíny značeny líce zdiv a vyhodnocení kleneb. Kresba Jan Štětina, 2016, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 17. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Kleines Kellerfenster in der nordwestlichen Ecke, links Querschnitt, rechts Grundriss, unten Laibung und Profilierung. Rot spätmittelalterliches Mauerwerk, braun Mauerwerk aus der Zeit kurz nach 1651, hellere Farbtöne kennzeichnen die Sichtseiten des Mauerwerks und mutmaßliche Bögen. Zeichnung Jan Štětina, 2016, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.*

Zmíněný segmentově završený portál vede do sklepa pod střední částí západního paláce (druhého prostoru od severozápadního nároží; obr. 5). Tento sklep si vyjma pozdně gotického obvodového zdiva neuchoval detaily z doby vzniku, cihlová klenba je opět raně barokní, volná arkáda ve východní části, podepírající raně barokní příčku v přízemí, je dokonce až novodobá. Zřejmě i tento suterénní prostor měl v pozdní gotice pouze rovný strop, pozůstatky klenby nebyly totiž nikde zdokumentovány. I nálezy z tohoto prostoru však poukazují ke starším středověkým fázím holešovského hradu – vnější, západní zeď totiž vznikla na místě (či s dílčím využitím) staršího zdiva, možná náležícího hranolovému rizalitu. Další dva prostory (tj. místnost pod průjezdem v přízemí a užší, jižně připojená místnost) nebyly při pozdně gotické přestavbě podsklepeny a vzhledem k vyšší úrovni svých podlah zřejmě postrádaly přímé spojení se sklepy nového paláce. Tyto interiéry měly v době svého vzniku spíše povahu sníženého přízemí, komunikačně napojeného nikoliv na sklepy, ale nejspíše přímo na nádvoří. Stávající suterény vznikly až při raně barokní přestavbě v polovině 17. století, kdy byly kvůli dodatečnému podsklepení dvou koncových místností pozdně gotického paláce podezděny jejich základy. Tento dodatečný zásah je na příslušných partiích zdiv v suterénech dosud dobře patrný. Absence sklepů pod jižní polovinou západního křídla pozdně gotického paláce je zřejmá i z náleзовých situací, dokumentovaných v úrovni přízemí (obr. 19).

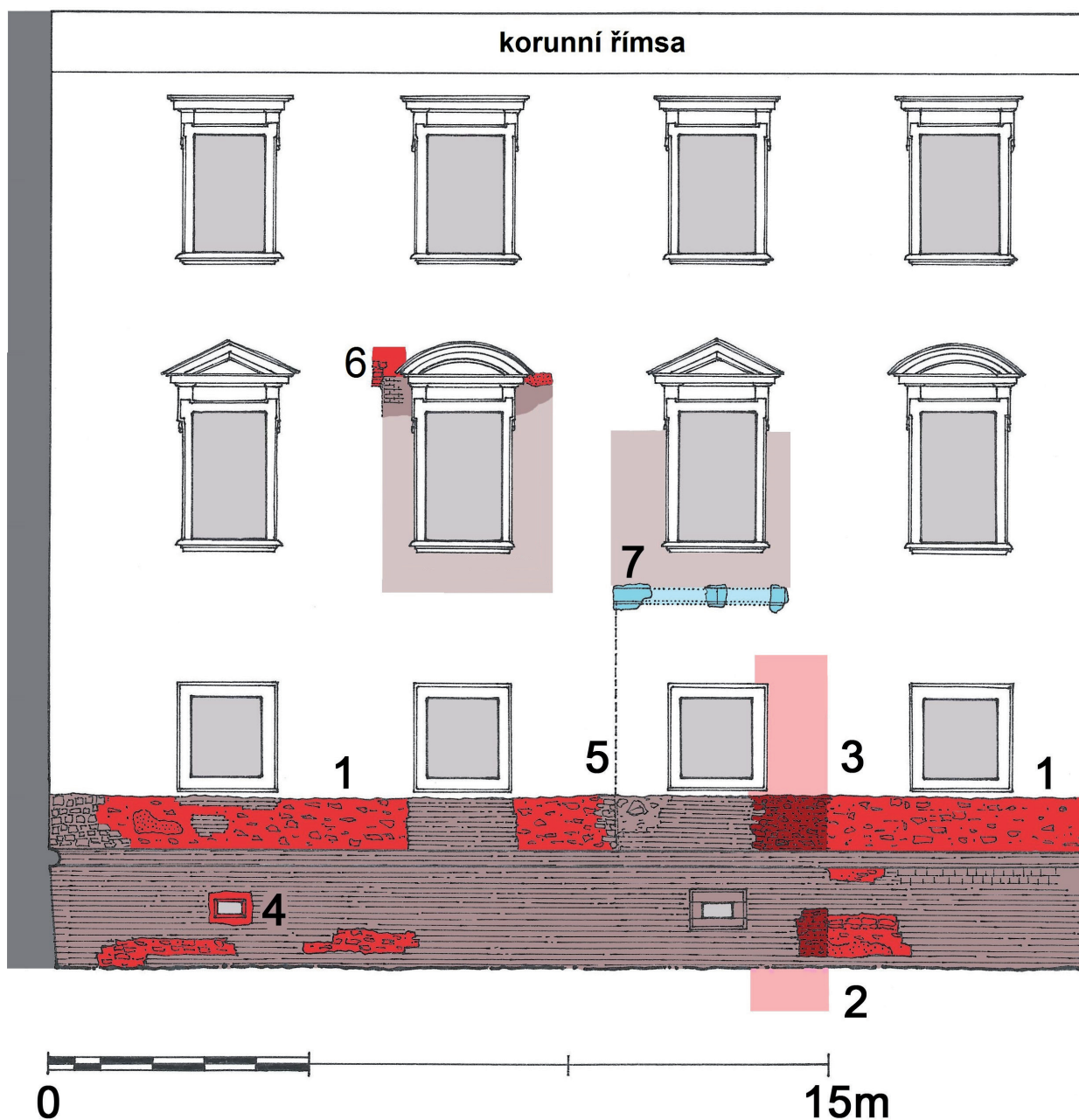

Obr. 18. Holešov zámek. Dokumentace pozdně gotického portálu v dělicí zdi sklepa pod západním křídlem. Nahoře jižní líc, dole severní líc. Kresba Jan Štětina, 2010, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 18. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Dokumentation des spätgotischen Portals in der Trennwand des Kellers unter dem Westflügel. Oben südliche Außenseite, unten nördliche Außenseite. Zeichnung Jan Štětina, 2010, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.*

Obr. 19. Holešov zámek. Podélný řez sklepy, přízemím a prvním patrem západního, vstupního křídla s vyznačením předbarokních otvorů, dokumentovaných ve vnitřním líci dvorní zdi křídla (značeny šedě). 1 – lomený, patrně základový pas; 2 – přibližná úroveň podlahy sníženého přízemí pozdně gotického prostoru v místě stávajícího vstupního vestibulu; 3 – přibližná úroveň podlahy patra pozdně gotického prostoru v místě stávajícího vstupního vestibulu; 4 – dochovaná spodní partie jižního rizalitu; 5 – základová, dodatečně podezděná zdiva, odkrytá při přestavbě západního křídla po roce 1651; 6 – vstup do renesanční klenuté chodby pod nádvořím; 7 – předbarokní otvory prostupující dvorní zdí; 8 – stávající vstup do sklepa v západním nároží. Světle šedým tónem značeny i raně barokní podezdívky základů jižní části západního křídla, červeně hmota jižního, pozdně gotického rizalitu, hnědě pojednán řez zdívem bez rozlišení stáří. Kresba Jan Štětina, 2015, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 19. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Längsschnitt durch die Keller, das Erdgeschoss und den ersten Stock des Eingangsflügels an der Westseite mit an der Innenseite der Hofwand des Flügels dokumentierten vorbarocken Öffnungen (grau markiert). 1 – geknickter Streifen, wahrscheinlich der Fundamentstreifen; 2 – ungefähre Fußbodenebene des erniedrigten Erdgeschosses des spätgotischen Raums an der Stelle des heutigen Eingangsvestibüls; 3 – ungefähre Fußbodenhöhe des Stockwerks des spätgotischen Raums an der Stelle des heutigen Eingangsvestibüls; 4 – erhaltener unterer Teil des südlichen Risalits; 5 – nachträglich untermauerte, beim Umbau des Westflügels nach dem Jahr 1651 freigelegte Grundmauern; 6 – Eingang in den Gewölbegang aus der Renaissance unter dem Hof; 7 – vorbarocke Öffnungen in der Hofwand; 8 – bestehender Kellereingang an der westlichen Ecke. Außerdem hellgrau markiert die frühbarocke Untermauerung des Unterbaus im südlichen Teil des Westflügels, rot der Körper des südlichen, spätgotischen Risalits, braun Schnitt durch das Mauerwerk ohne Unterscheidung seines Alters. Zeichnung Jan Štětina, 2015, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.*

V přízemí byla dispozice západního křídla tvořena trojicí rozlehlých místností mírně obdélného půdorysu, na jihu doplněných užším, půdorysně obdélným prostorem (obr. 6). Z pozdně gotické stavební fáze byly v přízemí zmapovány pozůstatky pozdně gotického zaklenutí v dnešním vstupním vestibulu uprostřed západního křídla zámku. Na severní zdi vestibulu (tj. vlevo od portálu na nádvoří) byla těsně pod dlažbou zjištěna pata mohutné valené klenby, současné s obvodovým zdívem. Široce rozepjatá klenba, zděná z lomového pískovce, měla severojižně orientovanou vrcholnici. Díky tomuto nálezu můžeme rámcově rekonstruovat i úroveň pozdně gotické podlahy jižní části západního paláce, nacházející se v hloubce přibližně 2 m pod stávající podlahou přízemí (obr. 19). Z nálezů pozůstatků klenby plyne, že severní a jižní část západního palácového křídla nejspíše měly odlišnou úroveň podlah interiérů.¹⁰ Severní křídlo paláce i místnosti v jeho severozápadním nároží měly úroveň podlah přibližně ve stejné výši jako dnes, což dokumentuje několik nálezů (viz dále). Jak byla v pozdní gotice uzavřena vyšší podlaží nového paláce – zda klenbami,

Obr. 20. Holešov zámek. Severní úsek vnější fasády západního křídla. 1 – odkrytá pozdně gotická zdiva, 2 – zdivo s patou valené klenby v podnoží odstraněné části příčného křídla, 3 – stopa po odbouraném obvodovém zdivu příčného křídla (tmavě červená, světle červeně předpokládaný průběh), 4 – ostění pozdně středověkého sklepního okénka v líci raně barokní klenby, 5 – mírný ústupek líce zdiva, 6 – výběh paty klenby pozdně gotického arkýře, 7 – patrně parapet renesančního sruženého okna. Červeně zdiva pozdně středověká, modře renesanční, hnědě raně barokní, světle hnědě značen přibližný rozsah arkýře a renesančního okna. Kresba Jan Štětina, 2016, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 20. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Nördlicher Abschnitt der Außenfassade des Westflügels. 1 – freigelegtes spätgotisches Mauerwerk, 2 – Mauerwerk mit Fuß eines Tonnengewölbes im Untergrund des abgerissenen Teils des Querflügels, 3 – Spuren der abgerissenen Außenmauern des Querflügels (dunkelrot, hellrot ihr mutmaßlicher Verlauf), 4 – Laibung eines spätgotischen, kleinen Kellerfensters in der Sichtseite des frühbarocken Gewölbes, 5 – leichte Einbuchtung der Maueraußenseite, 6 – Ausläufer des Bogenfußes eines spätgotischen Erkers, 7 – wahrscheinlich die Fensterbrüstung eines Zwillingsfensters aus der Renaissance. Rot spätmittelalterliches Mauerwerk, blau Mauerwerk aus der Renaissance, braun frühbarockes Mauerwerk, hellbraun ungefähre Größe des Erkers und des Renaissancefensters. Zeichnung Jan Štětina, 2016, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.*

či rovnými stropy – nelze dnes zjistit. Další důležité informace se podařilo načerpat průzkumem prvního patra západního křídla zámku. Dělicí zdi v úrovni prvního patra byly na spáru přiloženy k omítanému líci staršího (vnějšího) průčelí západního křídla, datovatelného nejspíše do průběhu 15. století. Tato situace opět potvrzuje primárnost staršího křídla v prostoru raně barokní dvorní arkády vůči sekundárnímu západnímu křídlu pozdně gotického paláce, předsazenému před dosavadní obvod hradu.

V roce 2016 byla podniknuta oprava vnějšího průčelí západního křídla, která rozmnožila naše poznatky o podobě této části hradu před jeho razantní přestavbou v půli 17. století (obr. 20). V parapetním pásu v přízemí se objevilo z lomového pískovce budované zdivo, včetně malého fragmentu hrubě urovnané exteriérové omítky. Mezi druhou a třetí okenní osou od severozápadní nárožní věže zdívem procházela svislá spára. Takto vymezené nároží armovaly bloky lomového, kamenicky neopracovaného pískovce. Spára se nacházela přibližně v místě vnitřní dělicí zdi západního křídla. Ze situace a dimenzí navazujících zdí v suterénu i přízemí lze usuzovat, že spára patrně nebyla konstrukční, ale pravděpodobně vymezovala mírně předstupující zdivo poblíž severozápadního nároží paláce. Další nálezy v soklové a přízemní části zdiva souvisely s napojením dalšího křídla, předstupujícího ze západního průčelí paláce do příkopu (viz dále). V úrovni dnešního prvního patra západního průčelí byla po boku druhého okna od severozápadního nároží v líci zdiva odkryta svislá cihlová špaleta, pokrytá kvalitně utaženou omítkou s bílým povrchovým nátěrem. V úrovni nadokenní římsy špaleta vrcholila patou zmizelé klenbičky, vyzděné z vysokých gotických cihel výšky 8,5 cm (tzv. „prstovek“). Konstrukce, jejíž patu cihlové zdivo tvořilo, původně zjevně předstupovala před líc zdiva. Odkrytý fragment cihlové klenební paty nejspíše poukazuje na existenci pozdně gotického a v interiéru klenutého arkýře, jehož niku nejspíše bez větších korekcí využilo okno z poloviny 17. století (obr. 20; obr. 21).

Také oprava severní fasády zámku, orientované ke kostelu sv. Anny, přinesla podstatné nálezy vypovídající o stavebním vývoji této části pozdně gotického paláce (obr. 22). V pásu pod okny přízemí bylo odhaleno přibližně řádkované zdivo z lomového pískovce, pokryté kvalitně zpracovanou, bílou omítkou. Mezi šestou a sedmou okenní osou, tedy ve vzdálenosti asi 26,5 m od severozápadní nárožní věže, bylo rozpoznáno zakončení průčelní zdi pozdně gotického severního palácového křídla. Jeho poloha koresponduje se situováním východní zdi paláce, zjištěné v suterénu. Pod úrovní terénu zámeckého příkopu se poblíž nároží nacházel předstupující blok kamenného zdiva – mohlo se pravděpodobně jednat o široký opěrný pilíř nebo podnož nějakých konstrukcí v úrovni vyšších podlaží severního palácového křídla (například arkýřů). Mladší cihelné plomby a před líc zdiva vystupující vázací kameny v nejzápadnější části průčelí (při severozápadní nárožní věži) opět signalizují existenci později odstraněných konstrukcí (opěrných pilířů a napojení liniové zdi odkryté v příkopu pod severozápadní nárožní věží?; obr. 22). Podstatným nálezem přispěl i průzkum v úrovni druhého patra severního průčelí zámku. Mezi třetí a čtvrtou okenní osou od západu (tedy v místě vnitřního, raně barokního schodiště) byla v původní poloze odkryta stojka gotického okenního ostění (obr. 22, 23). Z jeho profilace se podařilo zdokumentovat jen vnější okosení s pravouhle zalomeným výběhem trojúhelného tvaru. Okno původně chránila mříž, po níž v ostění přetrval typický kotvicí otvor. Z fragmentu však nelze určit velikost okna ani jeho případné vnitřní členění. Překvapivý nález pozdně gotického ostění v úrovni druhého patra raně barokního zámku dokládá přinejmenším dvoupatrové řešení také jeho pozdně gotického předchůdce.

Pozdně goticky přebudované hradní jádro zřejmě do značné míry vyplňovala zástavba, což vysvětluje vznik dalšího křídla, pravouhle navazujícího na palác v západním čele jádra. Z tohoto téměř zmizelého křídla se dodnes dochoval suterénní prostor situovaný mimo půdorys zámku, před vstup na rampu vedoucí k hlavní zámecké bráně (obr. 5). Vazby zdí dnes izolovaného suterénu k pozdně gotickému západnímu paláci sice byly zpřetrhány při vyhloubení příkopu v 17. století, ale přesto

se podařilo nalézt indicie svědčící o současné výstavbě západního paláce i pravoúhle připojeného křídla, vybíhajícího do příkopu. Pod třetím oknem přízemí (v pořadí od severozápadního nároží) se po odstranění omítek projevila jizva, vzniklá odbouráním asi 150 cm širokého zdiva (obr. 20). Odbourané zdivo navazuje na situaci konstrukcí zmíněného suterénu před příkopem. Nevysoko nad dnem stávajícího zámeckého příkopu byla odkryta i pata klenby zbudované z plochých lomových kamenů. Nález výběhu klenby dokládá, že interiér nejnižšího podlaží křídla byl klenut valenou klenbou, která však byla i s navazujícími zdívy odstraněna v 17. století při hloubení příkopu. Z popisovaného křídla tak dodnes zůstal dochován alespoň suterén před příkopem o původním půdorysu cca 11,5×9 m. Šířku suterénu poněkud zmenšila dodnes dochovaná, z lomového zdiva zbudovaná valená klenba s negativy širokých bednicích desek. Klenbu nelze přesněji datovat, její předbarokní původ je však jistý. K nejstaršímu rozvrhu sklepa náleží široká nika s kamenným střechovitým záklenkem, prostupující východní zdí (obr. 24). Proporce niky odpovídají situování spojovacího portálu, který představuje další doklad někdejší existence východněji navazující místnosti, odstraněné v souvislosti s vyhloubením západního zámeckého příkopu. Vnější křídlo se tedy pravoúhle napojovalo na průčelí západního paláce a možná i navazovalo na zástavbu předhradí, což však nelze bez podpovrchových průzkumů zjistit. Výstavba palácových křídel, vysunutých vně obrysu starších hradních jader, nebyla zejména v pozdním středověku a renesanci ničím neobvyklým – zmiňme například hrady v Boskovicích (Flídr – Konečný – Štětina – Štěpán 2018, v tisku), Cimburk u Městečka Trnávky (Štětina 2011, 89–110), Pernštejn (Flídr – Konečný – Štětina – Štěpán 2018, v tisku) nebo Zábřeh na Moravě (Štětina 2013a, 17–25). Situace pozdně středověké zástavby v Holešově mohla být ještě složitější, což dokumentují nálezy masivních kamenných zdí patrně z pozdní gotiky, odkrytých při zemních pracích v dnešním příkopu, po obou stranách přístupové rampy k dnešnímu vstupu do zámku.¹¹

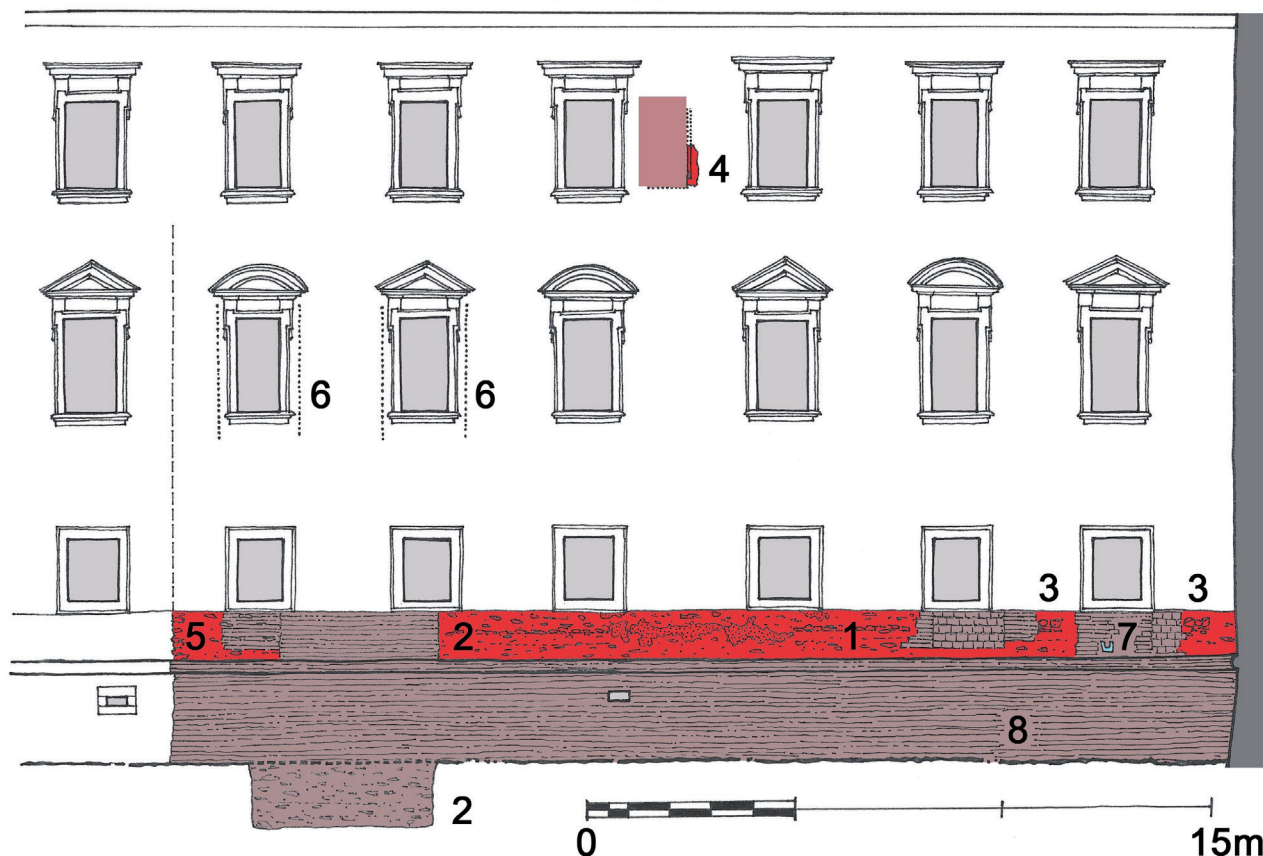
Pro pozdní gotiku známe polohu severní hradby jádra, navazující na východní průčelí bočního křídla pozdně gotického paláce. Mohutná hradba tloušťky přesahující 2 m, ve dvou úsecích archeologicky odkrytá v suterénu severního křídla, ustupovala za jeho vnější průčelí a směřovala do místa starého hradního jádra v severovýchodní části dnešního zámku (obr. 3, 5). Severní hradba, hloubkou založení a svými dimenzemi odpovídající obvodovým zdem nového, pozdně gotického paláce, již zjevně nepočítala s existencí původního jádra nepravidelného půdorysu. Předpokládáme tedy, že minimálně jeho severní část byla nejpozději kolem roku 1500 odstraněna ve prospěch nově řešené, pravidelnější části hradu. Nejsevernější část obvodové hradby středověkého jádra se tak ocitla v příkopu před nově vytyčeným severním průčelím hradu, díky čemuž dodnes zůstala alespoň fragmentárně dochována. Jaký byl osud jihovýchodní části raně gotického jádra, nevíme – možná však tato část zůstávala i nadále dochována i v rámci pozdně gotického hradu.

Vstupní bránu do hradního jádra předpokládáme někde v hradbě severního průčelí jádra; poloha brány tedy nejspíše respektovala starší stav i trasu přístupové komunikace od severu, přes předhradí. Stopy pozdně gotické výstavby na protilehlé, jižní straně hradního jádra dnes hledáme marně. Zdá se, že obvod hradu zde probíhal přibližně v linii nádvorní zdi jižního křídla a navazoval na hranolový rizalit, zčásti dochovaný pod jižním nárožím arkády. Pozůstatkem uzavření obvodu holešovského hradu na východě může být kamenné zdivo, zachované v severní obvodové zdi dvorního chodbového traktu sklepů, asi 11 m jižně od vstupu do chodby pod arkádovým traktem východního křídla. Starší konstrukce, zjevně porušená obvodovým zdivem sklepa z doby krátce po půli 17. století, se zachovala v podobě „řezu“ – tloušťka zdi se pohybuje kolem obvyklých 2 m, dnešní výše torza, přerušeno raně barokní klenbou, čítá asi 2,3 m (obr. 25). Další návaznosti zdiva nelze zjistit, jeho průběh směrem k jihu se nepodařilo ozřejmit dokonce ani při sledování technologického výkopu, který po celé délce protnul suterénní chodbu pod arkádou jižního křídla.

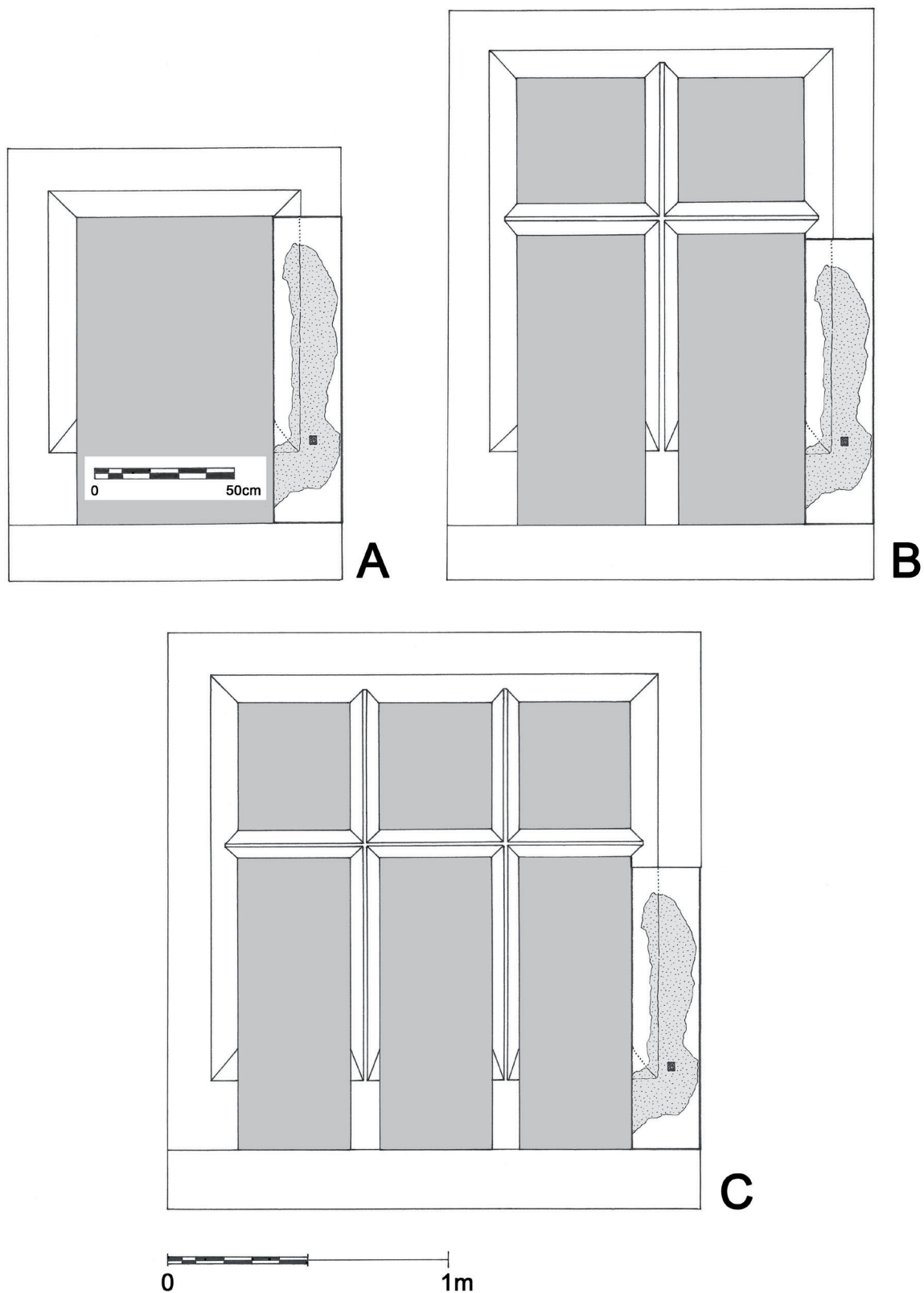

Obr. 21. Holešov zámek. Detail paty klenby pozdně gotického arkýře. 1 – zdivo z vysokých, v líci zčásti osekáných pozdně gotických cihel, 2 – špaleta boční zdi někdejšího arkýře s hlazenou a líčenou omítkou, 3 – pata odstraněné klenby interiéru arkýře, 4 – jizva po cihlách někdejší paty, 5 – cihlové zdivo z doby krátce po polovině 17. století. Foto Jan Štětina 2016. – *Abb. 21.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Detail des Gewölbefußes eines spätgotischen Erkers. 1 – Mauerwerk aus hohen, an der Sichtseite teils behauenen spätgotischen Ziegeln, 2 – Laibung der Seitenwand des einstigen Erkers mit geglättetem, dünnem Putz, 3 – Fuß des abgerissenen Gewölbes des Erkerinnenraums, 4 – von den Ziegeln des einstigen Fußes zurückgebliebene Narbe, 5 – Ziegelmauerwerk aus der Zeit kurz nach der Mitte des 17. Jahrhunderts. Foto Jan Štětina 2016.

korunní římsa

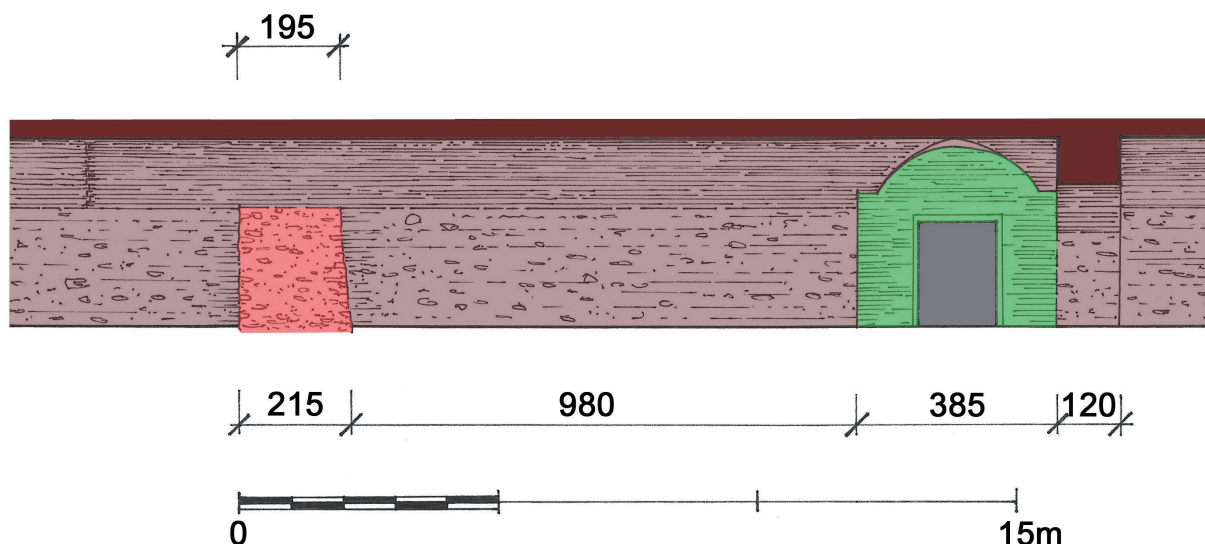
Obr. 22. Holešov zámek. Západní část severní zámecké fasády s pozůstatky pozdně gotického a renesančního stavu. 1 – kamenné zdivo s relikty venkovní omítky pokryté zbytky vápenných nátěrů; 2 – rozsáhlá cihlová plenta na zdivu, související zřejmě s odbouráním konstrukce předstupující před líc zdiva, pod úrovní terénu příkopu vyznačen odkrytý základ této konstrukce; 3 – osekáné kameny předstupující původně před líc zdiva (vázací kameny?); 4 – relikv pozdně gotického okenního ostění v úrovni 2. patra; 5 – spára dělicí pozdně gotické zdivo (vpravo) od zdiva z doby po roce 1651 (vlevo); 6 – okenní niky patrně renesančních oken zdokumentovaných v interiéru (tečkovaně); 7 – osekáné kamenné koryto; 8 – cihlová plenta kryjící lomové zdivo v podnoží severního křídla paláce. Červeně zdiva pozdně středověká, modře renesanční, hnědě raně barokní, světle hnědě značen přibližný rozsah pozdně gotického okna. Kresba Jan Štětina, 2015, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 22. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Westteil der nördlichen Schlossfassade mit Spuren ihres Zustands in der Spätgotik und der Renaissance. 1 – Steinmauerwerk mit Relikten von Außenputz, der mit Resten von Kalkanstrichen bedeckt ist; 2 – lange Ziegelblende auf dem Mauerwerk, die offenbar mit dem Abriss einer vor das Mauerwerk gezogenen Konstruktion zusammenhängt, unter dem Fußboden dem Graben ist das freigelegte Fundament dieser Konstruktion; 3 – behauene, ursprünglich aus der Außenfläche des Mauerwerks hervortretende Steine (Bindesteine?); 4 – Relikt einer spätgotischen Fensterlaibung in Höhe des 2. Stockwerks; 5 – Naht zwischen dem spätgotischen Mauerwerk (rechts) und dem Mauerwerk aus der Zeit nach 1651 (links); 6 – Nischen von Fenstern, die wohl aus der Renaissance stammen und im Interieur dokumentiert sind (gepunktet); 7 – behauene Steinrinne; 8 – Ziegelblende, die das Bruchsteinmauerwerk im Untergrund des nördlichen Palastflügels überdeckt. Rot spätmittelalterliches Mauerwerk, blau Mauerwerk aus der Renaissance, braun frühbarockes Mauerwerk, hellbraun markiert ist die ungefähre Größe des spätgotischen Fensters. Zeichnung Jan Štětina, 2015, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.*

Obr. 23. Holešov zámek. Možné varianty pôvodného stavu okenného ostění, odkrytého v úrovni 2. patra severní fasády. Tečkovaně s šedým zvýrazněním vyznačena odkrytá část okenního ostění. Kresba Jan Štětina, 2016. – *Abb. 23.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Verschiedene Varianten des ursprünglichen Aussehens der in der Höhe des 2. Stockwerks der Nordfassade freigelegten Fensterlaibung. Gepunktet und grau hervorgehoben freigelegter Teil der Fensterlaibung. Zeichnung Jan Štětina, 2016.

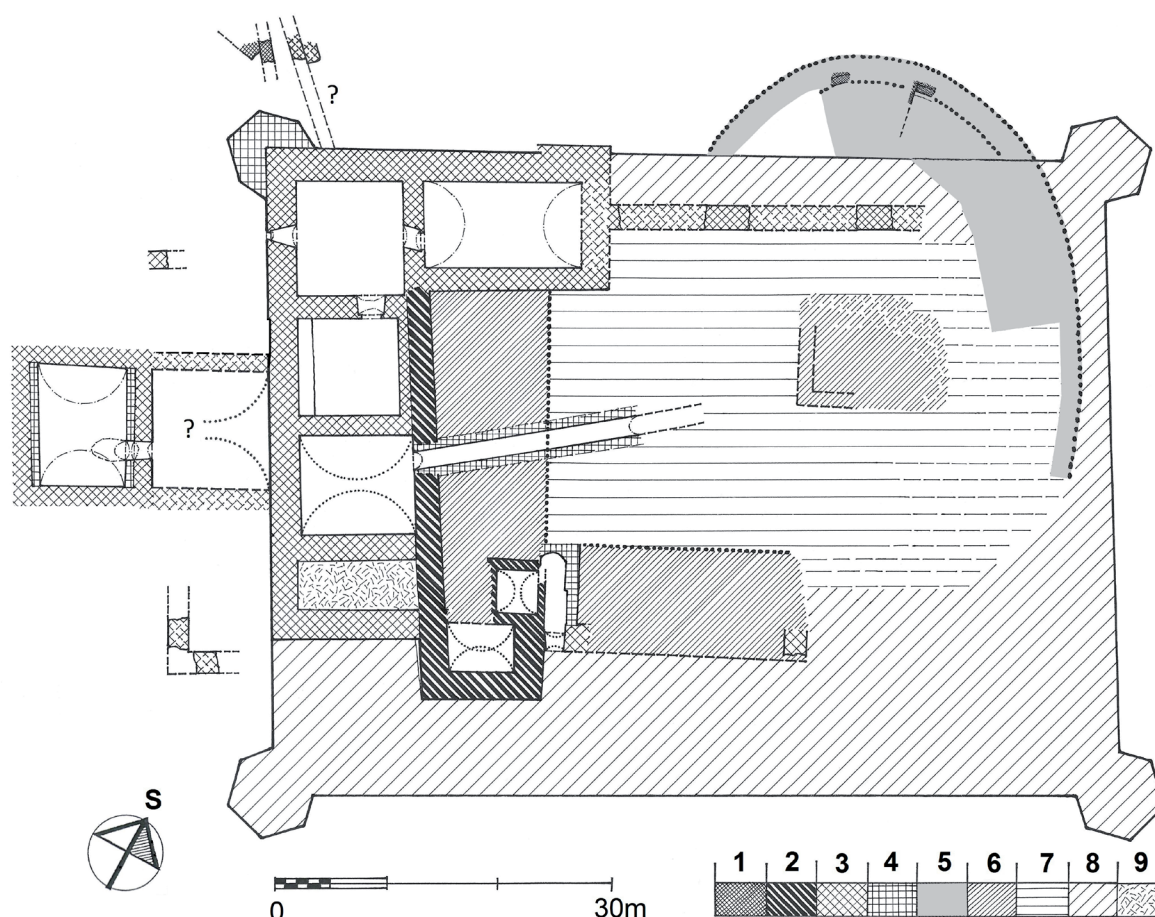
Obr. 24. Holešov zámek. Pozdně gotický suterén před západním příkopem, pohled na niku někdejšího průchodu do části sklepa, odstraněného při hloubení zámeckého příkopu ve druhé půli 17. století. Foto Jan Štětina, 2015. – *Abb. 24.* Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Spätgotisches Untergeschoss vor dem westlichen Graben, Blick auf die Nische des einstigen Gangs, der in einen Teil des bei der Vertiefung des Schlossgrabens in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts entfernten Kellers führt. Foto Jan Štětina, 2015.

Obr. 25. Holešov zámek. Vnitřní líc zdiva chodby v suterénu pod arkádou jižního křídla s „řezem“ patrně pozdně středověkou zdí (červeně). Raně barokní zdiva hnědě, konstrukce 19. století zeleně. Kresba Jan Štětina, 2016, grafická spolupráce Miroslav Lanc, 2016. – *Abb. 25. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Mauerinnenseite im Gang im Untergeschoss unter der Arkade des Südflügels mit „Querschnitt“ einer wahrscheinlich spätmittelalterlichen Mauer (rot). Braun frühbarockes Mauerwerk, grün Konstruktionen aus dem 19. Jahrhundert. Zeichnung Jan Štětina, 2016, graphische Bearbeitung Miroslav Lanc, 2016.*

Významné změny proběhly na přelomu pozdního středověku a novověku také v severním předpolí hradu, před vstupem do předhradí. Tehdejší majitel panství, Jan mladší ze Šternberka, v roce 1524 vydal privilegium, kterým dovolil Jednotě bratrské vybudovat bratrský sbor a modlitebnu. Bratrský areál, v privilegii lokalizovaný jako „*dům pod zámekem ležící*“, zaujal místo při posledním úseku vstupní cesty k hradu. Zejména po renesanční přestavbě v 80. letech 16. století se stal důstojným protipólem holešovského zámku (obr. 1). Z úvah o areálu holešovského hradu počátkem novověku nemůžeme vypustit ani takzvaný panský dům – rozsáhlý objekt obdélného půdorysu, nacházející se ve východním koutu holešovského náměstí, v místě dnešní spořitelny. Dům sice ve 20. století zanikl, víme ale, že jeho progresivní dispozice se střední chodbou a místnostmi po bocích vznikla nejspíše již v prvních desetiletích 16. století (Olšina 2013, 104). Tomu by odpovídalo i utváření půlkruhových portáleků s okosenou hranou, datovatelných právě do té doby. Dům sice od hradu odděloval mlýnský náhon a objekt blízkého mlýna, zřejmě však patřil k širší součásti hradního komplexu. V pozdním 16. století byl navíc majetkově svázán se zámekem – v roce 1582 v něm bydlel Jan Rozinovský z Rozinova s manželkou Annou ze Šternberka, sestrou posledního Šternberka na Holešově (Pokluda 1990, 53–54).

Holešovský hrad získal pozdně gotickou podobu v období, kdy i další sídla v regionu Kroměřížska procházela výraznými pozdně gotickými přestavbami. Zmíňme alespoň tvrz v Kurovicích, od závěru 15. století vlastněnou rodem Kurovských z Vrchlabí, kteří v prvních desetiletích 16. století starší stavbu razantně přebudovali do trojkřídlé podoby. Kurovická tvrz tehdy dostala řadu okeních ostění a dveřních portálů s přetínavou profilací i nové opevnění. Nepochybně velmi působivé muselo být vzezření pozdně goticky přestavěného hlavního sídla východomoravských Šternberků – hradu Lukova (Holík – Janiš – Langová – Vrla 2015, 95–97). Snad nejvýznamnějším objektem v regionu, obohaceným již o raně renesanční detaily, byl hrad biskupa Stanislava Thurza v Kroměříži – zde mimo jiné vznikla vstupní hranolová věž s bohatou kamenickou a malířskou výzdobou i protilehlý velkoryse pojatý severní palác. Nová, pozdně gotická podoba holešovského hradu zřejmě za zmíněnými realizacemi nikterak nezaostávala. I zástavba města Holešova na přelomu

Obr. 26. Holešov zámek. Rekonstrukční schéma předpokládaného vývoje gotického hradu a renesančního zámku. 1 – nejstarší středověká zdiva v severním a severozápadním příkopu; 2 – zdiva šternberského rozšíření hradu z doby kolem roku 1400, resp. z průběhu 15. století; 3 – pozdně gotická zdiva z doby kolem roku 1500 a po něm; 4 – renesanční konstrukce z 16. století; 5 – hypotetická rekonstrukce rozsahu zástavby středověkého původu; 6 – rekonstrukce rozsahu zástavby pozdně středověkého a raně novověkého původu; 7 – plošný rozsah pozdně gotického hradu a renesančního zámku; 8 – rozsah zámku Jana z Rottalu z doby po roce 1651; 9 – suterén dodatečně podsklepený po roce 1651. Kresba Jan Štětina, 2015. – *Abb. 26. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Rekonstruiertes Schema der mutmaßlichen Entwicklung der gotischen Burg und des Renaissanceschlusses. 1 – ältestes mittelalterliches Mauerwerk im nördlichen und nordwestlichen Graben; 2 – Mauerwerk aus der Zeit der Erweiterung der Burg unter den Šternberkern um das Jahr 1400, bzw. während des 15. Jahrhunderts; 3 – spätgotisches Mauerwerk aus der Zeit um 1500 und darüber hinaus; 4 – Renaissancekonstruktionen aus dem 16. Jahrhundert; 5 – hypothetische Rekonstruktion der im Mittelalter bebauten Fläche; 6 – Rekonstruktion der im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit bebauten Fläche; 7 – Fläche der spätgotischen Burg und des Renaissanceschlusses; 8 – Fläche des Schlosses Johanns von Rottal aus der Zeit nach 1651; 9 – nachträglich nach 1651 unterkellertes Untergeschoss. Zeichnung Jan Štětina, 2015.*

15. a 16. století prodělávala rozsáhlé změny – dřevěná stavení byla ve velké míře nahrazována podsklepenými a zřejmě převážně přízemními měšťanskými domy, zčásti dokonce vybavenými zděnými podloubími. Architekturu domů doplňovaly jednoduché kamenické prvky – zejména portály s okosenou hranou, později však i složitější profilované prvky již renesančního tvarosloví (Štětina 2015a, 74–91).

Alespoň krátké zastavení věnujme i již zmíněnému sídlu v Bystřici pod Hostýnem. Nejstarší tvrz, zbudovaná v rovinaté poloze při městečku patrně až počátkem 15. století, měla zřejmě nepravidelně oválný půdorys, na vstupní straně (orientované k městu) dosud fixovaný renesanční zástavbou předzámčí. Při pozdně gotické přestavbě v závěru 15. století nejspíše starší, snad oválné jádro

tvrze nahradilo obdélné ohrazení. Jeho severní čelo tvořil rozsáhlý (dvoutraktový?) palác, z nějž po mladších přestavbách přežily části suterénů. Vnější opevnění tvrze a později i zámku zajišťoval mohutný systém zdvojených příkopů a valů. Nejpozději v renesanci vznikla další křídla zástavby jádra, které mělo na počátku 18. století neuzavřený čtyřkřídový rozvrh. Bystřická tvrz, v 16. století přestavěná na zámek, tedy v několika pozdně středověkých a novověkých fázích prodělala komplikovaný stavební vývoj, v základních rysech obdobný jako u holešovského hradu. Stavební vývoj bystrického zámeckého areálu tak poskytuje věrohodné analogie pro pokus o rekonstrukci zmizelých částí holešovského hradu (z tohoto hlediska je užitečná zejména naše znalost rozsáhlého valového opevnění, zástavby předhradí i vývoje jádra tvrze/zámku v Bystřici).

Po završení pozdně gotické přestavby, vrcholící zřejmě v době Jana mladšího ze Šternberka, si můžeme holešovský hrad představit jako složitou srostlici budov různého stáří, jejíž výškovou dominantu nejspíše představoval nově zbudovaný, přinejmenším dvoupatrový západní palác (obr. 8/3, 26). Nad jeho střechy snad přesahovala nejvyšší partie hranolového útvaru v jižní části hradu a zřejmě i velká věž, zmiňovaná v pramenech první půli 17. století (pokud není onou věží míněn právě tento rizalit, což je pravděpodobné (Čihalík – Čihalíková – Pechová 2005)).¹² Z rozsahu průzkumem doložených hradních objektů dedukujeme, že poslední Šternberkové při přestavbě svého holešovského sídla kladli důraz na obytné a reprezentativní funkce. K formě opevnění pozdně středověkého holešovského hradu se však nelze vyslovit ani v hypotetické rovině – pouze dedukujeme, že je zajišťoval systém (zavodněných?) příkopů, kombinovaných se zemními valy. Situace dokumentovaná na průčelí severního křídla jednoznačně poukazuje k existenci příkopu, který odděloval jádro hradu od hospodářského předhradí severně od hradu a navazujícího předpolí s bratrským areálem. Netrvalo však dlouho a jistě působivou podobu pozdně gotického holešovského hradu zastřely dosti pronikavé renesanční přestavby.

Proměna hradu v renesanční zámek v 16. století

Renesanční přestavba hradu probíhala nejintenzivněji zřejmě v době kolem roku 1570, kdy byl držitelem panství Holešov Jindřich ze Šternberka (srov. výše; Vidlička 2012, 29). Z renesančních přestaveb se sice do dnešních dnů mnoho viditelných pozůstatků nedochovalo, výsledky průzkumů posledních let však alespoň naznačují jejich rozsah a výtvarnou kvalitu. Již předchozí pozdně gotické stavební fáze v západním čele hradu vytvořily mohutný blok palácových budov pravidelného utváření, vetknutý do ohrazení pravouhlého půdorysu. K nepochybným výsledkům renesanční přestavby můžeme v západní části sídla přiřadit vznik přístavby při dvorním průčelí západního pozdně gotického paláce (obr. 5, 6). Nevelká přístavba, zbudovaná výhradně z cihel, obsahovala chodbu, osvětlenou z jihu (tedy zvenčí) oknem se segmentovým záklenkem. Pozůstatky okenní niky i s patami cihlového záklenku byly v roce 2008 rozpoznány ve zdivu základu nádvorní arkády. Protilehlé zakončení přístavby, obracející se do nádvoří, mělo oblý interiér, opatřený kvalitní hlazenou omítkou. Zde se nejspíše nacházelo točité schodiště spojující nejnižší úroveň zástavby v jižní části zámku s vyššími podlažími navazujícího západního paláce (obr. 5, 6, 11). Není pravděpodobné, že by točité schodiště, obstarávající vertikální komunikaci, bylo vybudováno vlastně v koncové části zástavby, tj. bez návaznosti na další (jižní) křídlo. Toto předpokládané křídlo však zcela zmizelo při přestavbě po půli 17. století. Na jeho existenci upozorňoval výběh zdiva, vystupující do nádvoří pod šestým obloukem dvorní arkády jižního křídla. Při čtvrtém pilíři arkády od západu pak byla při archeologickém průzkumu v roce 2013 zmapována nápadná kumulace cihlové suti, interpretovatelná jako pozůstatek po další dělicí zdi přízemí renesančního křídla. Předpokládáme tedy, že vnější obvodová zeď jižního křídla (asi tvořená starší, pozdně gotickou hradbou) se nacházela přibližně v linii dvorní, arkádové zdi jižního křídla. Samo jižní křídlo tedy nejspíše zaujímal část dnešního zámeckého nádvoří.

Archeologický průzkum nádvoří v roce 2013 (Čižmář 2013) obohatil naše znalosti o renesanční přestavbě zámku zjištěním několika úseků dlouhé a patrně přímočaře vedené chodby, objevené v severozápadní čtvrtině nádvoří. Chodba o šířce 175–190 cm byla zaklenuta cihlovou valenou klenbou, jejíž úsek se podařilo zdokumentovat v blízkosti vodní nádrže uprostřed nádvoří (výstavba nádrže však zničila minimálně střední část chodby; obr. 5, 6, 9, 27). Západní ústí chodby se otevíralo do prostoru sníženého přízemí dnešního vstupního vestibulu – v roce 2008 zde byl těsně pod dlažbou přízemí zmapován cihlový záklenek, prostupující starší kamennou zdí dvorního průčelí křídla (obr. 9). Chodba, pokud můžeme soudit z odkrytých úseků, klesala od jihozápadu k severovýchodu a zřejmě po celé své délce byla skryta pod pochozí plochou nádvoří (což opět potvrzuje domněnku o snížení terénu dvora po polovině 17. století). Otázkou zůstává vyústění chodby na severovýchodě. Předpokládáme, že se zde nacházela nějaká stavba, jejíž sklepy byly prostřednictvím chodby pod nádvořím spojeny s interiéry protilehlého západního paláce. Jaká to však byla stavba, netušíme, přestože propojení s velkým západním palácem nutí předpokládat její značný význam pro provoz renesančního sídla. Snad bychom mohli předpokládat i existenci většího, pozdně gotického či renesančního palácového objektu, založeného v prostoru, který se již po roce 1500 uvolnil odstraněním části starého hradního jádra. Možné dochování reliktní této renesanční či ještě starší stavby snad poskytuje odpověď po důvodech situování nepodsklepené sály terény právě v této poloze. Podobu předbarokní zástavby severní části zámku však bez přispění archeologie rozluštit nedokážeme.

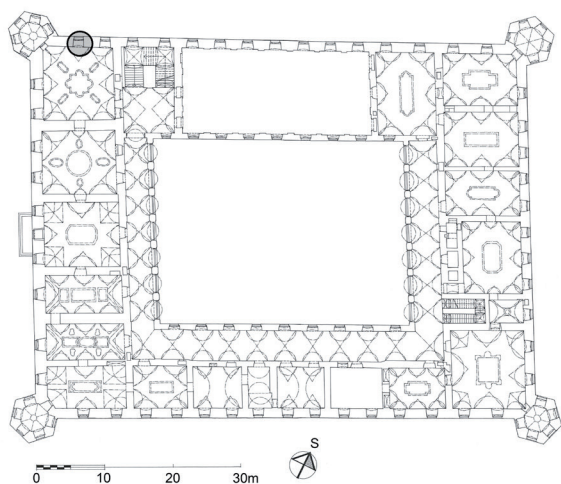
Renesanční úpravy se přirozeně dotkly i západního paláce, v jehož vnějším průčelí se v úrovni prvního patra pod stávajícími omítkami dochoval více než 3 m dlouhý kamenicky opracovaný blok s odtesaným profilem, původně předstupujícím před líc kamene. Tesaný povrch kamene si uchoval i fragmenty světlých nátěrů. Sondáže neprokázaly návaznost dalších tesaných prvků, což znesnadňuje interpretaci nálezů. Za nejpravděpodobnější považujeme ztotožnění odkryté situace s parapetem rozměrného ostění renesančního sdruženého okna (obr. 20).

V rámci renesančních úprav západní palác doplnila štíhlá šestiboká věž v jeho severozápadním nároží. Současná věž sice zcela prokazatelně vznikla až krátce po roce 1650, nachází se však na substrukci starší, nejspíše renesanční předchůdkyně. V interiéru, situovaném v severozápadním nároží paláce, byla nad stávající raně barokní klenbou odkryta zazděná kapsa po zhlaví stropního trámu nad přízemím – interiér v nároží palácové stavby tedy v přízemí kryl trámový strop (obr. 28). O patro výše se v prostoru nárožního sálu podařilo ověřit polohu renesanční dveřní niky porušené barokním komínem (obr. 19). Nika (dveří?) původně směřovala do prostoru, který byl od 50. let 17. století využit raně barokním hlavním schodištěm. Také první dvě nejzápadnější okenní niky v severní zdi velkého sálu (vlevo od vstupu od schodiště) jsou ještě vyvinuty v předbarokní zdi. Situace jednoprostorového sklepa a nálezy z prvního patra dovoluují uvažovat o situování velkého sálu renesančního holešovského zámku nejspíše v místech, kam raně barokní přestavba vložila hlavní schodiště a západní část hlavního sálu – tedy v prvním patře severního, bočního křídla západního paláce. Dokumentované situace z renesančních stavebních úprav holešovského zámku nesvědčí pro existenci typického prvku renesančních sídel – vnitřního arkádového ochozu. Je to poněkud překvapivé, uvědomíme-li si, jaká pozornost byla věnována řešení komunikačních návazností jednotlivých částí zámeckého sídla (viz například točité schodiště či spojovací chodbu pod nádvořím). Arkády byly využity při přestavbě většiny sídel ve zdejší regionu – stačí připomenout vestavbu arkádového dvora na zámku v nedalekých Kvasicích (Samek 1999, 295–296; Plaček 2001, 330–331) nebo arkádovou lodžii západního křídla kurovické tvrze (Samek 1999, 286–287).

Jako druhotně využitý stavební materiál byla v odkrytých zdivích raně barokního zámku dokumentována řada kamenických článků zejména renesančního původu, které dokládají, že holešovský zámek po přestavbách v 16. století v četnosti architektonického detailu nezaostával

Obr. 27. Holešov zámek. Nález renesanční, valeně zaklenuté chodby pod nádvořím, v pozadí dvorní líc západního (vstupního) křídla. Foto Jan Štětina, 2013. – *Abb. 27. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Befund des Renaissancegangs mit Tonnengewölbe unter dem Hof, im Hintergrund die Außenseite des Eingangsflügels auf der Westseite. Foto Jan Štětina, 2013.*

Obr. 28. Holešov zámek. Vpravo nález omítek a zazděného otvoru po uložení trámu renesančního stropu nad klenbou severozápadní místnosti přízemí; vlevo lokalizace nálezu na půdorysu 1. patra. Foto Jiří Janál 2008, kresba Jan Štětina 2015. – *Abb. 28. Holešov (Bezirk Kroměříž), Schloss. Rechts gefundener Putz und zugemauertes Balkenloch für die Renaissancedecke über dem Gewölbe des nordwestlichen Raums im Erdgeschoss; links Verortung des Funds im Grundriss des 1. Stockwerks. Foto Jiří Janál 2008, Zeichnung Jan Štětina 2015.*

za srovnatelnými stavbami. Za zmínku stojí dílce přímých nadokenních říms s charakteristickou esovitou profilací nebo několik bloků lehce lichoběžného tvaru, pocházejících ze záklenku typického renesančního prvku – bosovaného portálu.¹³ Ojediněle byl nalezen také pískovcový kvádr s dvojicí paralelních linií rýsovaných do zavadlé omítky.¹⁴ Tento blok bychom někdy v pozdním 16. století nejspíše spatřili v nárožní poloze některé stavby v areálu holešovského zámku, jež byla zdobena prostým renesančním iluzivním kvádrováním. Velmi pozoruhodným kamenickým prvkem je bohatě členěná římsová hlavice, profilovaná sledem oblounů a výžlabků, která upozorňuje na možnou první fázi renesančních přestaveb již kolem poloviny 16. století. Hlavice zřejmě náležela složitější architektuře – snad sdruženému oknu (?). Podobnou dataci umožňuje také fragment ostění profilovaného dvojicí stlačených oblounků, které vzniklo jistě již v pokročilejší první půli 16. věku.

V 16. století se nepochybně rozvíjel i hospodářský areál před severním čelem zámku – podle zpráv z první půle 17. století se snad právě zde nacházely vrchnostenské sýpky, někde v zámeckém areálu byla i nezbytná kovárna a pivovar (je otázkou, zda tyto objekty nutně musíme hledat tam, kde je nacházíme dnes, tedy po barokních a mladších přestavbách). Zejména v důsledku radikální raně barokní přestavby může být představený obraz podoby renesančního holešovského zámku v pokročilém 16. století jen značně neostrý. Jasnější představu můžeme předložit alespoň o zástavbě nejbližšího severního předpolí zámku, kde v průběhu 16. století vzkvétal bratrský areál s modlitebnou. Prvotní modlitebna se změnila v poměrně rozsáhlou stavbu s obdélným půdorysem a trojbokým závěrem (Štětina 2011a, 8–19). Kolem roku 1585 byla dokončena výstavba západní věže modlitebny, opatřené malovanými nárožními kvádry, imitujícími plasticky vystupující bosáž (Štětina 2015, 201–215).¹⁵ Protilehlou, západní část bratrského areálu již ve druhé třetině 16. století zaujala rozměrná patrová českobratrská škola. Bratrský areál vymezovala zeď navazující zřejmě přímo na ohrazení předzámčí. Kolem jižní zdi bratrského areálu, identifikované nálezy při stavebním průzkumu kostela sv. Anny, nadále směřovala přístupová cesta k zámku. Poklidné 16. století zjevně přálo stavebním úpravám nejen zámku, ale i navazujícího města – kromě přestaveb jednotlivých, z velké části již kamenných domů kolem náměstí zde v posledních letech 16. století vyrostla i štíhlá věž před západním průčelím farního kostela Nanebevzetí Panny Marie na náměstí. Představíme-li

si Holešov v závěru 16. století, předpokládáme, že z poklidné hladiny přízemních a jednopatrových měšťanských domů vystupovalo několik výškových dominant – kromě štíhlé věže farního kostela a bratrského sboru to byla také vysoká a značně členitá hmota renesančního zámku s předpokládanou velkou věží.

Renesančně přestavěný holešovský zámek jistě se zřejmě mohl srovnávat s dalšími sídly raně novověké šlechty v blízkém okolí – zmiňme opět biskupskou Kromě nebo znovu přebudované jádro hradu Lukova. Nástavba nejvyššího patra s nárožními arkýři a velkými okny dala „zámecký“ vzhled i blízké tvrzi v Kurovicích. V závěrečných desetiletích 16. století pak v regionu probíhala výstavba menších renesančních tvrzí, inspirovaných snad typem italské vily – takřka na dohled od Holešova vznikaly tyto stavby s dominantní palácovou stavbou v Žeranovicích, Rymicích a snad i v Přílepech. Zejména velkoryse koncipovaná dvoupatrová palácová budova rymické tvrze, zbudovaná patrně Podstatskými z Prusinovic, může poskytnout adekvátní měřítko ke zmizelým renesančním částem holešovského zámku (Plaček 2001, 556–557). V souvislosti s Holešovem můžeme znovu zmínit i renesanční přestavbu zámku v Bystřici pod Hostýnem, zejména podobu renesančního předzámčí s budovami podkovovitěho půdorysu a hranolovou vstupní věží opevněnou předbraním – obdobnou situaci předzámčí totiž předpokládáme i u holešovského zámku.

V prvním a druhém desetiletí 17. století prošel zámek další fází pozdně renesančních úprav, iniciovaných novým držitelem holešovského panství, kterým se roku 1604 stal Ladislav Popel z Lobkovic (Vidlička 2012, 30–31; Pokluda 2015, 18–20). Z písemných pramenů víme o úpravách interiérů, přesnější rozsah prací, které snad ani nebyly dokončeny, však neznáme. Konec renesančního zámku přinesla třicetiletá válka, v jejímž průběhu (1621, 1626, 1627) byl zámek několikrát vypleněn a vypálen (Kronika holešovská, 63, 65, 72–73). Zkázu neudržované, živořící zámecké stavby přinesl rok 1643, jak dokládá anonymní autor holešovské kroniky. Oddíly švédského vojska usazeného na střední Moravě 26. června 1643 dobyly a vypálily Kroměříž a o den později také Holešov se zámkem: „V sobotu před sv. Petrem a Pavlem na zámek holešovský se dostali, též i na Lukov jsou se dostali a se položili. A tak od sv. Jána Křtitele veliký pokřiky, strachy a utíkání bylo, ani o domě jsme býti nemohli až do sv. Máři Magdale. A tu obilí J. M. K. na zámku ano i při dvořích všecko mlátili a v nic jsou obrátili. [...] Item. Den Povýšení sv. Kříže též Švejdí zámek holešovský, co na něm byli, vypálili a v rynku čtyři domy též zapálili. Potom knězovou stodolu, Křenovou, Zámečnickovou, Tlamíkovou a Stodolovou, to všecko vypálili.“ (Kronika holešovská, 83; Čihalík – Čihalíková – Pechová 2005, 9; Vidlička 2012, 31)

Požár v roce 1643 se stal poslední a největší z válečných katastrof, z níž se již holešovský renesanční zámek nevzpamatoval. Trvalo však ještě dalších sedm let, než začal „druhý život“ zámku a města Holešova, neodmyslitelně spojený již s novým majitelem panství – hrabětem Janem z Rottalu (srov. k pozdějšímu vývoji panství Vidlička 2012, 31–38; Pokluda 2015, 24–39). V rámci velkolepé výstavby po roce 1651 téměř zanikly stopy staršího holešovského sídla, složitě se vyvíjejícího po předchozích čtyři sta let (obr. 8/4).

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ „Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře“, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (J. Štětina) a v rámci řešení IRP projektu „Kolektivní identita v sociálních sítích středověké Evropy“ Ostravské univerzity (D. Janiš).

Poznámky

- 1) Výsledky dendrochronologického průzkumu, zpracovaného v roce 2015 ing. Tomášem Kynclem, jsou uloženy ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži.
- 2) V následujícím textu používáme zjednodušenou orientaci světových stran. Severní strana je orientována k trinitářskému areálu s kostelem sv. Anny, jižní k pivovaru, východní stranou rozumíme část zámku obracející se do zámecké zahrady, západní částí je vstupní partie zámku směrem k městu.
- 3) Více k tomu v části textu věnované přestavbě po roce 1500.
- 4) Tento předpokládaný hranolový rizalit by tak dosahoval ještě větších půdorysných rozměrů nežli dochovaný rizalit jižní.
- 5) Průzkum, jehož výsledky nebyly zatím publikovány, realizoval Jiří Janál z NPÚ ÚOP v Kroměříži.
- 6) Architektonický prvek byl dokumentován v roce 2015 při opravě fasády západní věže, kde tvořil armaturu nároží v úrovni druhého patra věže.
- 7) Prvek, který je interpretovatelný jako fragment pozdně gotické či renesanční římsy nebo část prutu děleného gotického okna, je zazděn v interiérovém líci vnější obvodové zdi severního křídla, ve středním prostoru sklepů.
- 8) Umístěny v sekundární poloze, tvořily např. armaturu okenní niky v sousedství barokního záchodu v přízemí zahradního, východního křídla. Vícero prvků s okosením bylo dokumentováno v roce 2016 ve spodní části jihozápadní nárožní věže.
- 9) Datování přestavby, jistě trvající řadu let, může být pouze rámcové. Naopak její definování jakožto pozdně gotické je podloženo užitou „středověkou“ technologií zdiva prostoupeného technologickými vrstvami, ale zejména tvaroslovím dochovaných architektonických článků, které zůstávají výlučně pozdně gotické.
- 10) Toto řešení mohlo reagovat na podlahovou úroveň staršího dvorního (západního) traktu paláce.
- 11) Před někdejšími jižními nárožím západního paláce (tedy pod jižní nárožní věží zámku) se podařilo odkrýt dvojici pravoúhle navazujících masivních kamenných zdí. Zda šlo o nároží nějaké stavby, či o součást složitěji utvářeného objektu, netušíme. Neznáme ani případnou vazbu zdí k pozdně gotickému paláci. Vyloučit nelze například ani souvislost zdí s obezdívkou vnější hrany příkopu.
- 12) O zámecké věži se dozvídáme ze zmínky v holešovské kronice z roku 1629: „A když po kázání bylo a šli s procesí okolo kostela, tedy k té makovici, co byla na zámku na velkej věži, z oblaku se spustilo černý a modrý mračno jako nějaká plachta, potom se od tej makovice odtáhlo a zasy se do ni schovalo a tak než okolo kostela obešli, ukázalo se to 4 nebo 5 (krát). Potom to zmizelo.“ (Kronika holešovská, 75).
- 13) Jeden z takto tvarovaných kvádrů je patrný ve středním pilíři hlavního schodiště v úrovni sklepů.
- 14) Ostění bylo druhotně použito do nároží špalety dveří vedoucích do místnosti v jihozápadním nároží přízemí.
- 15) V renesanční přestavbě holešovského zámku mohou mít původ i ostění, druhotně použitá pro složení pravoúhlého portálu dnes umístěného v interiéru patra západní věže kostela sv. Anny. Překlad nese vročení ANNO 1573 – časově tedy tato datace koresponduje s obdobím přestavby holešovského zámku.

Prameny

AČ: Archiv český I (Palacký, F., ed.). Praha 1840.

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I (Friedrich, G., ed.). Pragae 1904–1907; IV/1 (Šebánek, J. – Dušková, S., ed.). Pragae 1962; V/2 (Šebánek, J. – Dušková, S., ed.). Pragae 1981.

CDM: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV (Boček, A., ed.). Olomucii 1845; V (Boček, A. – Chytil, J., ed.). Brunae 1850; VI (Chlumecky, P. – Chytil, J., ed.). Brünn 1854; VII (Chlumecky, P. – Chytil, J., ed.). Brünn 1858; X (Brandl, V., ed.). Brünn 1878; XV (Bretholz, B., ed.). Brünn 1906.

- Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II. (Loserth, J., ed.). Prag 1896.
- Kronika holešovská 1615–1645 (Fialová, V., ed.). Holešov 1967.
- LCS I–VII: Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕuhonné a nálezové I–VII (Brandl, V. – Bretholz, B., edd.). Brunae 1872–1911.
- LB I, II: Die älteste Belehungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz I–II (Lechner, K., ed.). Brünn 1902.
- MZA, G 7: Moravský zemský archiv v Brně, fond G 7 – Listiny zemského soudu, i. č. 174, sg. II-104, kart. 13.
- RBM IV: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. IV (Emler, J., ed.). Pragae 1892.
- SOA Třeboň, CS: Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Cizí statky Třeboň – listiny, i. č. 309, 310.
- ZDB I: Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren (1348–1466). 18562. Brünn Cuda (Chlumecky, P. – Chytil, J. – Demuth, K. – Wolfskron, A. R., edd.). Brünn 1856.
- ZDO I: Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren (1348–1466). 1. Olmützer Cuda (Chlumecky, P. – Chytil, J. – Demuth, K. – Wolfskron, A. R., edd.). Brünn 1856.
- ZDO II: Moravské zemské desky 1480–1566. II. Kraj olomoucký (Matějek, F., ed.). Brno 1948.
- ZDO III: Moravské zemské desky 1567–1642. III. Kraj olomoucký (Matějek, F., ed.). Praha 1953.

Rukopisy a dokumentace

- Čihalík, M. – Čihalíková, B. – Pechová, S. 2005: Stavebněhistorický průzkum zámku v Holešově. I. Textová část. Místo vydání neuvedeno, 181 s.
- Čižmář, I. 2013: Holešov (okr. Kroměříž) Zámek – rekonstrukce, 1. etapa – nádvoří (č. akce 148/13). Nálezová zpráva z archeologického průzkumu. Brno, 41 s.
- Líbal, D. – Muk, J. 1963: Holešov. Průvodní zpráva k stavebně historickému průzkumu města. SÚRPMO Praha.
- Líbal, D. 1988: Vývoj města, urbanistické a památkové hodnoty. Holešov, okres Kroměříž. Územní a stavebně historický rozbor historického jádra. SÚRPMO Praha.
- Lendáková, Z. – Moník, M. 2016: Geofyzikální průzkum lokality Holešov – zámek. Závěrečná zpráva. Olomouc.
- Popelka, M. 2015: Holešov (okr. Kroměříž) – Náměstí Svobody. „Úprava veřejného prostranství p. č. 208/1 k. ú. Holešov, ZMĚNA „1“. Nálezová zpráva záchranného archeologického průzkumu. Brno, 19 s.

Literatura

- Bartošek, K. 2014: Historická zajímavost – Předchůdci holešovského zámku. Holešovsko, únor 2014, 23–24.
- Bartošek, K. 2014a: Historická zajímavost – Předchůdci holešovského zámku – 2. díl. Holešovsko, duben 2014, 30.
- Bistřícký, J. 1998: Zdíkovy listiny, Český časopis historický 96, 292–305.
- Bláha, J. – Kouřil, M. – Malík, J. – Skoupý, A. – Trapl, M. 1974: Hulín. Dějiny a přítomnost města. Brno.
- Dudík, B. 1884: Über Nekrologe der olmützer Domkirche. Wien.
- Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Flídr, A. – Konečný, M. – Štětina, J. – Štěpán, R. 2018, v tisku: Průvodce krajinou hradů. 2. vydání. Kroměříž.
- Holík, L. 2006: Hrádek Falknov (dnešní Sokolov) ve středověku, Castellologica bohemia 10, 221–238.
- Holík, J. – Janiš, D. – Langová, J. – Vrla, R. 2015: Hrad Lukov. Proměny opevněného sídla. Lukov.

- Hosák, L. 1938: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha.
- Hrabová, L. 1964: Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století. Praha.
- Hurt, R. 1983: Dějiny Lukova. Lukov.
- Chybová, H. 1998: Pravěké a slovanské osídlení Kroměřížska. Kroměříž.
- Indra, B. 1943: Štuky zámecké „Taflštuby“ v Holešově a v Kvasicích, Naše Valašsko 8, 144.
- Jahrbuch des Deutschen Adels. 2. Band. Berlin 1898.
- Jakubec, O. 2013: Renesance v Kroměříži. In: Kroměříž. Historické město & jeho památky (Perůtka, M., ed.). Kroměříž, 109–145.
- Janiš, D. 1997: Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281–1302). K problematice lenních a lokačních listin, Časopis Matice moravské 116, 325–346.
- Janiš, D. 2008: Ke skladbě dvora olomouckých biskupů ve 13. století. In: Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti (Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 2), (Dvořáčková-Malá, D. – Zelenka, J., edd.). Praha, 347–362.
- Janiš, D. 2016: Leno Holešov, jeho sídlo a držitelé ve 13. a 14. století (K vývoji lenních statků olomouckého biskupství ve středověku). In: Castellum resurrectionis: Stavební vývoj zámku v Holešově a jeho opravy v letech 2005–2015. Holešov, v tisku.
- Kouřil, M. 1968: Nový pramen k období olomouckého biskupa Bruna. In: Sborník prací k sedmdesátinám universitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka (Schulz, J. – Cekota, V., edd.). Olomouc, 31–37.
- Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl A–G. Praha.
- Kuča, K. 1997: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl H–Kole. Praha.
- Nekuda, V. – Unger, J. 1981: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno.
- Olšina, M. 2013: Proměny holešovského náměstí – i domy mají své příběhy. Holešov.
- Pilnáček, J. 1983: Neznámé rody a znaky staré Moravy. Brno.
- Pokluda, Z. 1990: Holešovské panství za Šternberků. In: Studie Muzea Kroměřížska '90. Kroměříž, 33–54.
- Pokluda, Z. 2012: Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům. Praha.
- Pokluda, Z. 2015: Zámek Holešov. Minulost a přítomnost. Holešov.
- Plaček, M. 1996: Hradky a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Plaček, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- Plaček, M. – Futák, P. 2006: Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu. Praha.
- Plaček, M. – Futák, P. a kol. 2011: Veselí nad Moravou. Město na řece času. Veselí nad Moravou.
- Sadílek, J. 2014: Deblín. Historický vývoj stavebních památek a osídlení obce. Tišnov.
- Samek, B. 1994: Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/H. Praha.
- Samek, B. 1999: Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N. Praha.
- Sedláček, A. 2003: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 5. Ed. Vladimír Růžek. Praha.
- Somer, T. – Svobodová, E. 2013: Konrád z Friedberka. Biskup, na kterého se mělo zapomenout, Časopis Matice moravské 132, 3–24.
- Sovadina, M. 1974: Lenní listiny biskupa Bruna, Sborník archivních prací 24, 426–460.
- Svoboda, L. – Úlovec, J. – Chotěbor, P. – Procházka, Z. – Fišera, Z. – Anderle, J. – Slavík, J. – Rykl, M. – Durdík, T. – Brych, V. 1998: Encyklopedie českých tvrzí. I. díl A–J. Praha.
- Svoboda, L. – Úlovec, J. – Chotěbor, P. – Procházka, Z. – Fišera, Z. – Anderle, J. – Slavík, J. – Rykl, M. – Durdík, T. 2000: Encyklopedie českých tvrzí. II. díl K–R. Praha.

- Štětina, J. 2011: Poznámky ke stavebnímu vývoji hradu Cimburka u Městečka Trnávky. In: Hrad jako technický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel (Měřinský, Z., ed.). Brno, 89–110.
- Štětina, J. 2011a: Příspěvek k poznání stavebních dějin kostela sv. Anny v Holešově, *Ingredere hospes* 4, 8–19.
- Štětina, J. 2013: Dům čp. 180 na Náměstí sv. Anny v Holešově, *Ingredere hospes* 6, 92–106.
- Štětina, J. 2013a: Hrad v Zábřehu na Moravě, *Hláska* 24, 17–25.
- Štětina, J. 2013b: Nová zjištění z tvrze v Kurovicích, *Dějiny staveb* 2012, 221–240.
- Štětina, J. 2013c: Počátky osídlení a vymezení raně středověkého města. In: Kroměříž. Historické město & jeho památky (Perůtka, M., ed.). Kroměříž, 27–46.
- Štětina, J. 2014: Architektura a umění na území města. In: Hulín. Město na křižovatkách. Brno, 249–280.
- Štětina, J. 2015: Západní věž kostela sv. Anny v Holešově, *Dějiny staveb* 2015, 201–215.
- Štětina, J. 2015b: Z průzkumů měšťanských domů v Holešově, *Ingredere hospes* 8, 74–91.
- Štětina, J. 2016: Holešov – nová zjištění o stavebním vývoji středověkého hradu a renesančního zámku. In: *Castellum resurrectionis. Stavební vývoj zámku v Holešově a jeho opravy v letech 2005–2015. Holešov, v tisku.*
- Štětina, J. 2016a: Dokumentace severní fasády zámku Holešova, *Průzkumy památek* 23/2, 77–92.
- Unger, J. 1999: Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Antropologická sociokulturní studie. Brno.
- Vidlička, J. 2012: K minulosti lenního statku Holešov ve světle písemností Lenního dvora Kroměříž, *Východní Morava* 2, 25–41.
- Zemek, M. 1989: Majetková držba olomoucké kapituly v době předbělohorské, *Jižní Morava* 25 (sv. 28), 215–232.

Dalibor Janiš – Jan Štětina: Geschichte und Bauentwicklung der mittelalterlichen Burg und des Renaissanceschlusses in Holešov

Im Areal des heutigen Schlosses in Holešov befand sich in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts eine Feste. Ihre Existenz wird jedoch nur durch eine Analyse des Stadtbilds belegt. Einen Anhaltspunkt zur Lokalisierung der Feste bietet vor allem der Verlauf der heutigen Straße Dlačánky, bzw. des Platzes Náměstí Svobody, welche aus nördlicher Richtung um das historische Zentrum herumführen. Die Straße endet heute am ehemaligen Areal der Böhmisches Brüder mit der Kirche der heiligen Anna. Ursprünglich verlief sie jedoch weiter in Richtung der Holešover Feste, die sich im nordöstlichen Teil des heutigen Schlosses befand. Gegen Ende des 13. und Anfang des 14. Jahrhunderts hatte sich der Marktflecken Holešov vollständig in eine Stadt verwandelt und ein Bericht aus dem Jahr 1300 deutet an, dass auch aus der Feste eine stärker befestigte Burg entstanden war. Auf die mutmaßliche ovale Grundfläche dieser frühgotischen Burg könnten Fragmente steinernen Mauerwerks hinweisen, die im Graben an der Nordseite in der Nähe eines neueren Versorgungstunnels gefunden wurden. 3 m unter dem Boden des Grabens wurde hier ein komplizierterer Mauerbefund freigelegt. Der Befund entstand in drei Phasen und wird als Relikt einer Außenmauer interpretiert, an deren Innenseite nachträglich ein Objekt angebaut wurde. Archäologische Untersuchungen des Schlosshofs aus dem Jahr 2013 deuten an, dass das offenbar leicht erhöhte Terrain in der Mitte des 17. Jahrhunderts abgesenkt wurde, was für die Konstruktionen der einstigen Burg den definitiven Untergang bedeutete. Auf der Westseite war die Kernburg um eine Vorburg erweitert. Deren Außengrenze ist noch in der Anordnung der Gebäude des barocken Trinitarierareals vor dem heutigen Schloss sichtbar.

Auch im 14. Jahrhundert wurde weitere Bauaktivität ausgeübt. Zu dieser Zeit gehörte das Holešover Lehen Angehörigen des bedeutenden mährischen Geschlechts von Sternberg. Wahrscheinlich erhielt die Kernburg bei einer der näher nicht datierten Umbauarbeiten der Sternberger eine wenigstens zum Teil rechteckige Grundfläche. Spätestens im 15. Jahrhundert wurde die Kernburg in südwestliche Richtung

erweitert, also in den bestehenden Eingangsbereich des Hofes, gleichzeitig entstand hier ein langer, nicht unterkellertes, einstöckiger Flügel. Dieser befand sich an der Stelle des Arkadenganges des heutigen Westflügels, die Hofmauer des Eingangsflügels des heutigen Schlosses enthält bis heute seine Überreste. In der gegenüberliegenden, nordöstlichen Ecke legten archäologische Untersuchungen das Fundament eines Teils eines rechteckigen Gebäudes (spät)mittelalterlichen Ursprungs frei, in dessen Nähe sich auf das 14. und 15. Jahrhundert datierbare Funde häuften. Die Holešover Burg war im späten 14. und im 15. Jahrhundert ein weitläufiges und wohl auch gut befestigtes Objekt, wenn wir in Betracht ziehen, dass sie in den 50. und 60. Jahren des 15. Jahrhunderts einem der größten zeitgenössischen Krieger Zuflucht bot – Matouš von Sternberg.

Weitere wichtige Veränderungen geschahen gegen Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts, als die Sternberger monumentale Umbauarbeiten begannen, die sich insbesondere auf die Erweiterung des Wohnbereichs der Burg konzentrierten. Um das Jahr 1500 wurde vor dem alten Palas an der Westseite der Burg, also in Richtung des Ringgrabens, ein großzügiger, zweiflügliger und fast komplett unterkellertes Palastbau errichtet – heute der Eingangsflügel des Schlosses auf der Westseite. Im nördlichen Seitenflügel dieses Palasts ist im Untergeschoss der Teil eines mächtigen Tonnengewölbes erhalten. Die Datierung des neu erbauten Palasts in die Zeit um das Jahr 1500 ermöglicht insbesondere ein im Keller erhaltenes, breites Sandsteinportal mit segmentiertem Sturz und profilierter abgeschmiegtter Kante. Das zweite Detail, welches darauf hinweist, dass der Nordflügel wenigstens zweistöckig war, ist der abgeschmiegte Pfeiler einer Fensterwandung, der in der Höhe des zweiten Stocks an der Nordfassade des Schlosses freigelegt wurde. Die Außenseite des neuen Palasts wurde offensichtlich von Pfeilern ergänzt und ein gewölbter Erker trat auf Höhe des ersten Stocks aus der Westfassade hervor. In der Nähe der südöstlichen Palastecke entstand ebenso ein neuer, großzügiger, viereckiger, eventuell turmartiger Anbau, der aus der Ebene der Palastfassade bis in den südlichen Teil des Ringgrabens hervortrat. Aus der westlichen, äußeren Fassade des Palasts trat ein großzügiger unterkellertes Flügel hervor, von dem bis heute der westliche, abschließende Raum mit Tonnengewölbe erhalten ist. Die Kernburg bestand am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit aus einer Mischung aus wohl älteren, weiterbestehenden Gebäuden im nördlichen Teil und einem mächtigen Palastkomplex im Westen.

Die Bauaktivitäten in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts wurden von den letzten Angehörigen der Sternberger in Holešov durchgeführt und standen den vorausgegangenen, spätgotischen Eingriffen in Ausmaß und Qualität nicht nach. Die Dominante des Sitzes bildeten weiterhin die beiden mächtigen Trakte der zweistöckigen Palastgebäude am Westrand des Hofes. Archäologische Untersuchungen aus dem Jahr 2013 belegen in der südwestlichen Ecke des Hofes die Existenz eines Renaissanceanbaus, der innen mit einer Wendeltreppe ausgestattet war. Der Anbau schloss mit seinem subtileren Mauerwerk an den spätmittelalterlichen Hoftrakt des westlichen Palasts mit Tonnengewölberäumen im untersten Stockwerk an. Unter dem Hof verlief ein geziegelter Gang mit Tonnengewölbe vom Westflügel des Palasts zu näher nicht bekannten Untergeschossen unter dem nördlichen oder nordöstlichen Teil des Renaissanceschlosses. Die Schlosssilhouette wurde in der westlichen Ecke durch einen Turm mit sechseckiger Grundfläche bereichert. Aus Quellen aus dem ersten Viertel des 17. Jahrhunderts wissen wir auch über die Existenz eines „großen Turms“, mit dem z.B. das viereckige, turmartige Risalit zwischen dem südlichen und westlichen Flügel gemeint sein könnte. Das Renaissanceschloss erfuhr am Ende des 16. Jahrhunderts auch unter seinen nächsten Eigentümern, dem Geschlecht Žerotín (1589–1604), weitere Veränderungen. Den Lobkowitzern gelang es, noch vor dem Ständeaufstand weitere Umbauarbeiten zu realisieren. Die darauffolgenden dramatischen Ereignisse des 30-jährigen Kriegs bedeuteten für das Schloss nur Verfall, welcher in mehrfachen Plünderungen und der Niederbrennung des Schlosses durch das schwedische Heer im Jahr 1643 gipfelte.